ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ. ՄԻԱՑԵ՛Ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1922թ.

7

ՀՈՒԼԻՍ • 1987

Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացե՛ք

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

7
ՀՈՒԼԻՍ
1987 թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՏԵՍԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍՆՈՒՄ ԱՄԻՍԸ ՄԵԿ ԱՆԳԱՄ ՀԱՅԵՐԵՆ ԵՎ ՌՈՒՍԵՐԵՆ

Բովանդակություն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ

ՍԻՄՈՆՅԱՆ Ա. Ս.
(գլխավոր խմբագիր)
ԱՍԱՏՐՅԱՆ Գ. Ե.
ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ Լ. Բ.
(գլխավոր խմբագրի
տեղակալ)
ԽՈՋԱԲԵԿՅԱՆ Վ. Ե.
ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Լ. Մ.
ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Ռ. Բ.
(պատասխանատու
քարտուղար)
ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ Ս. Գ.
ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ Գ. Բ.
ՄԱՆԴԱԼՅԱՆ Ք. Լ.
ՄԵԼԻՔՅԱՆ Մ. Ա.
ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ Մ. Դ.
ՍԱՔԱՆՅԱՆ Ա. Մ.
ՍԻՄՈՆՅԱՆ Հ. Ռ.
ՍԻՄՈՆՅԱՆ Ս. Ա.
ՖԱՆԱՐՋՅԱՆ Վ. Բ.

Խմբագրության հասցեն՝
375023, Երևան—23, Օրջոնիկիձեի պողոտա, № 2

ՀԵՌԱԽՈՍՆԵՐ՝

գլխավոր խմբագիր՝ 52—89—93
գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ 52—99—36
պատասխանատու քարտուղար՝ 52—99—22
պատասխանատու քարտուղարի տեղակալ՝ 56—59—93

Բաժիններ

մարքս-լենինյան տեսության պրոպագանդայի՝ 52—05—58
կուսակցական կյանք՝ 52—25—43
սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմների՝ 52—57—56
գիտության և կուլտուրայի՝ 52—99—34
գրական աշխատողներ՝ 52—66—77
56—59—94
թողարկիչ, սրբագրիչ՝ 53—86—11

ԻՆՖՈՐՄԱՑԻՈՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՊԼԵՆՈՒՄԻ ՄԱՍԻՆ

1987 թվականի հունիսի 25-ին աշխատանքն սկսեց ՍՄԿԿ Կենտրոնա-
կան կոմիտեի հերթական պլենումը: Պլենումի քննարկմանն է դրված «Կու-
սակցության խնդիրները էկոնոմիկայի կառավարման արմատական վերա-
կառուցման ուղղությամբ» հարցը: Այդ հարցի առթիվ զեկուցումով հանդես
եկավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. Գորբաչովը:
Պլենումի մասնակիցներին հնարավորություն էր ընձեռվել նախապես
ծանոթանալ ընկեր Մ. Ս. Գորբաչովի զեկուցման թեզիսներին, ինչպես նաև
ժողովրդական տնտեսության կառավարումը վերակառուցելու հարցերի վե-
րաբերյալ աշխատավորների նամակների տեսությանը:
Նիստում զեկուցման շուրջը ծավալված մտքերի փոխանակությանը
մասնակցեցին Ուկրաինայի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ.
Վ. Վ. Շչերբիցկին, ՌՍՖՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահ ընկ. Վ. Ի.
Վորոտնիկովը, ՍՄԿԿ Մոսկվայի քաղկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Բ. Ն.
Ելցինը, Բելոռուսիայի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ.
Ն. Ն. Սոկոլովը, Տաշքենդի Վ. Պ. Չկալովի անվան ավիացիոն արտադրա-
կան միավորման խառատների բրիգադավար ընկ. Վ. Տ. Ադիլովը, ՍՄԿԿ
Տյումենի մարզկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Գ. Պ. Բոգոմյակովը, ՍՄԿԿ
Կենտկոմի քարտուղար ընկ. Լ. Ն. Զայկովը, Ղազախստանի կոմկուսի
Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Գ. Վ. Կոլբինը, ՍՄԿԿ Կենտկոմի քար-
տուղար ընկ. Վ. Պ. Նիկոնովը, ՍՄԿԿ Մոսկվայի մարզկոմի առաջին քար-
տուղար ընկ. Վ. Կ. Մեսյացը, ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի նախագահի
առաջին տեղակալ, ՍՍՀՄ պետպլանի նախագահ ընկ. Ն. Վ. Տալիզինը,
Գորկու մարզի Կովեռնինոյի շրջանի Վ. Ի. Լենինի անվան կոլտնտեսության
նախագահ ընկ. Մ. Գ. Վագինը, ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի փոխ-
պրեզիդենտ, Մոսկվայի Մ. Վ. Լոմոնոսովի անվան պետական համալսա-
րանի ռեկտոր ընկ. Ա. Ա. Լոգունովը, ՍՄԿԿ Արխանգելսկի մարզկոմի
առաջին քարտուղար ընկ. Պ. Մ. Տելեպնեը, Վրաստանի կոմկուսի Կենտկո-
մի առաջին քարտուղար ընկ. Ջ. Ի. Պատիաշվիլին, ՍՍՀՄ Մինիստրների
խորհրդի նախագահի տեղակալ, ՍՍՀՄ շինարարության պետական կոմի-
տեի նախագահ ընկ. Յու. Պ. Բատալինը:
Հունիսի 26-ին ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումում շարունակվեց «Էկոնոմի-
կայի կառավարման արմատական վերակառուցման ուղղությամբ կուսակցու-
թյան խնդիրների մասին» ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. Գոր-
բաչովի զեկուցման քննարկումը:
Մտքերի փոխանակությանը մասնակցեցին ՍՄԿԿ Լենինգրադի մարզ-
կոմի առաջին քարտուղար ընկ. Յու. Ֆ. Սոլովյովը, ՍՍՀՄ ֆինանսների մի-
նիստր ընկ. Բ. Ի. Գոստևը, Ուդմուրտական ԻՍՍՀ Դ. Ֆ. Ուստինովի ան-
վան «Իժմաշ» արտադրական միավորման կուսկոմիտեի քարտուղար ընկ.

Յու. Ի. Լոբովը, ՍՄԿԿ Նովոսիբիրսկի մարզկոմի առաջին քարտուղար ընկ.
Ա. Պ. Ֆիլատովը, ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի նախագահի տեղակալ,
ՍՍՀՄ պետպլանի նախագահ ընկ. Լ. Ա. Վորոնինը, ՍՄԿԿ Ռոստովի մարզ-
կոմի առաջին քարտուղար ընկ. Բ. Մ. Վոլոդինը, Էստոնիայի կոմկուսի
կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Կ. Գ. Վայնոն, Ուկրաինական ՍՍՀ
«Կրասնոդոնուգոլ» արտադրական միավորման «Մոլոդոգվարդեյսկայա»
հանքի հանքաբանվորների կոմպլեքսային բրիգադի բրիգադավար ընկ.
Ա.. Յա. Կոլեսնիկովը, ՍՄԿԿ Սարատովի մարզկոմի առաջին քարտուղար
ընկ. Ս.. Ա.. Խոմյակովը, ՍՍՀՄ հաղորդակցության ճանապարհների մինիստր
ընկ. Ն. Ս. Կոնարևը, Մոսկվայի Ֆ. Է. Ձերժինսկու անվան «Տրյոխգորնայա
մանուֆակտուրա» բամբակեղենի կոմբինատի ջուլհակուհի ընկ. Ն. Ն. Չեր-
բակովան, ՀԱՄԿԽ-ի նախագահ ընկ. Ս. Ա.. Շալաևը, ՍՄԿԿ Կրասնոյարսկի
երկրկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Պ. Ս. Ֆեդիրկոն, սովետական բանակի
և ռազմածովային նավատորմի գլխավոր քաղաքական վարչության պետ ընկ.
Ա.. Դ. Լիզիչովը, ՍՍՀՄ նավաշինական արդյունաբերության մինիստր ընկ.
Ի. Ս. Բելոուսովը, Կրասնոդարի երկրամասի Ուստ Լաբինսկի շրջանի «Կու-
բան» կոլտնտեսության բրիգադավար ընկ. Մ. Ի. Կլյոպիկովը:
Եզրափակման խոսքով հանդես եկավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քար-
տուղար ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովը:
Քննարկված հարցի առթիվ պլենումն ընդունեց ծավալուն որոշում, որը
հրապարակվում է մամուլում:
Պլենումը հաստատեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի ներկայացրած
«Էկոնոմիկայի կառավարման արմատական վերակառուցման հիմնական
ուղղությունները»:
Պլենումը հավանություն տվեց պետական ձեռնարկության (միավոր-
ման) մասին ՍՍՀՄ օրենքի՝ համաժողովրդական քննարկման արդյունքների
հիման վրա լրամշակված նախագծին և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին
հանձնարարեց այն ներկայացնել ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի քննարկմանը:
Պլենումում որոշում ընդունվեց ՍՄԿԿ համամիութենական XIX կոն-
ֆերանսը գումարել 1988 թվականի հունիսի 28-ին, Մոսկվա քաղաքում,
Կրեմլի Համագումարների պալատում:
ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումում քննարկվեցին կազմակերպական հարցեր:
Պլենումը ընկ. ընկ. Ն. Ն. Սլյունկովին և Ա.. Ն. Յակովլևին ՍՄԿԿ
Կենտկոմի քաղբյուրոյի անդամության թեկնածուներից փոխադրեց անդամ-
ներ:
Պլենումը ՍՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղար ընկ. Վ. Պ. Նիկոնովին ընտրեց
ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի անդամ:
Պլենումը ՍՍՀՄ պաշտպանության մինիստր ընկ. Դ. Տ. Յազովին ՍՄԿԿ
Կենտկոմի անդամության թեկնածուից փոխադրեց անդամ և նրան ընտրեց
ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի անդամության թեկնածու:
Պլենումը ընկ. Ս. Լ. Սոկոլովին ազատեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի
անդամության թեկնածուի պարտականություններից՝ կենսաթոշակի անցնե-
լու կապակցությամբ:
Պլենումը Բելոռուսական ՍՍՀ «Իլյիչի հիշատակ» կոմբինատ-կոլտնտե-
սության մեքենայական կթի օպերատոր ընկ. Լ. Դ. Բրիզգալինին, Տյումենի
մարզի ՍՍՀ Միության 50-ամյակի անվան «Սուրգուտնեֆտ» վարչության
նավթի ու գազի հանույթի օպերատոր ընկ. Ն. Ա.. Պավլովին ՍՄԿԿ Կենտ-
կոմի անդամության թեկնածուներից փոխադրեց անդամներ:
Պլենումը ՍՄԿԿ Կենտկոմի կազմից հանեց ընկ. Դ. Ա.. Կունաևին այն
լուրջ թերությունների համար, որ հանրապետական կուսակցական կազմա-
կերպության ղեկավարման մեջ թույլ է տվել Ղազախստանի կոմկուսի Կենտ-
կոմի առաջին քարտուղար եղած ժամանակ:
Դրանով ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումը ավարտեց իր աշխատանքը:

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄՆ ԱՐՄԱՏԱՊԵՍ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑԵԼՈՒ ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՄԲ

ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. ԳՈՐԲԱՉՈՎԻ զեկուցումը ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումում 1987 թվականի հունիսի 25-ին

Ընկերնե՛ր:

Մենք այս պլենումն անցկացնում ենք կուսակցության, մեր ամբողջ հասարակության կյանքի կարևորագույն իրադարձության նախաշեմին: Մի քանի ամիս հետո երկիրը նշելու է Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության յոթանասունամյակը:

Մեծ Հոկտեմբերը աշխարհին ավետեց բանվորների ու գյուղացիների նոր պետության ծնունդը, հաստատեց հասարակության սոցիալ-տնտեսական զարգացման մարդասիրական սկզբունքները, վեհացրեց աշխատավոր մարդուն, ասպարեզ բացեց մասսաների նախաձեռնության ու ստեղծագործության համար: Այս ամենը մեզ թույլ տվեց պատմականորեն շատ կարճ ժամկետներում երկիրը վերածել հզոր ինդուստրիալ տերության, հաջողությամբ լուծել բազմաբարդ սոցիալական պրոբլեմները, ստեղծել սոցիալիզմի ուղիով ընթացող ժողովուրդների բազմազգ մեծ միություն:

Սովետական մարդկանց յուրաքանչյուր սերունդ իր ավանդն է ներդրել Հոկ-
տեմբերի նվաճումների զարգացման, ամրապնդման ու պաշտպանության գործում:
Մենք իրավամբ հպարտանում ենք մեր պատմությամբ, վստահությամբ նայում ապա-
գային:

Արդի փուլում սովետական ժողովուրդը, կուսակցությունը, առաջնորդվելով լենինյան ուսմունքով, ստեղծագործաբար զարգացնելով այն, հեղափոխության գործը շարունակում են վերակառուցման միջոցով, հասարակության կյանքի բոլոր ոլորտների նորացման միջոցով:

Այսօր մենք պետք է քննարկենք վերակառուցման արմատական հարցերից մե-
կը: Խոսքը վերաբերում է էկոնոմիկայի կառավարման արմատական ռեֆորմին, տըն-
տեսական մեխանիզմի համակարգում որակական փոփոխություններին, փոփոխու-
թյուններ, որոնք նոր հնարավորություններ են բացում սոցիալիստական կարգերի
առավելություններն օգտագործելու համար:

Նախքան այդ հարցին անցնելը քաղբյուրոն անհրաժեշտ է համարում Կենտրոնական կոմիտեին ներկայացնել վերակառուցման ընթացքի, ՍՄԿԿ XXVII համագումարի որոշումների կատարման գնահատականը:

I. ԱՊՐԻԼՅԱՆ ՊԼԵՆՈՒՄԻ ՈՒՂԻՈՎ

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

Ընկերնե՛ր, ապրիլյան պլենումից հետո անցած ժամանակաշրջանը ամենապատասխանատու և քաղաքականապես հագեցած ժամանակաշրջաններից մեկն է մեր կուսակցության պատմության մեջ, ժողովրդի կյանքում: Այն բնութագրվում է տեսական ու գործնական ինտենսիվ աշխատանքով, որոնումներով և այն նոր պրոբլեմների լուծումներով, որոնց բախվել է սովետական հասարակությունը:

Կարելի է վստահությամբ ասել, որ երկրի քաղաքական իրադրությունը երկու տարում էապես փոխվել է: Ավելի ու ավելի է խորանում այն բանի ըմբռնումը, որ վերակառուցման անհրաժեշտությունը կյանքի են կոչել հասարակության զարգացման այն ուժեղացած հակասությունները, որոնք ատիճանաբար կուտակվելով և ժամանակին լուծում չգտնելով, ըստ էության նախաճգնաժամային ձևեր էին ընդունում:

Այդ բարդ պայմաններում կուսակցությունը մշակեց վերակառուցման կուրսը: Մենք սկսեցինք առաջընթաց շարժում: Նորացման պրոցեսը ավելի ու ավելի կոնկրետ ձևեր է ընդունում, ներառում է պրոբլեմների ավելի ու ավելի լայն շրջանակ, ընդգրկում հասարակական կյանքի նոր շերտեր:

Հասարակության մեջ վերակառուցումը խորանում է և ուժեղանում: Նրա նպատակն է նախ և առաջ շրջափակել արգելակման մեխանիզմի գլխավոր օղակները կազմող հակասությունները և դրանով իսկ արագացման հզոր և անշրջելի ազդակ հաղորդել հասարակական զարգացմանը:

Հարկավոր է պարզորոշ ըմբռնել, որ սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու նպատակները մենք տեսնում ենք ոչ միայն նրանում, որ հաղթահարենք հետ մնալն ու դեֆորմացիաները հասարակության զարգացման տարբեր բնագավառներում: Թելադրված լինելով պատմական անհրաժեշտությամբ ներքին ու միջազգային բնույթի փոխված, ընդ որում արմատապես փոխված պայմաններով, դրանք նպատակամղված են սոցիալիստական հասարակության որակապես նոր վիճակի հասնելուն:

Պատմությունը մեզ շատ ժամանակ չի թողել այդ խնդրի լուծման համար: Ուստի ըստ այնմ, թե ինչպես է ընթանում վերակառուցումը, ըստ նրա արդյունքների կդատեն սոցիալիզմի հնարավորությունների մասին, այն մասին, թե սոցիալիզմը գործնականում ինչ է տալիս մարդուն, հասարակությունը սոցիալապես որքանով է արդյունավետ:

Սրանով են, ընկերնե՛ր, որոշվում իրականացվող գործերի մասշտաբայնությունը և մեր պատասխանատվության չափը:

Հունվարյան պլենումից հետո հասարակության մեջ տեղի ունեցող վերափոխումները առանձնապես պարզորոշ են ցույց տալիս, որ երկրի առողջ ուժերը, աշխատավորները հաստատակամորեն արտահայտվում են վերակառուցման արագացման օգտին, հասունացած պրոբլեմների անհետաձգելի լուծման օգտին, լճացածությունն ու պահպանողականությունը անպայման հաղթահարելու օգտին:

Երկրում լայնորեն ծավալվում և խորանում է կյանքի բոլոր կողմերի դեմոկրատացման պրոցեսը: Ավելի նախաձեռնողաբար են գործում հասարակական կազմակերպությունները: Զորեղանում են արտադրության կառավարման դեմոկրատական սկզբունքները: Իրեն պարզորոշ և ծանրակշիռ է դրսևորում հասարակական կարծիքը: Վերակառուցման օգտին սկսել են ավելի ակտիվորեն գործել մասսայական ինֆորմացիայի միջոցները: Հարձակում է տեղի ունենում բյուրոկրատիզմի վրա, աստիճանաբար հաղթահարվում են կառավարման վարչարարական-սեղմիչ մեթոդները: Կարևոր փոփոխություններ են տեղի ունենում կադրերի աշխատանքում, նրանց կազմի նորացում է կատարվում թարմ ուժերի ներհոսի հաշվին:

Դեմոկրատացման փորձը համոզչությամբ ցույց է տալիս, որ մենք գտնվում ենք ճիշտ ճանապարհի վրա: Դա լավ հեռանկարներ է բացում մեր քաղաքական սիստեմի, առհասարակ ամբողջ հասարակության կատարելագործման համար:

Վերակառուցման նվաճումների թվին կարելի է դասել հոգևոր ակտիվության այսօր տեղի ունեցող պոռթկումը: Աճել է հասարակայնության հետաքրքրությունը գիտության, գրականության ու արվեստի մեջ տեղի ունեցող պրոցեսների, մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության նյութերի նկատմամբ: Մարդիկ ուզում են ավելի շատ բան իմանալ երկրի անցյալի, ներկայի ու ապագայի մասին, ավելի է սրվել ու սևեռունացել ուշադրությունը հասարակական ու պետական գործերի նկատմամբ, աշխարհայացքային ու բարոյագիտական պրոբլեմների նկատմամբ:

Ձեռնամուխ լինելով միջնակարգ և բարձրագույն դպրոցի ռեֆորմին, մենք կարևոր քայլ ենք անում կրթության արդիական համակարգի ստեղծման ուղղությամբ: Այս ամենը բացահայտում է վերակառուցման հետագա ծավալման և խորացման նոր ռեզերվներ:

Եթե խոսելու լինենք էկոնոմիկայի մեջ տեղի ունեցող պրոցեսների քաղաքական գնահատականի մասին, ապա առաջին տեղում ես կդնեի աշխատանքի, իրենց արտադրական պարտականությունների նկատմամբ մարդկանց փոփոխվող վերաբերմունքը: Դա մեծապես որոշվում է նրանով, որ աշխատավորները գործով են պաշտպանում վերակառուցման, սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման գիծը: Սա մեկ:

Երկրորդ, դա կապված է այն բանի հետ, որ էկոնոմիկայի շատ ճյուղեր անցնում են տնտեսավարման նոր մեթոդների, լրիվ տնտհաշվարկի, ինքնաֆինանսավորման, միաժամանակ զարգացնելով աշխատանքի կազմակերպման առաջադիմական ձևերը և ամենից առաջ կոլեկտիվ կապալը:

Նոր իրադրությունը որոշակի չափով ազդել է նաև տնտեսական արդյունքների վրա, արագացել են աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպերը: Միջին հաշվով վերջին երկու տարում դրանք տասնմեկերորդ հնգամյակի տարեկան միջին ցուցանիշները գերազանցել են արդյունաբերության և շինարարության մեջ 1,3 անգամ, գյուղատնտեսության մեջ՝ 2 անգամ, իսկ երկաթուղային տրանսպորտում՝ 3 անգամ: Արդյունաբերական արտադրության աճի տեմպերը միջին հաշվով 1985—1986 թվականներին կազմել են 4,4 տոկոս, իսկ գյուղատնտեսությանը՝ 3 տոկոս: Դրական միտում է դրսևորվել մի այնպիսի կարևոր և ծանր կացության մեջ հայտնված ճյուղում, ինչպիսին կապիտալ շինարարությունն է: Դրական փոփոխություններ են տեղի ունենում էկոնոմիկայի նաև մյուս ճյուղերում, թեև ոչ առանց դժվարությունների ու պայքարի:

Լրացուցիչ հնարավորություններ են գտնված սոցիալական ոլորտի նյութական բազայի ամրապնդման համար: Հաստատված հնգամյա պլանից դուրս այդ նպատակների համար հատկացվում է գրեթե 40 միլիարդ ռուբլի: Այս տարի սոցիալական ոլորտի զարգացմանը հատկացված կապիտալ ներդրումների հավելաճի տեմպերը երեք անգամ ավելի բարձր են, քան ամբողջությամբ վերցված ժողովրդական տնտեսության գծով:

Երևի դուք կհամաձայնեք, ընկերներ, որ առանձնակի վերլուծություն և քաղաքական գնահատական է պահանջում Կենտկոմի հունվարյան պլենումից հետո անցած ժամանակաշրջանը: Այստեղ ամենից առաջ ի՞նչն է կարևոր նշել:

Կարելի է ասել, որ բացվել է վերակառուցման նոր փուլ, հասարակության կյանքի բոլոր ուղղություններում և բոլոր ոլորտներում կոնկրետ խնդիրների լուծման փուլ:

Հունվարյան պլենումը հզոր ազդակներ տվեց աշխատանքային և սոցիալական ակտիվությանը: Ակներև դարձավ, որ ոչ ոք չի կարող մի կողմ քաշվել վերակառուցումից. յուրաքանչյուրը պետք է իր դիրքը գրավի:

Այդ ամիսներին սովետական մարդիկ առանձնապես սուր կերպով զգացին կուտակված պրոբլեմների բարդությունը, ավելի ու ավելի պարզորոշ են գիտակցում իրոք արմատական փոփոխությունների նորացման գծի հետևողական վարման անհրաժեշտությունը: Դրա հետ մեկտեղ կուսակցության և հասարակության մեջ խորացել է այն բանի ըմբռնումը, որ վերակառուցումը բարդ ու հակասական պրոցես է:

Հասարակության մեջ կատարվող հեղափոխական վերափոխումները առաջին պլան դուրս բերեցին մի կողմից նորացման, ստեղծագործության, ստեղծարար նախաձեռնության պահանջների և մյուս կողմից պահպանողականության, իներցիայի, շահախնդրությունների միջև եղած հակասությունը: Այդ ռեալ հակասության դրսևո-

րումներից մեկը մասսաների հարաճուն ակտիվության և ամենատարբեր բնագավառներում գործունեության դեռևս կենսունակ բյուրոկրատական ոճի, վերակառուցումը սառեցնելու փորձերի միջև եղած անհամապատասխանությունն է: Այդ հակասության հաղթահարումը պահանջում է արագ ու վճռական միջոցառումներ՝ թե կադրային քաղաքականության մեջ և թե կուսակցական, պետական ու հասարակական կյանքի նոր մոտեցումների ու նորմերի հաստատման մեջ:

Քաղբյուրոն ի՞նչն է համարում այդ հակասության լուծման ամենաարդյունավետ միջոցը: Պատասխանը միանշանակ ու որոշակի է. դեմոկրատիայի լայն զարգացումը: Այսօր, և դա մեկ անգամ ևս ապացուցում է կյանքը, հասարակության կառավարման հենց կարգադրիչ-վարչական ձևերն են արգելակում մեր առաջընթացը, դեմոկրատական և միայն դեմոկրատական ձևերը կարող են հզոր արագացում հաղորդել առաջընթացին:

Վերակառուցման, դրա սկզբնական փուլի փորձը նաև դրդում է սևեռուն կերպով խորամուխ լինել բնակչության տարբեր խմբերի, կոլեկտիվների, գերատեսչությունների և կազմակերպությունների շահերի ռեալ կերպով գոյություն ունեցող հակասությունների մեջ: Անկասկած, սոցիալիզմը վերացնում է շահերի ներհակությունը: Հայտնի և ճիշտ թեզիս է, բայց բնավ չի նշանակում, թե շահերի ներհակության վերացումը նույնն է, ինչ դրանց միասնականացումը կամ համահարթումը:

Վերցնենք վերակառուցմանը ցույց տրվող վերաբերմունքը: Ամբողջությամբ վերցված կա ընդհանուր ըմբռնում, որ հնարավոր չէ ապրել ու աշխատել հին ձևով, որ վերակառուցումը, խոր վերափոխումները օբյեկտիվ անհրաժեշտություն են: Բայց հենց որ վերակառուցումը սկսեց կտրուկ կերպով շրջվել դեպի գործերը, ներթափանցել հասարակության բոլոր խավերը, հասնել կոնկրետ մարդուն, այս մենք տեսանք, թե ինչպես է ջրի երես դուրս գալիս առանձին անհատների ու խմբերի այսրոպեական, նեղ տեսանկյունից հասկացված շահերի, նույնիսկ եսամոլական մղումների և ամբողջ հասարակության շահերի, աշխատավորների տևական շահերի միջև եղած հակասությունը:

Մենք լավ ենք տեսնում, թե ինչպիսի դժվարություններով է ընթանում վերակառուցումը կուսակցական, սովետական և տնտեսական մարմիններում: Իսկ մի՞թե չի զգացվում, թե վերակառուցումը որքան հիվանդագին են ընդունում մի քանի կենտրոնական գերատեսչություններում: Վերակառուցման բարդությունների մասին է վկայում պետընդունման փորձը, հարբեցողության և ալկոհոլիզմի դեմ մղվող պայքարի, կարգուկանոնի և կարգապահության հաստատման ջանքերի փորձը: Այդ են վկայում նաև տնտհաշվարկային հիմունքների ներդրման և աշխատանքի վարձատրության այնպիսի սկզբունքների հաստատման ուղղությամբ արված առաջին քայլերը, երբ աշխատանքի վարձատրությունը ամբողջովին կապվում է վերջնական արդյունքների հետ:

Սրանք բոլորը, ընկերներ, ռեալ պրոցեսներ են, կենսական հակասություններ: Եվ մենք պետք է դրանք տեսնենք ու հաշվի առնենք:

Հասարակությունը չի կարող տեղիք տալ շահախնդրություններին և շահադիտական գործողություններին: Դրանց դեմ պետք է վճռաբար պայքարել: Եվ այստեղ արժանի օրինակ են ցույց տալիս բանվոր դասակարգը, աշխատավորական կոլեկտիվները, առանձնապես այն ձեռնարկություններում, որտեղ պետընդունում է մտցված: Ինչպես հայտնի է, դա հասարակ գործ չէ, դա շոշափում է միլիոնավոր մարդկանց շահերը: Եվ այնուամենայնիվ բանվոր դասակարգը հստակորեն սահմանեց իր դիրքորոշումը. պետընդունումը անհրաժեշտ գործ է, այն պետք է ամբողջ հասարակությանը, ամբողջ ժողովրդին, ամեն մի մարդու:

Բանվոր դասակարգը համարձակորեն է քայլում նորացման ուղիով: Ես կասեի, բանվոր դասակարգը բոլոր գործերում ընթանում է վերակառուցման ավանգարդում: Եվ դա վճռական նշանակություն ունի վերակառուցման հաջողության համար: Աշխատավորական կոլեկտիվները նախաձեռնողաբար ձեռնամուխ են լինում երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արմատական հարցերի լուծմանը, առաջին տեղը դնելով արտադրանքի մատակարարումների վերաբերյալ պայմանագրային պարտավորությունների ժամանակին և որակյալ կատարումը: Երկրում ուժ է հավաքում մրցությունը ի պատիվ մեծ Հոկտեմբերի 70-ամյակի: Մի խոսքով, բանվոր դասակարգը վերակառուցումը լիցքավորում է բարձր լարման էներգիայով:

Բանվոր դասակարգի իրոք քաղաքացիական դիրքորոշման ֆոնի վրա առանձնապես անհրապույր է այն մարդկանց վարքը, ովքեր շահադիտական օգուտներ բա-

ղելու պատճառով խանգարում են հասարակական վերափոխումներին, խոչընդոտում են վերակառուցումը: Կարծում եմ, աշխատավորական կոլեկտիվները, կուսակցական, հասարակական կազմակերպությունները պետք է խստություն ցուցաբերեն նման մարդկանց նկատմամբ, անհաշտ լինեն նրանց հանդեպ: Սա է կյանքի պահանջը: Քաղբյուրոյում մենք այսպես ենք հասկանում այդ հարցը:

Վերակառուցման պայմաններում նորովի է ծառանում հասարակական և անձնական շահերի ներդաշնակման պրոբլեմը: Հասարակական և անձնական շահերի ճիշտ հարաբերակցությունների որոնումը հսկայական նշանակություն ունի, դա կենդանի պրակտիկայի խնդիր է: Խոսքը վերաբերում է շահերի՝ անհատի, կոլեկտիվի, դասակարգերի, ազգերի, ազգությունների, սոցիալական և պրոֆեսիոնալ խմբերի շահերի ամբողջ կոմպլեքսը, նրանց փոխհարաբերությունների բարդ դիալեկտիկան հաշվի առնելուն՝ այնպես, որ ապահովվի հասարակության դինամիկ զարգացումը:

Շահերը պետք է դաստիարակել և դրանց ուղղություն տալ թե՛ տնտեսավարման նոր մեխանիզմի միջոցով, թե՛ դեմոկրատական հաստատությունների միջոցով և թե՛ քաղաքականության, գաղափարախոսության, մշակույթի միջոցով: Վերակառուցման իմաստը վերջին հաշվով հենց շահերը հաշվի առնելն է, շահերի վրա ներգործելը, դրանցով և դրանց միջոցով կառավարելը:

Պետք է ասել նաև աշխատանքի և բաշխիչ հարաբերությունների ոլորտում եղած հակասությունների մասին, որոնց մենք բախվեցինք, երբ սկսեցինք անցնել լրիվ տնտեսական հաշվարկի, վերջնական արդյունքի համար վարձատրության, կոլեկտիվ և ընտանեկան կապալի: Ի՞նչ ստացվեց այստեղ: Բանն այն է, որ սոցիալիզմի «յուրաքանչյուրից՝ ըստ ընդունակությունների, յուրաքանչյուրին՝ ըստ աշխատանքի» հիմնական սկզբունքը պրակտիկայում հաճախ զոհաբերվում էր պարզունակ հասկացվող հավասարությանը: Այս հարցերն այսօր ակտիվորեն քննարկվում են՝ և ոչ միայն տնտեսական, այլև բարոյական, էթիկական տեսանկյունից:

Կարծես թե պարզ է, որ հավասարությունը համահավասարեցում չէ: Բայց պրակտիկայում հաճախ ուրիշ բան էր ստացվում: Համահավասարեցման միտումը համառորեն իր համար ճանապարհ էր բացում: Այն ծնում էր խնամառուականություն, բացասաբար ազդում աշխատանքի քանակի ու որակի վրա, թուլացնում էր աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման խթանները:

Պետք է կրկին ու կրկին ընդգծել, որ իսկական հավասարություն կարող է ապահովվել միայն քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և իրավական այն միջոցների ամբողջությամբ, որ ունի սոցիալիզմը:

Մենք հպարտանում ենք մեր երկրում մարդու սոցիալական պաշտպանվածության բարձր մակարդակով: Դա այն է, ինչ սոցիալիզմը դարձնում է սոցիալիզմ, աշխատավորների հասարակարգ, և հասարակարգ՝ աշխատավորների համար: Բայց սոցիալիստական հասարակության մեջ մարդու նյութական և բարոյական դիրքի հիմքը պետք է լինի աշխատանքը, և միայն աշխատանքը:

Մարդու ստեղծագործական, բարձրարտադրողական աշխատանքը, տաղանդը, ընդհանուր գործի մեջ նրա ռեալ ավանդը պետք է ըստ ամենայնի խրախուսել: Եվ, ընդհակառակը, պասսիվությունը, անգործությունը, աշխատանքի ցածր կուլտուրան, ընդհակահասարակական դրսևորումները պետք է գնահատվեն համապատասխան կերպով՝ սոցիալապես ու տնտեսապես: Հենց սա է սոցիալական արդարության սոցիալիստական բովանդակությունը:

Ընկերնե՛ր, ես անդրադարձա այն պրոբլեմների սոսկ մի մասին, որոնցում առավել շոշափելիորեն է արտահայտվում տեղի ունեցող երևույթների հակասականությունը: Խնդիրների նորությունը, մասշտաբայնությունը պահանջում են մշտական ուշադրություն վերակառուցման ընթացքի և դրա սոցիալ-տնտեսական հետևանքների, այդ բարդ հասարակական պրոցեսի հակասությունների գիտական վերլուծության նկատմամբ: Մեզ կենսականորեն անհրաժեշտ է սկզբունքային ճեղքում տեսական ճակատում՝ հիմնված հասարակական կյանքի փաստերի ամբողջության խիստ վերլուծության, մեր շարժման նպատակների ու հեռանկարների գիտական հիմնավորման վրա: Չի կարելի հաջողությամբ առաջ ընթանալ փորձարկումների և սխալների մեթոդով: Դա թանկ է նստում հասարակության վրա: Քաղաքական ղեկավարման արվեստը պահանջում է հակասությունները ի հայտ բերելու և արդյունավետորեն լուծելու, դրանք ոչ թե քողարկելու, ոչ թե կուտակելու, այլ առաջադիմության ու ինքնազարգացման աղբյուր դարձնելու կարողություն:

Տեսության մեջ, ապագայի խորաթափանցության մեջ համարձակության ոգևո-

րիչ օրինակներ են մեզ թողել մարքս-լենինյան ուսմունքի հիմնադիրները: Փարիզի կոմունայի փորձը Կ. Մարքսին հնարավորություն տվեց մշակել կապիտալիզմից կոմունիզմին անցնելու ուղիների հարցը: Սովետական Ռուսաստանում իրականացված սոցիալիստական վերափոխումների առաջին տարիների փորձի հիման վրա Վ. Ի. Լենինը զարգացրեց և հարստացրեց սոցիալիստական հասարակության կառուցման տեսությունը: Ներկայումս պետք է խորապես իմաստավորել սոցիալիստական զարգացման պրակտիկան, թե՛ մեր և թե՛ եղբայրական երկրների կուտակած հարստագույն փորձը՝ դրա ամբողջ բազմազանությամբ: Այդ ուղղությամբ աշխատանք ծավալվել է, և մենք արդեն ունենք որոշ կարևոր արդյունքներ, որոնց վրա հենվում ենք մեր քաղաքականությունը ձևավորելիս և իրականացնելիս: Բայց գլխավորը դեռ առջևում է:

Մի խոսքով, ընկերնե՛ր, չնայած բոլոր բարդություններին, դժվարություններին և արգելքներին, այսօր պլենումում մենք լրիվ հիմքով կարող ենք ասել, որ վերակառուցումը գաղափարական ու բարոյական հաղթանակ է տարել: Այն թե՛ ընդլայնվել է և թե՛ խորացել:

Բայց, տալով այսպիսի պատասխանատու գնահատական, մենք չպիտի թույլ տանք նաև չափազանցություններ, առավել ևս բարեհոգություն: Այժմ մենք ըստ էության գտնվում ենք վերակառուցման միայն առաջին ալիքի վրա: Այդ ալիքը ալեկոծել է լճացած ջուրը:

Կուսակցությունն արթնացրեց մասսաների ակտիվությունը: Եվ մեր պարտքն է թույլ չտալ, որ պոռթկումը մարի, այլ զարգացնել այն, հնարավորություն ընձեռել դրսևորելու լիակատար ուժով: Այս մասին անհրաժեշտ է ասել, մանավանդ որ աշխատավորների մեջ վերակառուցման բախտի համար տագնապը չի վերանում: Մարդիկ շարունակում են խորհուրդներ տալ, ես կասեի, պահանջել՝ կանգ չառնել, առաջ ընթանալ փոփոխությունների ուղիով: Վերջերս, Բայկոնուր կատարածս ուղևորության ժամանակ Լենինսկ քաղաքի աշխատավորների հետ զրույցներից մեկի ընթացքում ինձ հարցրին. իսկ ե՞րբ վերակառուցումը կհասնի նաև մեզ: Ես պատասխանեցի, որ այստեղ են գտնվում հանրապետության և մարզի ղեկավարները, նրանք լսում են մեր խոսակցությունը, թող մտածեն, թե ինչու է այդպիսի հարց տրվում, և համապատասխան դասեր քաղեն իրենց համար:

Կամ վերցրեք ՍՄԿԿ Կենտկոմում, ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահությունում և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդում, կենտրոնական թերթերի և հանդեսների, ռադիոյի և հեռուստատեսության խմբագրություններում ստացվող նամակները: Դրանց մեջ նույն բանն է ասվում: Մարդիկ գրում են, որ իրենք վերակառուցման կողմն են, բայց իրենց շուրջը փոփոխություններ չեն տեսնում: Վերակառուցումը չի շոշափել այն աշխատավորական կոլեկտիվները, քաղաքներն ու գյուղերը, որտեղ նրանք ապրում և աշխատում են: Շատերը դա ապացուցում ու հաստատում են փաստերով: Ուրեմն, չնայած հսկայական ջանքերին, վերակառուցումը ռեալ կերպով դեռ չի հասել շատ տեղեր: Սա, ընկերներ, շատ լուրջ հայտանիշ է: Քաղբյուրոն չի կարող անտեսել ստեղծվող իրավիճակը: Այն բազմիցս քննարկվել է ներկա պլենումը նախապատրաստելիս:

Իսկ ինչպիսի՞ հետևության ենք մենք հանգում:

Վերակառուցումը սկսվեց կուսակցության նախաձեռնությամբ և իրականացվում է նրա ղեկավարությամբ: Կուսակցությունը ալեկոծեց երկիրը, իր գաղափարներով խանդավառեց միլիոնավոր մարդկանց, ծնեց հսկայական հույսեր: Ու եթե այսօր աշխատավորները մտահոգված են վերափոխումների դանդաղ ընթացքի առթիվ, ուրեմն նշանակում է մենք թուլություններ ենք թույլ տալիս աշխատանքում:

Ընկերնե՛ր, նկատվում է, և այդ մասին են խոսում փաստերը, մի տագնապալի միտում. մի շարք կուսակցական կազմակերպությունների հետ մնալը գերիշխող տրամադրություններից, հասարակության մեջ ծավալվող դինամիկ պրոցեսներից: Ակներևաբար, այդ հարցը մեր պլենումում քննարկում է պահանջում: Այսօր դա հիմնական մոմենտն է աշխատանքում: Ինչպես գործի կուսակցությունը՝ այնպես էլ կընթանա վերակառուցումը:

Երբ երկու տարի առաջ մենք ղեկավար կուսակցական, սովետական, տնտեսական կադրերից պահանջեցինք կազմակերպել արդյունավետ աշխատանք, ապա դրան ի պատասխան հաճախ լսում էինք. մենք հասկանում ենք նոր խնդիրները, բայց ժամանակ տվեք գնահատել իրադրությունը, հասկանալ և յուրացնել նոր մեթոդներն ու ձևերը, կարողանալ դրանք կիրառել պրակտիկայում:

Քաղբյուրոն դրան վերաբերվեց ըմբռնումով: Մենք այն ժամանակ ասացինք, որ վերակառուցման համար յուրաքանչյուրին տրվում է թե՛ ժամանակ և թե՛ հնարավորություն: Բայց գործերը, ընկերներ, չեն սպասում: Չի կարելի թույլ տալ, որ կուսակցության մեջ վերակառուցումը հետ մնա տեղի ունեցող տնտեսական, սոցիալական և հոգևոր պրոցեսներից, որ կյանքում, մարդկանց տրամադրության մեջ տեղի ունեցող վերափոխումները առաջ անցնեն կուսակցության մեջ և մանավանդ նրա ղեկավար մարմիններում այդ պրոցեսների ըմբռնումից:

Արդարացիորեն են գրում աշխատավորները. ով ուզում էր վերակառուցվել, արդեն արել է դա և ներգրավվել աշխատանքի մեջ: Իսկ ով չի տոգորվել նոր խնդիրների ըմբռնումով, նա շարունակում է կառչել հնին և իր անգործությամբ փաստորեն սաբոտաժի է ենթարկում վերակառուցումը: Ուստի և քաղբյուրոն կոնկրետորեն է դնում գործերի վիճակի համար, հասունացած պրոբլեմների ռեալ լուծման համար, վերակառուցման ընթացքի համար կոմունիստների, կուսակցական, սովետական, տնտեսական մարմինների ղեկավարների պատասխանատվությունը բարձրացնելու հարցը:

Պահանջկոտությունը հարկավոր է բարձրացնել բոլոր մակարդակներում: Բայց պետք է սկսել իրենից՝ քաղբյուրոյից, քարտուղարությունից, կառավարությունից, Կենտկոմի անդամներից:

Հասարակության զարգացման ներկա շրջադարձային փուլում հսկայական պատասխանատվություն է ընկնում Կենտկոմի քաղբյուրոյի վրա: Ինարկե, նրա գործունեությանը գնահատական տալը Կենտրոնական կոմիտեի առանձնաշնորհն է: Ուզում եմ ձեզ հավաստիացնել, որ քաղբյուրոյում առկա է նոր բարդ խնդիրների լուծման համար Կենտկոմի, կուսակցության և ժողովրդի հանդեպ պատասխանատվության խոր ըմբռնում:

Կարճ ժամկետներում մասշտաբային աշխատանք է ծավալվել հասարակական վերափոխումների բոլոր ուղղություններում:

Կարող եմ հավաստել, որ կուսակցության և երկրի ղեկավարության մեջ հայացքների միասնություն գոյություն ունի վերակառուցման, ներքին և արտաքին քաղաքականության արմատական հարցերի առթիվ: Այդ միասնությունը թույլ է տալիս ընդունել և վստահորեն կենսագործել ժամանակի թելադրած որոշումները: Կարծում եմ, դա միշտ կարևոր է, բայց հատկապես՝ զարգացման բեկումնային ժամանակաշրջաններում:

Քաղբյուրոյի անունից պետք է ինքնաքննադատաբար հայտարարեմ, որ մենք տեսնում ենք նաև մեր թուլությունները պրակտիկ գործունեության մեջ: Կան փաստեր, երբ երկրի զարգացման խոշոր հարցերին վերաբերող կարևոր որոշումներն իրականացվում են դանդաղորեն, ոչ լրիվ ծավալով: Այս առումով քաղբյուրոյում եղավ սկզբունքային և անկեղծ խոսակցություն: Այժմ մենք կանոն ենք դարձրել պարբերաբար, վերահսկողության կարգով Կենտկոմի քաղբյուրոյի և քարտուղարության նիստերում քննարկել այն կարևորագույն որոշումների կատարման ընթացքը, որոնք ընդունվել են Կենտկոմի ապրիլյան պլենումից և ՍՄԿԿ XXVII համագումարից հետո:

Վերակառուցման պայմաններում ակտիվ դիրքերից է գործում ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհուրդը: Դրա հետ մեկտեղ, նա պետք է այսուհետև էլ կատարելագործի էկոնոմիկայի կառավարման, սոցիալական քաղաքականության խնդիրների իրականացման իր գործունեությունը, զարգացման հեռանկարների նկատմամբ հոգատարությունը զուգակցելով ընթացիկ խնդիրների լուծման հետ: Կյանքի պահանջից դանդաղ է ընթանում կենտրոնական գերատեսչությունների վերակառուցումը:

Մեզ համար պարզ է, որ մեր կողմից իրականացվող վերափոխումները անհնար են առանց տեղական կուսակցական, սովետական, տնտեսական մարմինների, բոլոր ղեկավար կադրերի ակտիվ աշխատանքի: Նրանց վրա մեծ պատասխանատվություն է ընկած վերակառուցման կոնկրետ հարցերի գործնական լուծման համար: Եվ այն, ինչը այսօր մենք նշում ենք որպես դրական, զգալի չափով կապված է տեղական կազմակերպությունների աշխատանքի հետ:

Բայց, կարծում եմ, դուք կհամաձայնեք, որ վերակառուցումն էլ տեղերում նորնոր է ծավալվում, ըստ որում ամենուրեք միատեսակ չի ընթանում: Ինչ-որ տեղ դեռևս պահպանվում են իներտության, անձեռներեցության «արգելոցները»: Այս բոլորը նույնպես իրողություններ են, որոնք չտեսնելու իրավունք մենք չունենք, մանավանդ իրավունք չունենք դրանք թողնելու առանց ուշադրության և կուսակցական գնահատման:

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼԻ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ընկերնե՛ր, մեր խնդիրն է քննադատաբար նայել գործերի վիճակին, անաչառ վերլուծության ենթարկել վերակառուցման հաջողություններն ու թուլությունները։ Մի խոսքով, հարկավոր է սկզբունքային և անկեղծ ընկերական խոսակցություն, հարկավոր են կոնկրետ առաջարկություններ և կոնստրուկտիվ գաղափարներ։

Սկսենք այն բանից, թե ինչպես է զարգանում ժողովրդական տնտեսությունը։ Քաղբյուրոն նախօրոք ուշադրություն էր հրավիրում այս տարվա խնդիրների բարդության և պատասխանատվության վրա։ Թվում էր, թե դա ամենքին հասկանալի է։ Սակայն տարվա արդեն առաջին ամիսներին թույլ տրվեցին լուրջ սխալներ, ինչը անկանոնությունների հանգեցրեց էկոնոմիկայի շատ տեղամասերում։ Թե՛ քաղբյուրոյին և թե՛ կառավարությանը հարկ եղավ շտապ կարգով միջոցներ ձեռնարկել վիճակը շտկելու նպատակով։ Ու թեև իրադրությունը կարգավորվում է, այդուհանդերձ, զգալի վնաս է պատճառվել։

Իսկ չէ որ տարեսկզբին տեղի ունեցածը կարելի էր նախատեսել և թույլ չտալ։ Բայց դա չարվեց, և դրա համար առաջին հերթին պատասխանատու են ՍՍՀՄ պետպլանը (ընկ. Ն. Վ. Տալիզին) և ՍՍՀՄ պետմատը (ընկ. Լ. Ա. Վորոնին)։

Բայց սխալներ թույլ տվեցին ոչ միայն այդ մարմինները։ Ժամանակին անհրաժեշտ միջոցներ չձեռնարկեցին սև մետալուրգիայի մինիստրությունը (ընկ. Ս. Վ. Կոլպակով) և քիմիական արդյունաբերության մինիստրությունը (ընկ. Յու. Ա. Բեսպալով)։ Այդ մինիստրությունների ձեռնարկությունների կողմից պայմանագրային մատակարարումների ձախողումը ռիթմի խախտումների հանգեցրեց ժողովրդական տնտեսության մյուս ճյուղերում, նախ և առաջ՝ մեքենաշինության մեջ։

Հինգ ամսվա արդյունքներով կոլտնտեսություններին ու սովխոզներին տեխնիկայի մատակարարումների պլանի կատարումը ձախողեց անասնապահության և կերարտադրության մեքենաշինության մինիստրությունը (ընկ. Լ. Ի. Խիտրուն)։ Պատճառը ճյուղի շատ ձեռնարկությունների աշխատանքի վատ կազմակերպումն է, հատկապես թողարկվող արտադրանքի որակի հարցում։ Ճյուղում ստեղծված հսկայական պոտենցիալը պատշաճ հատույցը չի տալիս։

Կամ վերցրեք թեթև արդյունաբերությունը, որը փոխադրված է տնտեսավարման նոր պայմանների։ Ճյուղի ղեկավարությունը օբյեկտիվ դժվարություններ վկայակոչելով, հրաժարվեց ընդունել առևտրի շատ պատվերներ և դիմեց արտադրանքի արտադրության կրճատման։ Իսկ չէ որ աճի համար ռեալ հնարավորություններ կան։ Հարկավոր էր լրջորեն զբաղվել այն բանով, որ պահանջարկ չվայելող ապրանքների փոխարեն սկսվի, ընդ որում անհրաժեշտ քանակություններով, գնայուն արտադրանքների արտադրությունը, որոնց սպասում է սպառողը։ Թեթև արդյունաբերության մինիստրության և մինիստր ընկ. Վ. Գ. Կլյուևի դիրքորոշումը այն բանի օրինակն է, թե գերատեսչական շահերը ինչպես են վեր դասվում հասարակության պահանջմունքներից, հետևաբար նաև ժողովրդի շահերից։ Ուրիշ գնահատական այստեղ չի կարող լինել։

Այս ամենի կապակցությամբ ուզում եմ հատկապես ընդգծել վերակառուցման համար կառավարման կենտրոնական մարմինների պատասխանատվությունը։ Նոր խնդիրները հաշվի առնելով, հարկավոր է այն մշտապես բարձրացնել։

Մենք ունենք, օրինակ, հայրենական մեքենաշինության արդիականացման ծրագիր։ Դա մեծ գործ է։ Այստեղ ծավալված է մասշտաբային աշխատանք, վերջնական լուրջ արդյունքների հասնելու նպատակադրումով։

Բայց պետք է ուղղակի ասել. մեզ մտահոգում է հաստոցաշինության, ծանր և տրանսպորտային մեքենաշինության, էլեկտրատեխնիկական արդյունաբերության ու կենցաղային սարքերի մեքենաշինության մինիստրությունների վիճակը։ Առայժմ բեկումից հեռու է սարքաշինությունը, թեև այստեղ որոշակի ջանքեր են գործադրվում։

Արդիականացման խնդիրները դանդաղորեն են լուծվում նաև մյուս մեքենաշինական մինիստրություններում։ Մենք, իհարկե, հասկանում ենք, որ մեքենաշինարարները բախվել են մեծ բարդությունների ու դժվարությունների։ Խոսքը ամբողջ մեքենաշինական համալիրի աշխատանքի արմատական վերակառուցման մասին է։ Բայց դժվար է հասկանալ, թե ինչու շատ մինիստրներ, մինիստրությունների կուսակցական կոմիտեներ և ապարատներ այս իրադրության մեջ գործում են այնպես, ասես իրենք լուծում են սովորական հարցեր։ Ստեղծված իրավիճակում ակնհայտորեն անբավարար են ակտիվությունն ու գործարարությունը մեքենաշինության բյուրոյի (ընկ. Ի. Ս. Սիլաև), պետպլանի, պետմատի և ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշ բաժինների աշխատանքում։ Ըստ երևույթին, մեքենաշինական համալիրի գործերի վիճակը արժանի է քննարկման քաղբյուրոյում և ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդում։

Ընկերնե՛ր, ես արդեն ասել եմ, որ տեղերում բնավ էլ ոչ բոլոր կուսակցական ու սովետական մարմիններն են ակտիվորեն ներգրավվել վերակառուցման մեջ։ Այն տեղապտույտ է տալիս, օրինակ, Հայաստանում։ Հանրապետության աշխատավորները մեծ տագնապ են արտահայտում այն իրադրության համար, որն այստեղ ստեղծվել է էկոնոմիկայում և հատկապես գաղափարաքաղաքական ոլորտում։ Մինևնույն ժամանակ, Հայաստանի կոմկուսի ղեկավարությունը և նախ և առաջ Կենտկոմի առաջին քարտուղար ընկ. Կ. Ս. Դեմիրճյանը գտնում են, որ հանրապետությունում վիճակը միանգամայն բարվոք է։ Ավելին, ոմանք նույնիսկ պնդում են, թե Հայաստանում վերակառուցումն սկսվել է դեռ ՍՄԿԿ Կենտկոմի ապրիլյան պլենումից առաջ։ Դժվար է ասել, թե տվյալ դեպքում ինչն է նկատի առնվում։

Հանրապետությունում հանդես են բերում ոչնչով չարդարացված հանգստություն, պատշաճ պահանջկոտություն չկա կադրերի նկատմամբ, արդյունավետ պայքար չի ծավալված կաշառակերության, սպեկուլյացիայի, պրոտեկցիոնիզմի դեմ։ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմը պետք է խորապես վերլուծի գործերի վիճակը թե՛ կուսակցական կազմակերպությունում և թե՛ ամբողջությամբ վերցրած հանրապետությունում, այն քննության առնի սկզբունքային դիրքերից և վերակառուցմամբ զբաղվի ոչ թե խոսքով, այլ գործով։

Նկատելի քիչ բարեփոխումներ են տեղի ունենում նաև այնպիսի խոշորագույն մարզային կուսակցական կազմակերպությունում, ինչպիսին է Գորկու մարզային կազմակերպությունը։ Կենսականորեն կարևոր շատ հարցեր այստեղ լուծվում են անբավարար կերպով։ Մարզի հզոր պոտենցիալը հարկ եղած ձևով չի օգտագործվում, թույլ են զարգանում սոցիալական ոլորտը և էկոնոմիկայի ագրարային սեկտորը։ Պետք է ենթադրել, որ կուսակցության մարզային կոմիտեն (ընկ. Յու. Ն. Խրիստորադնով), մարզի բոլոր կուսակցական կազմակերպությունները պետք է հետևություններ անեն քննադատությունից և շտկեն դրությունը։

Նոր իրադրության մեջ կոչված են նորովի գործելու նաև ՍՄԿԿ Կենտկոմի բաժինները՝ ավելի խոր ազդեցություն գործելով հանրապետական, երկրամասային և մարզային կուսակցական կազմակերպությունների գործերի վիճակի վրա, ապահովելով ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումների կատարման վերահսկողությունը։

Ընկերնե՛ր, կուսակցության և հասարակության մեջ հաստատվել է այն ըմբռնումը, որ վերակառուցումը երկարաժամկետ քաղաքականություն է, որ սովետական հասարակությունը նոր բնագծերի հասցնելու խնդիրը մեկ հարվածով չի լուծվի։ Բայց, ինչպես պարզվում է, որոշ ընկերներ այդ ճշմարիտ և իրատեսական հիմնադրույթը այնպես են հասկացել, թե վերակառուցումը իբր կապված չէ արագացման մեր ընդհանուր ստրատեգիական հիմնադրույթի հետ, թե այն կարելի է իրականացնել անշտապ կերպով, առանց հատուկ հոգսերի, ասենք նաև իրենց ոչ այնքան նեղություն տալով։ Դա խոր մոլորություն է առնվազն երկու պատճառով։

Առաջին, մենք առանց այդ էլ տարիներ ու տասնամյակներ ենք կորցրել։ Երկրորդ, «վաղվա հրաշալի օրը» կարող է և չլինել, եթե այսօր քրտնաջան չաշխատենք, փոխելով մտածելակերպը, հաղթահարելով իներցիան, յուրացնելով նոր մոտեցումներ։ Այն դատողությունները, թե «վերակառուցումը կսպասի», վնասակար են և վտանգավոր։ Քաղբյուրոն հարցը այսպես է դնում. արդեն այսօր, վերակառուցման սկզբնական փուլում, աշխատանքի յուրաքանչյուր տեղամասում, յուրաքանչյուրի գործունեության ոլորտում հարկավոր է հասնել տեսանելի գործնական արդյունքների։

Սովետական մարդիկ հասկանում են, որ վերակառուցման շատ նպատակների հասնելը կպահանջի երկարատև ժամանակ։ Բայց նրանք արդարացիորեն հարց են առաջադրում։ Իսկ ինչու՞ այսօր չեն լուծվում անհետաձգելի և համեմատաբար հասարակ խնդիրները, որոնք էապես կբարելավեին աշխատանքի, կյանքի, կենցաղի պայմանները, կառողջացնեին բարոյահոգեբանական մթնոլորտը։

Մեր մարդկանց ուշադրությունից չի վրիպել նաև այն, որ ինչ-որ տեղ ոչ միայն չի հաջողվում առաջընթաց շարժումը, այլև գիջվում են նախկինում նվաճված դիրքերը։ Վերցրեք կարգապահության և կարգուկանոնի համար մղվող պայքարը։ Չէ որ

փաստ է, որ շատ տեղերում խանդավառությունը մարել է, աշխատանքը կատարվում է անչափ դանդաղորեն: Դարձյալ հաճախակի են դարձել հարբեցողությունը, դարձյալ իրենց ազատ են զգում անբանները, պորտաբույծները, թռցնողները՝ ուրիշների հաշվին ապրող մարդիկ: Աշխատավորները մտահոգված են դրանով: Եվ դա հիմնավորված մտահոգություն է, ընկերնե՛ր:

Կարգապահության թուլության, պատշաճ կարգուկանոնի բացակայության մասին են վկայում պարբերաբար կրկնվող խոշոր արտակարգ պատահարների փաստերը: Պատճառները, պարզվում է, որպես կանոն, նույնն են՝ անկարգապահությունը, անփութությունը, անտնտեսվարությունը, անպատասխանատվությունը: Այդ են վկայում նաև սովետական օդային տարածության խախտումը և Մոսկվայում արևմտագերմանական մարզական ինքնաթիռի վայրէջքը: Պատահարը աննախադեպ է բոլոր տեսակետներից: Այն մեկ անգամ ևս հիշեցնում է, թե մեր հասարակության մեջ, նույնիսկ բանակում, որքան ուժեղ ու կենսունակ են մնացել այն բացասական երևույթները, որ բացահայտել էին Կենտկոմի ապրիլյան պլենումը և կուսակցության XXVII համագումարը: Դա ընդգծում է, որ անհրաժեշտ է բարձրացնել զգոնությունը, գործել էլ ավելի վճռականորեն, ամենուրեք ամրապնդել կարգապահությունը, կազմակերպվածությունը, պատասխանատվությունն ու կատարողականությունը բոլոր մակարդակներում: Քաղբյուրոյի և պաշտպանության խորհրդի անունից վճռականորեն հայտարարում եմ՝ ո՛չ կուսակցության, ո՛չ ժողովրդի մեջ կասկածներ չպետք է լինեն երկիրը պաշտպանելու ՍՍՀՄ զինված ուժերի ընդունակության նկատմամբ:

Ընկերնե՛ր, երբ մենք խոսում ենք առաջնահերթ բնույթի խնդիրների մասին, անհետաձգելի գործերի մասին, ելնում ենք այն բանից, որ առաջին հերթին կվերացվեն ակնհայտ և տարածված թերությունները, որ ավելի շատ կարգուկանոն կլինի առևտրում, սպասարկումների ոլորտում, առողջապահության, կոմունալ տնտեսության մեջ, այսինքն էկոնոմիկայի այն օղակներում, որոնք անմիջականորեն կապված են մարդկանց առօրյա կյանքի հետ:

Իհարկե, այս հարցերը պետք է ուշադրության կենտրոնում լինեն կառավարական մակարդակով, բայց հարկավոր է բարձրացնել պահանջկոտությունը իշխանության հանրապետական, երկրամասային, մարզական, օկրուգային և քաղաքային ու շրջանային մարմինների գործերի վիճակի համար:

Այժմ, ցավոք, հարկ է լինում բախվել այնպիսի իրավիճակի, երբ վերակառուցման օգուտի մասին շատ են խոսում, բայց գործնականում քիչ բան է արվում մարդկանց ամենահասարակ կարիքները բավարարելու համար: Տեղական շատ աշխատողների մեջ խորապես արմատացել է խնամառուականությունը: Նույնիսկ այնտեղ, որտեղ հարցի լուծման համար բավական է միայն մի փոքր ջանք, նվազագույն ուշադրություն, շարունակում են գցել կենտրոնի վրա և օգնություն սպասել վերևից: Այսպիսի դիրքորոշումը բանի պետք չէ: Այն պետք է վճռականորեն դատապարտվի և հաղթահարվի: Ահա թե որտեղ են հարկավոր կուսակցական աչքը, կուսակցական խստապահանջությունը և վերահսկողությունը: Իսկ դա ակնհայտորեն չի բավականացնում:

Այսօրվա պլենումում առաջնահերթների թվում կուզենայինք հատկապես առանձնացնել այնպիսի խնդիրներ, որոնցից է մեր ժողովրդին պարենով, բնակարանով, ժողովրդական սպառման ապրանքներով և սպասարկումներով ապահովելը:

Պետք է ասել, որ այստեղ արդեն կան թե՛ կոնկրետ փորձ և թե՛ կոնկրետ արդյունքներ:

Վերցնենք ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ՊՐՈԲԼԵՄԸ: Այստեղ վիճակը բարելավվում է: Այս առումով թվերը հիմնականում հայտնի են: Նշեմ միայն մի քանիսը, որոնք բնութագրում են վերջին երկու տարում եղած փոփոխությունները: Հացահատիկի արտադրությունը 1984 թվականի համեմատությամբ ավելացել է 37 միլիոն տոննայով, մսինը՝ (սպանդային քաշով)՝ մեկ միլիոն տոննայով, կաթինը՝ 4,3 միլիոն տոննայով, ձվինը՝ 4,2 միլիարդ հատով:

Մենք կարող եք խոսել գյուղում տնտեսական կյանքի աշխուժացման մասին: Դա հնարավոր դարձավ տնտեսական պայմանների, տնտեսավարման մեթոդների փոփոխման, նախ և առաջ լրիվ տնտհաշվարկի, կոլեկտիվ և ընտանեկան կապալի արմատավորման շնորհիվ:

Քաղբյուրոն գտնում է, որ ներկա փուլում բոլոր օբյեկտիվ պայմանները ստեղծված են, որպեսզի, ես կասեի, մի յուրօրինակ ցատկ տեղի ունենա գյուղատնտեսական

արտադրանքի արտադրության ավելացման գործում: Արմատական տեղաշարժի համար հնարավորություններ կան բոլոր կոլտնտեսություններում և սովխոզներում:

Ընդսմին կարևոր է, թե ինչի՞ վրա առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել: Նախ և առաջ, ինտենսիվ տեխնոլոգիաներ յուրացնել հողագործության և անասնապահության մթերքների արտադրության մեջ, լայնորեն արմատավորել կոլեկտիվ և ընտանեկան կապալը, առավել ակտիվորեն լուծել գյուղի սոցիալական պրոբլեմները: Դա, ընկերներ, հարցի մեկ կողմն է:

Մյուսն այն է, որ վճռականորեն կանգնեցնենք նրանց, ովքեր շարունակում են միջամտել կոլտնտեսությունների և սովխոզների աշխատանքին՝ դրա համար նյութական պատասխանատվություն չկրելով: Տնտեսությունների գործունեությանը ցույց տրվող հենց այդպիսի ապօրինի միջամտությունից խնդրեցին պաշտպանել կոլտնտեսությունների ու սովխոզների ղեկավարները ՍՄԿԿ Կենտկոմում օրերս տեղի ունեցած խորհրդակցությունում: Մեր պարտականությունն է գյուղի աշխատավորներին օգնել կարգի հրավիրելու նրանց, ովքեր չեն կարողանում հրաժարվել աշխատանքի նախկին մեթոդներից:

Միութենական-հանրապետական փոնդ առաքվող մատակարարումների պլանավորման կարգի փոփոխման շնորհիվ այսօր անհամեմատ մեծացել է հանրապետությունների, երկրամասերի, մարզերի և շրջանների շահագրգռությունը գյուղատնտեսական արտադրանքի արտադրության ավելացմամբ: Բայց միաժամանակ մեծացել է նաև նրանց պատասխանատվությունը պարենով ապահովելու համար: Պետք է ասել, որ դա տեղերում հզոր խթան տվեց նախաձեռնությանը: Այնտեղ, որտեղ արագորեն և իսկապես ըմբռնել են վերափոխումների իմաստը, գնահատել բացված հնարավորությունները, արդեն առկա են բավական լավ արդյունքներ: Օրինակ, Կրասնոդարի երկրամասը առաջին կիսամյակի արդյունքներով հաջողությամբ կատարեց միութենական-հանրապետական փոնդին անասնապահական մթերքների մատակարարումները: Բացի դրանից, նրանք սեփական կարիքների համար մթերեցին 15 հազար տոննա միս, հիմնական շուկայական փոնդերի ավելի քան 35 տոկոսը, ավելի քան 100 հազար տոննա կաթ և 65 միլիոն ձու:

Կամ վերցրեք Թաթարական ԻՍՍՀ-ն: Այստեղ տեղական կարիքների համար հիմնական փոնդերին ավելացվել է 15 հազար տոննա միս և 59 հազար տոննա կաթ: Նման վիճակ է Ուկրաինայի Իվանո-Ֆրանկովսկի, Պոլտավայի, Չերկասիի և Չեռնովցիի մարզերում: Այդ չորս մարզերի գծով մսի փոնդերի հավելումը կազմել է մոտ 20 հազար տոննա: Բելոռուսիայի մարզերը տեղական մատակարարման բարելավման համար լրացուցիչ արտադրել են 25 հազար տոննա միս և 260 հազար տոննա կաթ: Նույնը կարելի է ասել Մերձբալթիկայի հանրապետությունների, ՌՍՖՍՀ-ի Կուրգանի, Օրենբուրգի, Սարատովի, Ուլյանովսկի և մի շարք ուրիշ մարզերի մասին:

Հարկավոր է ամեն կերպ պաշտպանել մարզային, երկրամասային և հանրապետական կազմակերպությունների ձգտումը հանրային սեկտորում գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության ավելացման հաշվին գերազանցելու հնգամյակի պլանային առաջադրանքները և դրա հիմքի վրա ապահովելու պետական փոնդերին հատկացվող առաքումների անվերապահ կատարումը և կտրուկ բարելավել տեղական բնակչության մատակարարումը: Սա գլխավոր ուղղությունն է: Կոլտնտեսությունները և սովխոզները պետք է ավելացնեն այն ներդրումների հատույցը, որոնք վերջին տարիներին հատկացված են գյուղի զարգացմանը:

Բայց հարկավոր է օգտագործել բոլոր ռեզերվները: Կրկին պետք է վերադառնալ անձնական օժանդակ տնտեսության դերի հարցին: Այն տարբեր ձևով են հասկանում տեղերում և տարբեր կերպ են վերաբերվում անձնական օժանդակ տնտեսության հնարավորությունների օգտագործմանը:

Ահա մեկ օրինակ: Օմսկի մարզում անձնական տնտեսություններում վերջին տասը տարում մսի արտադրությունն ավելացել-հասել է 27-ից 60 հազար տոննայի կամ աճել է 2,2 անգամ: Այստեղ գյուղական վայրերում ապրող փաստորեն ամեն մի ընտանիք զբաղվում է խոշոր եղջերավոր անասունների, խոզերի ու թռչունների բուծմամբ: Բնակչությանը համակողմանի օգնություն է ցույց տրվում մատղաշով, անասնակերով, համապատասխան սպասարկումների տրամադրումով: Անցյալ տարի կոոպերացիան բնակչությունից գնեց 20 հազար տոննա միս: Մարզի շուկաներում թարմ մսի մեկ կիլոգրամի գները չեն անցնում 3,5 ռուբլուց:

Իսկ ահա այլ կարգի օրինակներ: Արդյունաբերական և ագրարային մեծ պոտենցիալ ունի Վլադիմիրի մարզը: Եվ, այդուհանդերձ, անցյալ տարի մարզում բնակ-

չության մեկ շնչի հաշվով արտադրվեց ընդամենը 46 կիլոգրամ միս (սպանդային քաշով): Դրա հետևանքով այստեղ իրացվող մսամթերքների մեկ հինգերորդ մասը բերվում է երկրի ուրիշ ռեգիոններից: Ավելի լավ չէ կաթնամթերքների ու մսամթերքների մատակարարման վիճակը այնպիսի խոշոր գյուղատնտեսական մարզերում, ինչպիսիք են Վինիցայի, Կիրովոգրադի, Նիկոլաևի, Յարոսլավլի մարզերը:

Տեղական նախաձեռնության հիման վրա կարելի է շատ բան անել ոչ միայն գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության ավելացման համար, այլև սննդի արդյունաբերության զարգացման համար: Ինչու՞, ասենք Ուզբեկստանում, Կիրգիզիայում, Տաջիկստանում, Թուրքմենիայում հումքի անչափ հարուստ ռեսուրսների պայմաններում հրուշակեղենի 25—50 տոկոսը բերվում է ուրիշ հանրապետություններից: Տեղական արտադրության հաշվին ընդամենը 30 տոկոսով է ապահովվում Ղազախստանի բնակչության մատակարարումը պտուղ-բանջարեղենի պահածոներով, իսկ մնացած ամբողջը ներբերովի է: Դա ինչի՞ նման է:

Ընկերնե՛ր: Առաջիկա երկու-երեք տարում հարկավոր է բավարարել բնակչության պահանջմունքները այգեհողամասերի և բանջարանոցների հարցում: Ժամանակն է դադարել վկայակոչելու հողերի պակասությունը: Դա չի համապատասխանում իրականությանը, հող կա: Դե, իսկ այնտեղ, որտեղ ազատ հողերը իրոք քիչ են, հարկավոր է դիմել կոլտնտեսություններին, սովխոզներին, ձեռնարկություններին պատկանող հողերի մի մասի հատկացման: Եկեք վերջնականապես պայմանավորվենք. հարկավոր է լիովին բավարարել աշխատավորների բոլոր պահանջմունքները, այս գործում վերացնել անհիմն սահմանափակումներն ու խոչընդոտները:

Կարծում եմ, հարկավոր է ավելի արագորեն լուծել նաև երկրի մի շարք գյուղական շրջաններում, առանձնապես ոչ սևահողային գոտում տարիներ շարունակ, իսկ երբեմն էլ տասնամյակներ շարունակ դատարկ մնացող տների ու չմշակվող տնամերձ հողամասերի օգտագործման հարցը: Այսօր լքյալ տների թիվը հասել է գրեթե 800 հազարի: Դրանց շուրջը լքյալ հող է:

Հողի և շինությունների նկատմամբ նման վերաբերմունքը մարդիկ չեն հասկանում: Նրանք Կենտկոմին, մյուս կազմակերպություններին ուղարկած իրենց դիմումներով խնդրում են թույլ տալ ձեռք բերել այդ տները, օգտագործել հողը: Կարծում եմ, ճիշտ կլինի, եթե կոլտնտեսությունները և սովխոզները քաղաքաբնակներին վարձով տան լքյալ տները՝ տնամերձ հողամասերով հանդերձ: Եվ դա շատ դեպքերում կարելի կլինի անել պայմանագրային հիմունքներով, որպեսզի այդ հողերը օգտագործվեն գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության համար:

Պարենային պրոբլեմի լուծման գործում դանդաղաշարժության օրինակ է ծառայում նաև գյուղատնտեսական հումքի փոխադրման, պահպանման ու վերամշակման գործում տիրող վիճակը: Կուսակցության XXVII համագումարում ընդգծվեց, որ գյուղատնտեսական հումքի կորուստների վերացումը թույլ կտար սպառման ռեսուրսներն ավելացնել 20—30 տոկոսով, տնտեսել զգալի միջոցներ: Թվում է, սա չորրորդ դասարանի աշակերտին մատչելի թվաբանություն է:

Սակայն 1986 թվականին ՍՍՀՄ պետագրոարդը, ձկնատնտեսության մինիստրությունը և հացամթերքների մինիստրությունը չեն օգտագործել վերամշակող ճյուղերի զարգացմանը հատկացված 450 միլիոն ռուբլի միջոցներ:

Խորամուխ եղեք, ընկերներ, մի այսպիսի փաստի մեջ. այդ ճյուղերի գծով շինարարության պլանը չի կատարել միութենական և ինքնավար հանրապետությունների, երկրամասերի և մարզերի մեծ մասը: Ահա ձեզ ակնբախ վկայություն այն բանի, թե մենք ինչպես ենք վերաբերվում կենսականորեն կարևոր պրոբլեմի լուծմանը: Ստացվում է, որ այն արտադրանքը, որի ստեղծման համար պայքարում ենք, կշարունակենք փչացնել, որովհետև դրա համար չեն բավականացնում ոչ պահեստները, ոչ էլ վերամշակող ձեռնարկությունների կարողությունները, իսկ հետո կորուստները կսկսենք հատուցել ներմուծման հաշվին: Բավական է նման բաներին անվրդով նայել: ՍՍՀՄ պետագրոարդը (ընկ. Վ. Ս. Մուրախովսկի) տեղական մարմինների հետ միասին պետք է պարզի, թե ինչու է այդպես ստացվում, և, որտեղ հարկավոր է, տարրական կարգուկանոն հաստատի, իսկ գլխավորն է՝ պահպանման ու վերամշակման պրոբլեմի շուտափույթ և հիմնավոր լուծման հաստատ կուրս վերցնի:

Պետք է նշեմ, որ ամբողջ ասվածը շատ լուրջ խորհրդածությունների ծնունդ է տալիս: Վերջին տարիներս մեզ մոտ ուժեղ կերպով զարգացել է խնամառուականությունը պարենային հարցերի լուծման գործում: Շատ ռեգիոնների ղեկավարներ թե-

թևամտորեն էին մոտենում այդ գործին: Կերը պակասում է՝ հեռագրեր են ուղարկում Կենտկոմին ու կառավարությանը, գյուղատնտեսական մթերքների ռեսուրսներն են պակասում՝ նորից հեռագրում են կենտրոն:

Ես, իհարկե, հեռու եմ ամեն ինչ մի գույնով պատկերելու և պրոբլեմը պարզունակ դարձնելու մտքից: Շատ դժբախտություններ կապված են երկրի գործերի ընդհանուր վիճակի հետ, բայց, այնուամենայնիվ, այդ հարցերի լուծման գործում մեր շատ կադրերի մեջ իշխում է խնամառուականության ոգին:

Ընդհանրապես, ընկերներ, քաղբյուրոն այսպես է համարում. մենք ռեալ հնարավորություններ ունենք մոտակա 2—3 տարում լրջորեն փոխելու պարենի մատակարարման վիճակը:

Կյանքը տալիս է ապշեցուցիչ օրինակներ, որոնք վկայում են հսկայական ռեզերվների մասին, որ կան ամենուրեք: Բազմաթիվ փաստերը վկայում են ինչպես աշխատանքի արտադրողականության, այնպես էլ գյուղատնտեսական արտադրության աճի տեմպերի գծով առաջ պոկվելու հնարավորության մասին: Դա ապացուցեցին համեմատաբար վերջերս ստեղծված ինտենսիվ աշխատանքի կոլեկտիվները, որոնց երկար ժամկետով ամրացվել են հողեր և արտադրության այլ միջոցներ: Անցյալ տարի այդ կոլեկտիվներում յուրաքանչյուր մարդ միջին հաշվով ստացավ 700—800 տոննա հացահատիկ, իսկ ընդհանուր արտադրանքը կազմեց 70—100 հազար ռուբլի և ավելի:

Ցավոք, այդպիսի կոլեկտիվներ դեռ քիչ են: Բավականաչափ լայնորեն չի տարածվում նաև ընտանեկան կապալը, թեև աշխատանքի կազմակերպման ու վարձատրման այդ ձևերի արդյունավետությունը բավականին բարձր է:

Իհարկե, արտադրանքի արտադրության արագ ավելացման համար հարկավոր են և՛ լավորակ տեխնիկա, և՛ քիմիական միջոցներ, և՛ աննպաստ պայմանների հանդեպ դիմացկուն սորտեր: Բայց առաջին հերթին անհրաժեշտ է գործի համար պատասխանատու մարդ, որն անչափ շահագրգռված լինի իր աշխատանքի արդյունքներով:

Մենք երկար էինք փորձում էկոնոմիկան ղեկավարել ոգևորության հիման վրա, երբեմն էլ հրամանի ուժով, բայց մոռանում էինք լենինյան այն ցուցումները, որ արտադրության աճը կարող է ապահովվել անձնական շահագրգռվածությամբ, նյութական շահագրգռվածությամբ, ոգևորության օգնությամբ:

Հատկանշական է, որ Նովոսիբիրսկի մարզի ինտենսիվ աշխատանքի կոլեկտիվների առաջին մասնակիցներ՝ Օրդինսկոյեի շրջանի «Բոլշևիկ» կոլտնտեսության անդամներ Կոժուխով եղբայրներն ասում են, որ իրենց այդպիսի կոլեկտիվի մեջ են հրապուրում ոչ միայն բարձր աշխատավարձը, այլև ոչ պակաս չափով ինքնուրույնությունը, իրենց մարդկային նշանակալիության ըմբռնումը, հպարտությունն այն բանի համար, որ իրենք շատ կարևոր գործ են կատարում:

Եթե այսօր մեր երկրի ունեցած բարձրարտադրողական տեխնիկային և մյուս ռեսուրսներին ավելանա բարձր կազմակերպված, շահագրգիռ, ինտենսիվ աշխատանքի համար ծավալվող զանգվածային շարժումը, ապա գործն ավելի լավ կընթանա: Կյանքը ցույց է տալիս, որ բոլոր շրջաններում և մարզերում կան մարդիկ, որոնք ընդունակ են ապահովել այդ բեկումը:

Ահա օրինակներ: Պսկովի մարզի Պիտալովոյի շրջանի «Արտյոմովսկի» սովխոզի մեխանիզատոր, ՍՄԿԿ-ի անդամ Ս. Ա. Վոլոչենկին դիմել է սովխոզի դիրեկցիային, խնդրելով իրեն հող առանձնացնել և բտելու համար տալ հորթեր: Պայմանագրով նրան ամրացվել են 40 հեկտար հանդակներ, որից տասը հեկտարը՝ վարելահողեր, քսանը հեկտարը՝ խոտհարքներ: Ս. Ա. Վոլոչենկին վերականգնեց դուրս գրված կոմբայնը, երկու տրակտորը, նորոգեց լքված հորթանոցը, որտեղ տեղավորեց 20 հորթերը:

Աշխատանքում նրան օգնում են որդին ու դուստրը, որոնք սովորող են, և աշխատանքից հետո՝ կինը, որը սովխոզի հաշվապահն է: Ամբողջությամբ վերցված տարվա ընթացքում նախատեսված է ստանալ 11 տոննայից ավելի միս: Եկամուտը կգերազանցի 31 հազար ռուբլուց:

Սովխոզի տրամադրած մատղաշի, պարարտանյութերի, սերմացուի, վառելանյութի ու մյուս ռեսուրսների համար վճարումները ներտնտեսական գներով կկազմեն 23 հազար ռուբլի, վաստակը 8 հազար ռուբլի:

Կարծում ենք, ընկերներ, նման մոտեցումը կօգնի առաջ մղելու ոչ սևահողային գոտու գյուղերը: Չէ՞ որ այնտեղ այնքա՞ն լքված հողեր կան: Երբ դիսկուսիա էր տե-

դի ունենում կոլեկտիվացման ուղիների մասին, արդեն այն ժամանակ ասվում էր, որ խոշոր կոլեկտիվ տնտեսությունները մեծ հնարավորություններ են ընձեռում տեխնիկայի, պարարտանյութերի, գիտության նվաճումների կիրառման համար, բայց իրենց մեջ հողից գյուղացու կտրվելու վտանգ են պարունակում: Իսկ մյուս կողմից փոքր հողամասերի վրա գտնվող ագարակային տնտեսությունները աշխատողին կապում են հողին, բայց հնարավորություններ չեն ստեղծում գիտության ու տեխնիկայի նվաճումները առավելագույնս օգտագործելու համար:

Մեր երկրում ստեղծվել և գործում են խոշոր կոլտնտեսություններ ու սովխոզներ, որոնք ունեն նյութատեխնիկական ամուր բազա, փորձառու մասնագետներ: Այդ պայմաններում կարևոր է հմտորեն կազմակերպել կոլեկտիվ, ընտանեկան կապալը պայմանագրերի հիման վրա, առանձին աշխատավորների շահերը ավելի սերտորեն շաղկապել կոլեկտիվի շահերի հետ, հողի և մյուս արտադրամիջոցների նկատմամբ հոգատարության հետ: Մի՞թե դա հակասում է սոցիալիզմի սկզբունքներին, մի՞թե աշխատանքի այդ մեթոդը կարող է փչացնել աշխատավորին: Ավելի շուտ հողագործին փչացնում էր անցյալի պրակտիկան, երբ անփույթ աշխատանքը ծածկվում էր բյուջեի հաշվին:

Գործի նկատմամբ նոր մոտեցումը արդյունավետ աշխատանքի համոզիչ օրինակներ է տալիս: Այդ նույն Պիտալովոյի շրջանում կուսակցական կազմակերպությունը վերջերս գլխավորեց երիտասարդ առաջին քարտուղար ընկ. Ն. Ն. Վորոբյովը: Շրջանի կոմունիստները գիտնականների օգնությամբ միջոցառումներ մշակեցին տնտեսությունների էկոնոմիկան բարձրացնելու համար: Պատերազմից հետո շրջանն ուներ 46 հազար բնակիչ, այժմ մնացել է 17 հազար: Թվում էր, թե էլ ով է աշխատելու: Կշռադատեցին իրավիճակը, որոշեցին լայնորեն ներդնել կոլեկտիվ կապալը:

Շրջանի կոլտնտեսությունների ու սովխոզների ութ ֆերմաներ այս տարվա սկզբից գործում են ընտանեկան կապալով: Հինգ ամսում նույնքան կերի դեպքում կենդանիների քաշաճը կրկնապատկվեց և հասավ օրական 800—1000 գրամի: Շրջանի դաշտավարության գրեթե 40 տոկոսը փոխադրվել է աշխատանքի կազմակերպման փոքրխմբակային ձևերի: Գարնանացանը կատարվեց 6 օրում՝ սովորական 15—18 օրվա փոխարեն: Շրջանային կազմակերպությունները, տնտեսությունների ղեկավարները հրաժարվել են հրամաններից, պարտադրումներից, աշխատանքի ընթացքի խիստ վերահսկումից: Ղեկավարման նման մեթոդները այժմ պարզապես հարկավոր չեն:

Եվս մի օրինակ: ՍՄԿԿ Կենտկոմի անդամության թեկնածու Լիդիա Դմիտրիևնա Բոիզգան ամուսնու հետ Ժդանովի անվան առաջավոր կոլտնտեսությունից փոխադրվեց Բրեստի մարզի Բրեստի շրջանի «Իլյիչի հիշատակը» կոլտնտեսության հետ մնացող ֆերմա և երկու տարի շարունակ գլխավորում է վեց մարդուց բաղկացած կապալային օղակը: Այդ օղակին ամրացված են հարյուր կաթնատու կով, 50 հեկտար արոտավայր: Կովերին կթում է միայն Լիդիա Դմիտրիևնան, կերը կուտակում և անասուններին արածեցնում են ամուսինն ու դուստրը: Երկու տարում յուրաքանչյուր կովի կաթնատվությունը բարձրացել է՝ 2917 կիլոգրամից հասնելով 5580 կիլոգրամի:

Նման օրինակներ կան ամենուրեք: Պավլոդարի մարզի Ուսպենսկի շրջանի Պանֆիլովի անվան կոլտնտեսությունում 1983 թվականին ստեղծվել էր խոշոր եղջերավոր անասունների մատղաշի բտման օղակ: Օղակի և կոլտնտեսության վարչության միջև պայմանագիր է կնքվել: Օղակի կազմում կա երեք մարդ՝ օղակավար Ա. Յա. Ռուդկոն, որն առաջին կարգի մեքենավար-տրակտորիստ է, ինչպես նաև նրա դուստրն ու փեսան: Ահա 1986 թվականի ցուցանիշները. բտվել են 563 գլուխ, միջին օրական քաշաճը կազմել է մեկ կիլոգրամից ավելի: Օղակի յուրաքանչյուր անդամի հաշվով արտադրվել է 167 հազար ռուբլու մթերք: Մեկ ցենտներ քաշաճի ինքնարժեքը 95,5 ռուբլի է, իսկ կոլտնտեսությունում՝ 155 ռուբլի, շրջանում միջին հաշվով՝ 230 ռուբլի: Օղակի մեկ անդամի ամսական միջին աշխատավարձը 534 ռուբլի է: Ուրեմն և բարով վայելեն: Քանի որ այն վճարվում է աշխատանքի դիմաց, բխում է իրական արտադրանքից:

Ես հարց եմ տալիս. ի՞նչ է, դա խարխլե՞ց կոլտնտեսային կարգերը: Ո՛չ: Հենց սա էլ սոցիալիզմն է՝ կենդանի, ստեղծագործական, աշխատավորական: Քանի որ ժողովուրդը լայնորեն է ներգրավվում սոցիալիստական շինարարության մեջ, աշխատանքի կոլեկտիվ ձևերի միջոցով կոլտնտեսության և սովխոզի հետ աշխատավորի կապը էլ ավելի է ամրապնդվում: Եվ մարդիկ իրենց բարօրությունը վաստակում են ազնիվ աշխատանքով:

Մինսկի մարզի Լյուբանսկի շրջանի «Զագալսկի» սովխոզում կարտոֆիլի մշակ-

ման մեքենայացման օղակի մեջ են մտնում չորս մարդ՝ օղակավար Ի. Գ. Մինիցկու գլխավորությամբ, որը երեք աստիճանի աշխատանքային փառքի շքանշանի ասպետ է: Օղակը 60 հեկտար տարածություն է մշակում: Օղակը կապալով աշխատում է երկու տարի: 1986 թվականին բերքատվությունը կազմել էր հեկտարից 383 ցենտներ: Օղակը հասել է կարտոֆիլի ամենացածր ինքնարժեքի՝ ցենտների դիմաց 1,5 ռուբլի (այնինչ հանրապետությունում 9 ռուբլի է), ամենացածր աշխատածախսումների՝ մեկ ցենտների համար 0,54 մարդ-ժամ (այնինչ միջին հաշվով հանրապետությունում կազմում է 2 մարդ-ժամ):

Բանջարեղենի մշակման ընտանեկան կապալը զարգանում է նաև Տերնոպոլի մարզում: Այս տարի Զալեշչիկի շրջանում երեք՝ Բոգդան Խմելնիցկու անվան, «Ոսկե հասկ» և «Կոմունիստ» կոլտնտեսություններում տնամերձ հողամասերում աճեցնելու են 15 հազար տոննա պոմիդոր, որից 5 հազար տոննան վաղահաս տեսակի՝ 1,5 տոննայի փոխարեն, որ այդ տնտեսությունները իրացրել են անցյալ տարի:

Նույնն է կատարվում նաև շրջկենտրոնում: Կոլտնտեսությունները սածիլներ, թաղանթ, պարարտանյութեր, բույսերի պաշտպանության միջոցներ, ոռոգման պոմպեր են հատկացրել շատ ընտանիքների, ապահովում են տարայով: Վաղահաս պոմիդորներին հատկացնելով 15—20 հարյուրերորդական, մարդիկ յուրաքանչյուր քառակուսի մետրից հավաքում են 7—8 կիլոգրամ որակյալ մթերք:

Կրեմենեցի շրջանում 600 ընտանիքներ կապալով եղակ են աճեցնում իրենց բանջարանոցներում, պայմանագրեր կան այս տարի 800 տոննա հատապտուղ գնելու համար: Ընդհանուր հաշվով, ինչպես հաղորդում են, ընթացիկ տարում մարզում բանջարեղեն, տեխնիկական կուլտուրաներ մշակելու, անասուններ բտելու պայմանագրեր են կնքել մոտ 25 հազար ընտանիքներ:

Նման օրինակները, ընկերներ, շատ են: Եվ դրանք բոլորը վկայում են գյուղատնտեսական արտադրության արագ աճի հնարավորությունը, եթե մենք այդ գործում ընդգրկենք բոլոր ռեզերվները, բոլոր աշխատավորներին, բոլոր ընտանիքներին, ձերբազատենք մարդկանց նախաձեռնությունը: Մինչդեռ, հիմա ի՞նչ է ստացվում: Գյուղի բնակիչը ամեն մի մանրուքի համար խանութ է շտապում, դարձել է փաստորեն պարենի նույնպիսի գնորդ, ինչպես քաղաքաբնակը: Գյուղական ընտանիքների 54 տոկոսը կով չունի, 33 տոկոսը՝ առհասարակ ոչ մի տեսակի անասուն:

Մենք բազմաթիվ փաստերով համոզվել ենք էլ ավելի կարևոր բանում. մարդու ձերբազատված նախաձեռնությունը, կազմակերպամոլությունից, գերկենտրոնացումից հեռանալը թույլ են տալիս նույնքան ռեսուրսներով վերընթաց ապահովել պարենային ռեսուրսների ավելացման գործում:

Ընդհանրապես, գյուղատնտեսության մեջ հսկայական պոտենցիալ է կուտակված: Այժմ հարկավոր է այն ակտիվորեն օգտագործել հանրային խոշոր տնտեսության հնարավորությունները կոլեկտիվ և ընտանեկան կապալի հնարավորությունների հետ շաղկապելու միջոցով:

Մյուս սուր և անհետաձգելի խնդիրը ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ ՊՐՈԲԼԵՄԻ լուծումն է: Ինչպես ես արդեն ասացի, կենտրոնի մակարդակով հնարավորություններ են գտնված երկրում բնակարանային շինարարության տեմպերի արագացման համար: Նախատեսվում է լրացուցիչ կապիտալ ներդրումների հաշվին տասներկուերորդ հնգամյակում բնակարանային շինարարության ծավալները տասնմեկերորդ հնգամյակի համեմատությամբ մեծացնել 60 միլիոն քառակուսի մետրով: Իսկ հնգամյակում ընդհանուր առմամբ բնակարաններ կստանան ավելի քան 15 միլիոն ընտանիքներ:

Բայց սա բոլորը չէ: Ոչ պակաս, գուցե և ավելի մեծ հնարավորություններ ունեն ձեռնարկությունները, կոլտնտեսությունները, սովխոզները, քաղաքները, օկրուգներն ու շրջանները, մարզերը, երկրամասերն ու հանրապետությունները: Տեղական շատ մարմիններ, ես սա ուզում եմ գոհունակությամբ նշել, գործնականորեն են ձեռնամուխ եղել համագումարի առաջադրած խնդրի լուծմանը՝ մինչև 2000 թվականը փաստորեն յուրաքանչյուր ընտանիքի ապահովել առանձին բնակարանով կամ անհատական տնով: Ընդ որում արդեն քիչ չեն նրանք, ովքեր հնարավորություն են փնտրում այդ խնդիրը լուծելու նաև ավելի կարճ ժամանակամիջոցում: Դա ճիշտ է, դա պետք է ամեն կերպ պաշտպանել:

Բայց պետք է, ընկերներ, անկեղծորեն ասել, որ բնակարանային շինարարության մեջ արմատական բեկում դեռ չի կատարվել, և դա զգալի չափով բացատրվում է ոչ միայն միջոցների պակասով, այլև կուսակցական, սովետական և տնտեսական շատ մարմինների, ղեկավար կադրերի վերաբերմունքով: Ընդհանուր խո-

սակցություններին միշտ չէ, որ հաջորդում են նախաձեռնողական, հաստատակամ աշխատանքը, այդ կենսական խնդրի լուծման համար ռեզերվների որոնումը:

Հաճախ հարկ է լինում լսել, թե կարողությունները չեն բավականացնում բնակարանային շինարարության հարաճուն ծավալների կատարման համար: Բայց նման բացատրությունը ոչ ոքի չի կարող բավարարել. նախ, եթե կարողությունները չեն բավականացնում, ապա դրանք պետք է ստեղծել, և երկրորդ, այժմ երկրում տնաշինական ձեռնարկությունների կարողությունների 20 տոկոսը ընդհանրապես չի օգտագործվում: Սրանք երկրի մասշտաբով միջին տվյալներ են: Իսկ Ադրբեջանում, Հայաստանում, Ղազախստանում, Թուրքմենիայում, Ուզբեկստանում այդ կարգի ձեռնարկությունները բեռնավորված են ընդամենը 65—70 տոկոսով, Կրասնոդարի, Խաբարովսկի երկրամասերում, Իվանովոյի, Պենզայի, Ռոստովի, Սմոլենսկի, Տաշքենդի, Ցելինոգրադի մարզերում, ինչպես նաև Բուրյաթիայում և Կաբարդինա-Բալկարիայում՝ 50—65 տոկոսով:

Եվս մի հարց: Մի՞թե կարելի է հասկանալ և արդարացնել այն իրավիճակը, երբ երկրում բնակարանները, շինանյութերը չեն բավականացնում, իսկ շինարարական ինդուստրիայի ձեռնարկությունների մեծ մասը աշխատում է մեկուկես հերթափոխով, շաբաթական երկու հանգստյան օրով: Դրա հետևանքով կորչում է օրացուցային ժամանակի շուրջ 50 տոկոսը: Իսկ մի՞թե դրանց չի կարելի փոխադրել գործունեության անընդհատ ցիկլի: Չէ՞ որ այդպես են աշխատում մետալուրգները, քիմիագործները, էներգետիկները, սննդի բնագավառի աշխատողները: Բազմահերթ աշխատանքի ռեժիմի են անցնում մեքենաշինարարները:

Բայց մեզ մոտ ոչ միայն վատ են օգտագործվում տնաշինական կոմբինատների կարողությունները: Երկրում աղյուսի գործարանները նույնպես բեռնավորված են ընդամենը 80 տոկոսով: Եվ դա այն դեպքում, երբ ամենուրեք աղյուսի պակաս է զգացվում: Աղյուսի գործարանները վատ են օգտագործվում Ռուսաստանի Ֆեդերացիայում, Ուկրաինայում, Ղազախստանում: Օրինակ, Ալթայի և Կրասնոյարսկի երկրամասերում այդ գործարանները բեռնավորված են ընդամենը 57—69 տոկոսով:

Եթե մեզ իսկապես անհանգստացնում է բնակարանային պրոբլեմը, մի՞թե մենք կարող ենք հաշտվել մի այնպիսի երևույթի հետ, երբ շատ մինիստրություններ և գերատեսչություններ խոշորապանել տների թողարկման կարողությունների մեծացմանը հատկացված կապիտալ ներդրումները իրացրել են ընդամենը 70—80 տոկոսով:

Կարծում եմ, մենք այսօր իրավունք ունենք պլենումում պահանջ ներկայացնելու միութենական հանրապետությունների կոմկուսների կենտկոմների և Մինիստրների խորհուրդների, մինիստրությունների և գերատեսչությունների՝ առանձնապես շինանյութերի արդյունաբերության մինիստրության (ընկ. Ս. Ֆ. Վոենուշկին), անտառային, ցելյուլոզի-թղթի ու փայտամշակման արդյունաբերության մինիստրության (ընկ. Մ. Ի. Բուսիգին) հասցեին՝ վճռաբար փոխելու վերաբերմունքը բնակարանային շինարարության նկատմամբ:

Եկեք, ընկերներ, կշռադատենք, խորհրդակցենք աշխատավորների հետ: Եթե մենք արդեն ձեռնամուխ ենք եղել կենսականորեն կարևոր այդ պրոբլեմի լուծմանը, ապա այն պետք է հաղթահարել, ինչպես ասում են խմբովի:

Ես նույնիսկ այսպես կասեի. աշխատավորները մեզ չեն հասկանա, եթե մենք, ծավալելով վերակառուցումը, ռեալ հնարավորություններ չգտնենք բնակարանային հարցի լուծումն արագացնելու համար: Բնակելի տների շինարարությունը համաժողովրդական խնդիր է: Հենց այս դիրքերից էլ պետք է դրան մոտենալ:

Հիմա, ընկերներ, ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՍՊԱՌՄԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՍՊԱՍԱՐԿՄԱՆ ՈԼՈՐՏԻ մասին, սպառողական շուկայում տիրող վիճակի մասին: Այս հարցի նշանակությունը հաշվի առնելով է մշակված պետական նպատակային ծրագիրը: Բայց, ինչպես ասում են, դա ինքնին դեռ պրոբլեմի լուծում չէ:

Պետք է ապահովել դրա իրականացումը գործնականորեն: Ցավոք, հարկ է արձանագրել, որ այդ շատ կարևոր սոցիալական խնդրի նկատմամբ վերաբերմունքը բնավ էլ միատեսակ չէ: Ոմանք, իսկապես, օգտվելով ստեղծված նախադրյալներից, ակտիվորեն որոնում են կատարում, ավելացնում ապրանքների արտադրությունն ու սպասարկումները: Կարելի է վկայակոչել Բելոռուսիայի, Լիտվայի, Էստոնիայի, Լենինգրադի, Ուլյանովսկի և ուրիշ մարզերի օրինակը: Նրանց փորձը հայտնի է երկրում:

Սակայն շատերը շարունակում են գործել հին, պարզունակ սխեմաներով, հույս

դնելով հիմնականում ոչ թե սեփական ջանքերի, այլ կենտրոնի օգնության վրա, ուրիշ ռեգիոններից ներբերման վրա: Իհարկե, չեմ ուզում ասել, թե մեզ մոտ յուրաքանչյուր մարզ կամ հանրապետություն պետք է բնատնտեսություն հիմնադրի: Բայց երբ դադարում են մտածել տեղական ռեսուրսների օգտագործման մասին և ապավինում միայն դրսից ստացվածին, ապա դա ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ դարձյալ խնամառուականություն: Եվ այս երևույթը բավական լայն տարածում է գտել:

Չեմ կարծում, թե պլենումում պետք է խորանալ պրոբլեմի բոլոր մանրամասների մեջ, բայց երբ ծանոթանում ես այն բանին, թե մի շարք հանրապետություններ, երկրամասեր ու մարզեր ամենօրյա պահանջարկ վայելող ինչպիսի ապրանքներ են ներմուծում ուրիշ ռեգիոններից, զարմանում ես, թե մեր որոշ աշխատողներ ինչքան են կորցրել ժողովրդի կարիքների ապահովման համար պատասխանատվության զգացումը:

Յոթ սարի հետևից բերում են ամենատարրական բաները, ներառյալ այն առարկաները, որ առանց որևէ դժվարության կարելի է արտադրել տեղում: Բերում են այն, ինչի համար հարկավոր չեն ինչ-որ ֆոնդավորվող ռեսուրսներ, նոր տեխնիկա, հատուկ արտադրական կարողություններ և պատրաստված կադրեր: Մենք պետք է, ընկերներ, այդ արատավոր պրակտիկան հասարակայնության դատին ներկայացնենք: Մամուլը, ռադիոն, հեռուստատեսությունը պետք է սիստեմատիկաբար ցույց տան, թե այդ խնդիրները տեղերում ինչպես են լուծում տնտեսական և սովետական մարմինները: Թող բոլորը ճանաչեն թե նրանց, ովքեր իրոք հոգատար վերաբերմունք են ցույց տալիս մարդկանց, և թե նրանց, ովքեր անտարբեր, անձեռներեց են: Աշխատավորները պետք է ամեն ինչ իմանան և վերահսկողության տակ պահեն այդ կարևոր աշխատանքը:

Կենտկոմի պլենումում պետք է ասել նաև այն մասին, որ բնավ ոչ բոլոր մինիստրություններն են շրջվել դեպի ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության կարիքները: 18 ճյուղեր չեն կատարել կուլտուր-կենցաղային և տնտեսական ապրանքների թողարկման անցած տարվա առաջադրանքները: Եվ մասնավորապես այն մինիստրությունները, որ գլխավորում են ընկերներ Է. Կ. Պերվիշինը, Պ. Ս. Պլեշակովը, Վ. Մ. Վելիչկոն, Ա. Ա. Եժևսկին:

Որոշ մինիստրություններում ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրությանը վերաբերվում են ձևականորեն, ինչպես երկրորդական գործի, իսկ տեղ-տեղ էլ դրանք իրենց համար միայն բեռ են համարում: Ընկերները պետք է հասկանան, որ իրենք խորապես մոլորվում են, և ինչքան արագ վերջ դնեն այդ մոլորությանը, այնքան լավ կլինի թե՛ գործի համար և թե՛ իրենց համար:

Մինչև հիմա խոսքն այն մասին էր, որ մեզ անհրաժեշտ են ավելի շատ լավորակ և լավ տեսականու ապրանքներ: Բայց բանը միայն դա չէ: Տեսեք, թե ինչքան փաստեր կան, որոնք վկայում են, որ բնակչությունը վատ է ապահովվում նույնիսկ բավարար քանակությամբ եղած ապրանքներով: Ու եթե դրան ավելացնենք, որ առևտրի շատ հիմնարկություններում ու ձեռնարկություններում պատշաճ կարգուկանոն չկա, ցածր է սպասարկման կուլտուրան, շատ են հերթերը, քանի որ հենց խանութները չեն բավականացնում, բացի դրանից էլ առևտրի ու սպասարկման ոլորտում աշխատանքի ռեժիմը միշտ չէ, որ ենթարկված է քաղաքների և գյուղերի բնակչության աշխատանքի ու կյանքի ռեժիմին, ապա հասկանալի է դառնում, թե ինչու են այդքան հաճախակի կշտամբանքները նրանց աշխատանքի առնչությամբ: Այս հարցերը տեղական մարմինները պետք է լուծեն ամենամոտ ժամանակներս:

Երկրում վատ են օգտագործվում սպառողական կոոպերացիայի արտադրական ու մթերողական գործունեության միջոցով ապրանքային ռեսուրսների համալրման հնարավորությունները: Այս առթիվ շատ են կշտամբանքները:

Այդ համակարգը առայժմ դանդաղ է շրջվում, և շատ բան, ինչ կարելի է մթերել բնակչությունից և կոոպերատիվ կազմակերպությունների միջոցով հասցնել սպառողին, պարզապես կորչում է: Այժմ մենք օգնություն ենք ցույց տվել ցենտրոսոյուզին: Պետք է պաշտպանել նրա ջանքերը նաև տեղական սովետական մարմինների գծով:

Ընկերներ, մենք չպետք է հաշտվենք կոմունալ-կենցաղային սպասարկման թերացումների, մարդատար տրանսպորտում, կապում, տուրիզմում, ֆիզկուլտուրայում ու սպորտում տիրող անբավարար իրավիճակի հետ: Մի՞թե կարելի է նորմալ համարել, երբ քաղաքում և գյուղում բնակելի տների, կենցաղային տեխնիկայի նորոգումը, կոշիկի և հագուստի կարումը շատ բարդ պրոբլեմ են դառնում:

Պատահական չէ, որ այդ ոլորտում առաջացել է յուրատեսակ «ստվերային էկոնոմիկա»: Խորհեք այս թվի վրա. կենտվիճվարչության մարմինները հաղորդում են, որ, իրենց հաշվարկներով, բնակչությունը սպասարկումների դիմաց ամեն տարի մասնավոր անձանց վճարում է մոտ 1,5 միլիարդ ռուբլի, իսկ զանազան կարգի անաշխատ եկամուտները կազմում են տարեկան ավելի քան հինգ միլիարդ ռուբլի:

Մենք բազմիցս ուշադրություն ենք հրավիրել անտառանյութերի և շինանյութերի հարցում բնակչության պահանջմունքի լրիվ ապահովման անհրաժեշտության վրա: Այդ առթիվ ընդունվել են որոշումներ, բայց թե՛ կենտրոնական և թե տեղական մարմինները դրանք վատ են կատարում:

Կարծում եմ, պլենումում սովետական հասարակության կենսականորեն կարևոր հարցերի այսօրվա քննարկումը դաս ու խթան կդառնա բոլոր աշխատողների համար՝ թե՛ կենտրոնում և թե՛ տեղերում:

Պարենավորման, բնակարանային և բնակչությանն անհրաժեշտ ապրանքների պրոբլեմների լուծումը պետք է մշտապես գտնվի տնտեսական մարմինների տեսադաշտում: Սա լիովին վերաբերում է թե՛ առողջապահությանը և թե՛ նրան, ինչը մենք անվանում ենք էկոլոգիա: Այստեղ տիրող դրությունը անցած երկու տարում գրավում է քաղբյուրոյի ու կառավարության սևեռուն ուշադրությունը: Պետք է ասել, որ բժշկական սպասարկման և մարդու բնակության միջավայրի պահպանության բնագավառում կուտակվել են բացասական շատ երևույթներ: Մենք միջոցներ ենք ձեռնարկում վիճակը բարելավելու համար: Սա առաջնահերթ կարևորություն ունեցող գործ է, պահանջում է ընդհանուրի ուշադրությունը և հսկայական գործնական աշխատանք:

ԴԵՄՈԿՐԱՏԱՑՈՒՄԸ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՎՃՌԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆ Է

Ընկերնե՛ր, կուսակցության Կենտկոմի ապրիլյան պլենումից հետո հաջողվեց հասարակության մեջ ստեղծել բարոյաքաղաքական նոր մթնոլորտ: Ստեղծագործության, որոնման, իրականության ռեալիստական գնահատման մթնոլորտ, այն ամենի դեմ անզիջում պայքարի մթնոլորտ, ինչը խանգարում է կյանքին: Ուստի առաջին հետևությունը, որ բխում է վերջին երկու տարիներից, այն է, որ պետք է ոչ միայն պահպանել և զորավիգ լինել, այլև ըստ ամենայնի խորացնել և զարգացնել երկրում ստեղծված հրապարակայնության, բացախոսության մթնոլորտը, որը յուրաքանչյուր մարդու թույլ է տալիս դրսևորել իր քաղաքացիական դիրքորոշումը, ակտիվորեն մասնակցել հասարակության կենսականորեն կարևոր պրոբլեմների քննարկմանն ու լուծմանը, արագացնել այդ ուղղությամբ ընթացող պրոցեսները:

Փորձը ցույց է տալիս, որ հաջողության են հասնում այնտեղ, որտեղ կուսակցական, սովետական ու տնտեսական մարմինները լիովին են օգտագործում աշխատավորների քաղաքական և հասարակական ուժեղացող ակտիվությունը: Ասեմ անկեղծորեն: Վերակառուցման խնդիրները մենք չենք կարողանա կատարել, եթե հաստատակամորեն և հետևողականորեն չվարենք դեմոկրատացման գիծը: Եկեք վերհիշենք Վ. Ի. Լենինի խոսքերը. «... որքան ավելի խորն է այն վերափոխությունը, որ մենք ուզում ենք կատարել, այնքան ավելի շատ հետաքրքրություն և գիտակցական վերաբերմունք պետք է առաջ բերել դրա նկատմամբ, նորանոր միլիոնավոր և տասնյակ միլիոնավոր մարդկանց համոզել դրա անհրաժեշտության մեջ»: Ահա այսպես լենինաբար մենք պետք է գործենք նաև հիմա:

Սրա հետ մեկտեղ չի կարելի չասել ահա թե ինչ: Մամուլի նյութերը, տեղերում տիրող իրավիճակին ծանոթանալը, ստացվող ինֆորմացիան վկայում են, որ հրապարակայնության, դեմոկրատացման զարգացումը ընթանում է ոչ հեշտորեն, որոշ տեղերում նույնիսկ հիվանդագին կերպով: Որոշ ընկերներ չեն հասկացել և նրանց մեջ վախ է առաջացել դեմոկրատական փոփոխություններից: Այս հարցը այնքան կարևոր է, որ ես կարծում եմ պլենումը կքննարկի և պարզորոշ ու անսասան դիրք կբռնի:

Ըստ այնմ, թե ինչպես է իրագործվում վերակառուցումը, նորացվում մեր հասարակության կյանքի բոլոր կողմերի դեմոկրատացման պրոցեսը, առաջ են գալիս նոր իրողություններ, որոնք մենք չենք կարող, պարզապես իրավունք չունենք հաշվի չառնել:

Մեր մարդիկ այլևս չեն ուզում հաշտվել այն բանի հետ, որ իրենց շահերը շոշափող հարցերը լուծվեն ուրիշների կողմից: Երբեմն դա հանգեցնում է սուր իրավիճակների: Դրանք ի՞նչ են վկայում: Դրանք վկայում են, որ կուսակցական, սովետական և տնտեսական որոշ տեղական մարմիններ, կենտրոնի և տեղերի մեր որոշ ղեկավար կադրեր տակավին չեն սովորել աշխատել ընդլայնվող դեմոկրատիայի պայմաններում: Եվ այդ սովորելը չի կարելի հետաձգել ապագային: Սովորել հարկավոր է համառորեն և հիմա: Կուսակցական կոմիտեներն ու կազմակերպությունները, պետական իշխանության մարմինները պետք է ձեռքը մշտապես պահեն հասարակական կարծիքի զարկերակին, ըստ այդմ ստուգեն ընդունվող որոշումները և իրենց գործողությունները: Մեր ժողովուրդը դեմոկրատացմանը կողմնակից է թե՛ քաղաքականապես և թե՛ պրակտիկորեն:

Քաղաքական աշխատանքի, կազմակերպչական ու գաղափարախոսական գործունեության մեջ նոր մոտեցումների յուրացումը հեշտ չի կատարվում: Ոմանք դժվար են հաշտվում հրապարակայնության հետ, ոմանց էությանը խորթ են քննադատությունը, մամուլի ելույթները, ոմանք առհասարակ վարժվել են կարծելու, թե միայն իրենց կարծիքն է «անսխալական»: Այս ամենին մենք հիմա հանդիպում ենք, և հանդիպում ենք ոչ սակավ: Եկեք նայենք այդ երևույթների արմատը: Դեմոկրատացումից դժգոհ են նրանք, ովքեր վախենում են ընկնել հասարակության հրապարակայնացված վերահսկողության տակ:

Նրանք լավ գիտեն. պետի առջև էլի կարելի է արդարանալ, իսկ ահա ժողովրդի առջև պետք է պատասխան տալ լիովին: Դեմոկրատիան ամեն ինչ դնում է իր տեղը, տեսանելի է դառնում, թե ով ինչ է և ով ինչի է ընդունակ:

Չի կարելի չասել նաև որոշ զգաստացնող հանգամանքների մասին: Ցանկացած մեծ գործում անհնար է ապահովագրվել սխալմունքից: Դա եղել է, կա և կլինի: Հիմա մենք էլ ենք բախվել այնպիսի իրավիճակների, երբ ոմանք դեմ չէին լինի բացախոսության, հրապարակայնության իրադրությունը օգտագործել ամենևին էլ ոչ թե հօգուտ վերակառուցման, հօգուտ զարգացող սոցիալիզմի, աշխատավոր մարդկանց, այլ իրենց նեղ շահադիտական նպատակներին հասնելու համար:

Հարկավոր է պայքարել նման երևույթների դեմ, բայց պայքարել հրապարակավ և բացեիբաց: Դեմոկրատիայի ընդլայնման պայմաններում ապրելն ու աշխատելը նշանակում է ոչ թե վախենալ դիսկուսիաներից, կարծիքների ու դիրքորոշումների բախումներից: Այդ ամենը բնական և անհրաժեշտ է ճշմարտության որոնումներում, առաջացող պրոբլեմների լուծման և մեր առաջընթացի արագացման նպատակով:

Բայց երբ մենք ասում ենք, որ դեմոկրատիան ենթադրում է կենդանի, լայն, պատասխանատու դիսկուսիաներ, տարբեր տեսակետների զուգադիպում, ապա սա նշանակում է, որ չի կարելի դեմոկրատական համարել պայքարի անվան տակ մեկ կիսաճշմարտությունը մի ուրիշով փոխարինելու փորձերը:

Դեմոկրատական չէ, երբ մեկ խմբի պատվախնդրության դեմ, «վերջին ատյանի» ճշմարտության այդ խմբի հավակնությունների դեմ պայքարելու անվան տակ պարտադրում են մի այլ խմբի պատվախնդրությունը, նրա մոլությունները և համակրությունները, սուբյեկտիվիստական տեսակետները: Սրան մենք բախվում ենք թե՛ մասսայական ինֆորմացիայի միջոցների աշխատանքում, թե՛ արվեստի ու գրականության մեջ, գիտական շրջաններում: Այս երևույթը չի շրջանցել նաև կուսակցական, հասարակական կազմակերպություններին:

Բայց ընդհանուր առմամբ այսպես կասեմ. հրապարակայնության, քննադատության ու ինքնաքննադատության պրոցեսը մեզանում ընթանում է առողջ հիմքի վրա: Եվ այդ պրոցեսը հսկայական դեր է խաղում հասարակության բոլոր ուժերը վերակառուցման սկզբունքներով միավորելու, ժողովրդի և սոցիալիզմի շահերից բխող առաջադիմական վերափոխումներ անցկացնելու գործում:

Ընկերնե՛ր, քննարկելով հասարակության հետագա դեմոկրատացման ուղիները, կցանկանայի այդ կապակցությամբ արծարծել վերահսկողության հարցը: Վերջերս ՍՄԿԿ Կենտկոմում կայացած խորհրդակցության մասնակիցներն ասում էին, որ վերահսկողությունը, անշուշտ, հարկավոր է: Բայց ոչ այն վերահսկողությունը, որ կա հիմա: Տնտեսական ոլորտում վերջին տարիներս բացահայտված չարաշահումների, հանցագործությունների փաստերը վկայում են, որ վերահսկողության ստեղծված համակարգը արդյունավետ չէ: Այն ենթարկված է ավելորդ մանրատվածության, վատնում է աշխատաժամանակը, գործից կտրում շատ մարդկանց, խլում անհագին միջոցներ, իսկ գլխավորը՝ ներփակված է գերատեսչական ու տեղայնական շահերի մեջ,

մեծապես կախված է այն կազմակերպություններից ու պաշտոնատար անձանցից, ում
կոչված է վերահսկելու:
Կարծում եմ, ՍՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղարությունը և կառավարությունը պետք
է քննության առնեն ուռճացված վերահսկիչ ապարատի հարցը և վճռական միջոց-
ներ ձեռնարկեն այն կրճատելու և նրա գործունեությունը կարգավորելու, պետական,
համաժողովրդական շահերին, օրինականության ամրապնդմանը ենթարկելու համար:
Մեզ անհրաժեշտ է լիովին տիրապետել սոցիալիստական վերահսկողության լե-
նինյան սկզբունքին, որը ամենալայն դեմոկրատիզմը զուգակցում է կուսակցական
ղեկավարման հետ: Հանձին ժողովրդական վերահսկողության, մենք տեսնում ենք
թե՛ հասունացած նոր հարցերն ի հայտ բերելու գործուն միջոցը և թե՛ հասարակու-
թյան ու պետության գործերի ինքնակառավարման պրոցեսի մեջ մասսաներին ներ-
գրավման կարևորագույն ձևերից մեկը:
Արդի պայմաններում հարկ է մտածել ժողովրդական վերահսկողության կոմի-
տեի բազայի վրա վերահսկողության այնպիսի միասնական ամբողջական համա-
կարգի ստեղծման մասին, որը լայն լիազորություններով օժտված լիներ երկրի ամ-
բողջ տարածքում, իր աշխատանքում հենվեր առավելագույն հրապարակայնության
վրա, կոմպլեքսայնորեն, համաժողովրդական դիրքերից և սոցիալ-քաղաքական լայն
առումով կատարեր իր կարևոր պարտականությունները:
Ընկերնե՛ր, մեր հասարակության մեջ կատարվող վերակառուցումը հսկայական
հետաքրքրություն է առաջացնում աշխարհում: Մեր պրոբլեմների ըմբռնում և հա-
մակրանք մենք զգում ենք ոչ միայն սոցիալիստական երկրների աշխատավորու-
թյան շրջանում, այլև համաշխարհային հասարակայնության լայն շրջաններում:
Վերակառուցման կուրսը լրջությամբ ընկալվեց ամենատարբեր քաղաքական
ուժերի կողմից: Այդ կուրսը էապես բարձրացրեց մեր երկրի կշիռը, ազդեցությունը,
հեղինակությունը, համոզիչ կերպով ցուցադրում է միջազգային ասպարեզում մեր
մտադրությունների անկեղծությունն ու խաղաղասիրությունը:
Իհարկե, Արևմուտքում, հատկապես ԱՄՆ-ում, կան այնպիսի բավականաչափ
ազդեցիկ խմբեր, որոնց համար հենց դա է, որ ձեռնտու չէ: «Հրապարակայնությունը
մարտահրավեր է ամերիկյան հրապարակային դիվանագիտությանը, սպառնալիքի
տակ են ազատ աշխարհի ոգին, նրա այսօրվա կյանքը և վաղվա անվտանգության
հեռանկարը»: Այսպես են դատում Ամերիկայում կառավարող ուժերի որոշ ներկայա-
ցուցիչներ: Նրանք հասկանում են, որ դժվար է համոզիչ փաստարկներ գտնել վերա-
կառուցմանը մեր կուսակցության կուրսի դեմ: Ուստի գլխավոր շեշտը դնում են նրա
վրա, որ, օգտագործելով դեմոկրատացման, հրապարակայնության պրոցեսը, մեզ
վերագրեն ստահոդ նպատակներ և պակասավոր արժեքներ, մեր մարդկանց մեջ կաս-
կածներ սերմանեն կուսակցության քաղաքականության, վերակառուցման գծի, երկրի
գործերի բարելավման գծի ճշտության ու անկեղծության նկատմամբ: Մեզ համար
այստեղ ոչ մի նորություն չկա: Դա պետք էր սպասել, և մենք դա կանխատեսում
էինք: Սովետական մարդիկ լավ գիտեն մեր գործերի նկատմամբ նման «շահագրր-
գռության» գինը:
Մենք վերակառուցում ենք կատարում, դեմոկրատիան զարգացնում, սոցիալիզմի
արժեքները ամրապնդում ենք ոչ թե նրա համար, որ ինչ որ մեկին դուր գանք, այլ
որպեսզի վերակառուցման միջոցով, դեմոկրատիայի միջոցով մեր հասարակությունը
հասնի սոցիալ-տնտեսական և հոգևոր առաջադիմության նոր բարձունքների: Եվ
վերակառուցման ուղուց մենք չենք շեղվի:
Ուրեմն, ընկերներ, ի՞նչ հետևություն է բխում վերակառուցման ներկա փուլի
վերլուծությունից:
Մենք նախ և առաջ պետք է ելնենք գաղափարաքաղաքական, գաղափարախո-
սական այն ռեալ իրադրությունից, որ ստեղծվել է Կենտկոմի ապրիլյան պլենումից
հետո: Այդ իրադրությունը բարդ է, հակասական, բայց ամբողջությամբ վերցված,
անտարակույս, բարենպաստ է սոցիալիզմի նորացման ամբողջ գործի, վերակառուց-
ման գործի համար: Մեր հասարակության կյանքը բնութագրվում է բնակչության
բոլոր խավերի քաղաքացիական ակտիվության ուժեղացումով, նոր հարցերի առաջա-
դրման նախաձեռնողականությամբ, կուտակված անտարբերության հաղթահարումով:
Այն բնութագրվում է համարձակության ու վճռականության ավելի ու ավելի մեծ
զարգացումով, հասարակական գործերի համար, երկրի կյանքում դեմոկրատական
սկզբունքների հետագա զարգացման համար պատասխանատվություն ստանձնելու
մարդկանց ձգտումով:

Դա ուղեկցվում է սոցիալիզմի վեհ սկզբունքների անխախտության նկատմամբ,
ոչ թե ինչ-որ հեռավոր ապագայում, այլ արդեն այսօր, վաղը կյանքում դրանք
մարմնավորելու ռեալության նկատմամբ համոզվածության ամրապնդումով:
Գաղափարաքաղաքական ոլորտում նոր պրոցեսները, իհարկե, հարթ չեն ըն-
թանում և միանշանակ չեն իրենց արդյունքներով: Հասարակական գիտակցության
մեջ բացասական քիչ բաներ չեն կուտակվել որպես հենց կյանքում տեղի ունեցող հա-
մապատասխան երևույթների և ամենից առաջ խոսքի ու գործի միջև եղած խզման
արտացոլումներ: Նաև առկա են որոշակի շփոթվածություն, վերափոխումների ան-
ըմբռնողություն և վախ դրանց նկատմամբ, նաև կան նորին դիմադրելու փորձեր:
Անխոհեմություն կլիներ դա չտեսնել:
Բայց էլ ավելի անխոհեմություն, և նույնիսկ սխալ կլիներ բացարձակացնել մեր
գաղափարաքաղաքական զարգացման դժվարություններն ու թերությունները, քանի
որ դրանով իսկ կասկածի տակ կառնվեին բուն վերակառուցումը, սոցիալիստական
հասարակության կյանքում նրա հարուցած քաղաքական ու գաղափարախոսական
նոր բարեբար երևույթները:
Մենք պրոբլեմների նորությունից, նոր հայտնագործություններից, գաղափարա-
քաղաքական պրոցեսում նոր մոտեցումներից վախենալու ոչ մի պատճառ չունենք:
Բանականությունը, ուժը և կարողությունը մեզ կբավականացնեն լենինաբար վա-
րելու գաղափարախոսական աշխատանքը վերակառուցման պայմաններում, գնծու-
թյամբ չհամակվելով նրա յուրաքանչյուր հաջողության առթիվ, բայց և հուսահա-
տության մեջ չընկնելով, առավել ևս խուճապի չմատնվելով, երբ որևէ բացասական
երևույթ է ի հայտ գալիս: Պետք է սովորել վերակառուցման բարդ, դիալեկտիկորեն
հակասական արվեստին:
Ընկերնե՛ր, կարծում եմ պլենումում հարկավոր է համաձայնության գալ հետև-
յալի շուրջը: Մի երկու ամիս հետո սկսվելու է հաշվետու-ընտրական կամպանիան
կուսակցության ստորին օղակներում: Միանգամայն հիմնավորված կլինի կոմու-
նիստների ժողովների ուշադրության կենտրոնում դնել վերակառուցման ընթացքի
հարցը, այն հարցը, թե ինչպես են գործում կուսակցական կազմակերպությունները,
այդ մեծ համաժողովրդական գործին ինչպես են մասնակցում բոլոր կոմունիստ-
ները՝ բանվորները, գյուղացիները, մտավորականությունը, մեր ղեկավար կադրերը:
Կուսակցության մեջ առաջիկա հաշվետվությունները և ընտրությունները պետք է
տան այն բանի գնահատականը, ինչ արված է, և որոշեն, թե ինչ է անհրաժեշտ
անել վերակառուցումը խորացնելու և արագացնելու համար:
Շատ կարևոր է, որ կուսակցական կազմակերպություններում ներկա փուլում՝
մասշտաբային պրակտիկ գործերի ծավալման փուլում, ղեկավարությունն ստանձնեն
հասարակական վերափոխումների առավել ակտիվ կողմնակիցները, սկզբունքային,
ժամանակի պահանջմունքները հասկացող մարդիկ, վերակառուցման իսկական
«աշխղեկները», որոնք պատրաստ լինեն ջանք չխնայել նրա հաջողության համար:
Ըստ երևույթին, ճիշտ կլինի նաև տարեվերջին անցկացնել միութենական հան-
րապետությունների կոմկուսների կենտկոմների, կուսակցության երկրկոմների, մարզ-
կոմների, օկրուգկոմների, քաղկոմների ու շրջկոմների պլենումներ և դրանցում քըն-
նարկել համապատասխան կոմիտեների բյուրոների հաշվետվությունները վերակա-
ռուցման ղեկավարման աշխատանքի վերաբերյալ: Այդ նույն հարցերի վերաբերյալ
սկզբնական կուսակցական կազմակերպություններում լսել բյուրոների ու կուսկոմի-
տեների հաշվետվությունները, որոնք, կանոնադրության համաձայն, այս տարի չեն
վերընտրվում:
Քաղբյուրոն ՍՄԿԿ-ում այս տարվա հաշվետվություններն ու ընտրությունները
համարում է կարևոր փուլ համամիութենական կուսակցական կոնֆերանսի նախա-
պարհին կուսակցության ամբողջ գործունեության հետագա ակտիվացման ասպարե-
զում: Կոնֆերանսի անցկացման ժամկետի վերաբերյալ որոշումը առաջարկվում է ըն-
դունել այս պլենումում: Ինչպես հայտնի է, մեր կուսակցության մեջ համագումարների
միջև գումարվում էին ընդհանուր կուսակցական կոնֆերանսներ: Մինչև 1941 թվա-
կանը եղավ մի ժամանակաշրջան, երբ այդ պրակտիկան կանոնավոր բնույթ էր
կրում: Պատմության բեկումնային փուլերում շատ կոնֆերանսներ լուծում էին տակ-
տիկական շրջանակներից դուրս գտնվող պրոբլեմները: Մի շարք դեպքերում դրանցում
առաջադրվում էին ստրատեգիական բնույթի խնդիրներ, փոփոխություններ էին
մտցվում կանոնադրական նորմերի, կուսակցության կենտրոնական մարմինների
կազմի մեջ:

Հունվարյան պլենումում պաշտպանություն գտավ եկող տարի, կուսակցական կազմակերպություններում հաշվետու-ընտրական կամպանիայի նախօրեին ընդհանուր կուսակցական կոնֆերանս հրավիրելու առաջարկությունը:

Քաղբյուրոն առաջարկություն է մտցնում՝

Սովետական Միության կոմունիստական կուսակցության համամիութենական 19-րդ կոնֆերանսը հրավիրել 1988 թվականի հունիսի 28-ին:

Ելնելով հունվարյան պլենումում և ներկա պլենումի նախապատրաստության ընթացքում արված սկզբունքային առաջարկություններից, կարելի էր կոնֆերանսում քննարկելու համար առաջարկել հետևյալ հարցերը.

1. ՍՄԿԿ XXVII համագումարի որոշումների իրականացման ընթացքի, տասներկուերորդ հնգամյակի առաջին կեսի հիմնական արդյունքների և վերակառուցման պրոցեսը խորացնելու ուղղությամբ կուսակցական կազմակերպությունների խնդիրների մասին:

2. Կուսակցության ու հասարակության կյանքի հետագա դեմոկրատացման միջոցառումների մասին:

Ինչպես թվում է, առաջարկվող օրակարգը թույլ կտա ամփոփել կուսակցության մեջ XXVII համագումարից հետո կուտակած քաղաքական փորձը, գնահատական տալ տնտեսական ու սոցիալական զարգացման հիմնական ուղղություններում մեր առաջընթացին, վերլուծել էկոնոմիկայի կառավարման արմատական ռեֆորմի իրականացման ընթացքը, վերակառուցմանը կուսակցական և այլ հասարակական կազմակերպությունների, պետական ու տնտեսական մարմինների մասնակցությունը:

Համագումարի որոշումների իրականացման ընթացքի վերլուծումը, հնգամյակի կատարման աշխատանքի քաղաքական արդյունքների ամփոփումը, հաջողությունների ու թերությունների սկզբունքային գնահատականը թույլ կտան այնուհետև հաշվետու-ընտրական կուսակցական ժողովներում ու կոնֆերանսներում խստապահանջ կերպով քննարկել յուրաքանչյուր կուսակցական կազմակերպության գործունեությունն ու խնդիրները: Դա կնպաստի ներկուսակցական կյանքի դեմոկրատացման պրոցեսին, կոմունիստների ակտիվության ու պատասխանատվության բարձրացմանը, ամբողջ վերակառուցման խորացմանը:

II. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ՌԵՖՈՐՄԸ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՕՂԱԿՆ Է

ՌԵՖՈՐՄԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ընկերնե՛ր: Այսօր, երբ քննարկվում է էկոնոմիկայի կառավարումը արմատապես վերակառուցելու հարցը, նորից ու նորից անհրաժեշտ է ռեալ կերպով պատկերացնել, թե ինչ վիճակում մեր ժողովրդական տնտեսությունը մոտեցավ 70-ական— 80-ական թվականների սահմանագծին: Այդ ժամանակ տնտեսական աճի տեմպերը ընկել էին այնպիսի մակարդակի, որը փաստորեն տնտեսական լճացման վրահաս էր նշանակում: Մենք բացահայտորեն սկսել էինք դիրք դիրքի հետևից զիջել, իսկ արտադրության արդյունավետության և արտադրանքի որակի բարձրացման, գիտատեխնիկական զարգացման ասպարեզում խզումը առավել զարգացած երկրների համեմատությամբ սկսել էր մեծանալ ոչ մեր օգտին:

Էկոնոմիկայի զարգացումը անառողջ բնույթ էր ստացել: Լուրջ փոփոխություններ էին պահանջվում կառուցվածքային քաղաքականության մեջ, կապիտալ ներդրումների ուղղություններում, որպեսզի ավելի մեծ դինամիկա հաղորդվեր այն ճյուղերի զարգացմանը, որոնք կազմում են գիտատեխնիկական առաջադիմության, ռեսուրսախնայողության, կենդանի աշխատանքի խնայողության հիմքը: Սակայն այդ բանը չարվեց: Ավելին, մեքենաշինությունը բարձիթողի վիճակի հասավ, հնացավ նրա արտադրական ապարատը, իսկ թողարկվող արտադրանքը ավելի ու ավելի քիչ էր համապատասխանում համաշխարհային մակարդակին:

Աճի տեմպերի անկումը էքստենսիվ մեթոդներով զսպելու ձգտումը հանգեցրել էր վառելիքաէներգետիկ ճյուղերի մեծացման վրա կատարվող անչափ մեծ ծախսումների, արտադրության մեջ բնական նոր ռեսուրսների արագ ներգրավման, դրանց ոչ ռացիոնալ օգտագործման, լրացուցիչ աշխատուժի պահանջմունքների չափազանց մեծ աճի և ժողովրդական տնտեսության մեջ դրա սուր պակասի, փոնդահատույցի անկման:

Տնտեսական դժվարությունների, ազգային եկամտի աճի տեմպերի նվազման պայմաններում ուժեղանում էր ֆինանսական լարումը ժողովրդական տնտեսության մեջ:

Վերցնենք պետական բյուջեն: Արտաքուստ ամեն ինչ բարեհաջող էր: Ծախսերը ծածկվում էին եկամուտներով, բայց ինչպե՞ս էր դա ձեռք բերվում: Ոչ թե ժողովրդական տնտեսության արդյունավետության աճի հաշվին, այլ ուրիշ ուղիներով, որոնք արդարացված չէին ո՛չ տնտեսապես, ո՛չ սոցիալապես: Մասնավորապես, համաշխարհային շուկայում լայնորեն վաճառքի հանվեցին նավթն ու մյուս վառելիքաէներգետիկ և հումքային ռեսուրսները: Տեղ էր գտնում բյուջեի օգտին ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների սեփական միջոցների անհիմն գանձման պրակտիկան, որը խարխլում էր նրանց նորմալ տնտեսական գործունեության պայմանները:

Եվ, իհարկե, ոչնչով չի կարելի արդարացնել գինու-օղու արտադրության և իրացման ընդլայնումը: Տասնմեկերորդ հնգամյակում ոգելից խմիչքների վաճառքից շրջանառու հարկերի մուտքերը կազմել էին 169 միլիարդ ռուբլի, մինչդեռ ութերորդ հնգամյակում դրանք կազմել էին 67 միլիարդ ռուբլի:

Մի խոսքով, երկիրը տասներկուերորդ հնգամյակին մոտեցավ ֆինանսական ծանր բեռով: Դրան հարկավոր է ավելացնել, որ վերջին երեք հնգամյակներում արտադրության աճի և նրա արդյունավետության պլանային առաջադրանքների չկատարման պայմաններում աշխատավարձի վրա կատարվող ծախսերը սիստեմատիկաբար գերազանցում էին պլանային ծախսերին: Ուրեմն, փողերի որոշակի մասը հատկացվում էր առանց աշխատանքի վերջնական արդյունքների հետ որևէ կապի:

Այս պայմաններում ժողովրդական տնտեսության մեջ ոչ միայն դեֆիցիտայնությունը չնվազեց, այլև, ընդհակառակն, այս առումով էլ ավելի բարդացավ: Ըստ էության չէր բավարարում և չի բավարարում ամեն ինչ՝ մետաղ, վառելիք, ցեմենտ, մեքենաներ, սպառման առարկաներ: Եթե դրան ավելացնենք նաև աշխատուժի խրոնիկական պակասը, ապա պարզ է դառնում, որ այսպիսի պայմաններում էկոնոմիկան չի կարող նորմալ զարգանալ: Դադարում են գործելուց որակի ու արդյունավետության բարձրացման տնտեսական խթանները, հող է ստեղծվում գների աճի և մի շարք այլ բացասական պրոցեսների համար:

Բայց, թերևս, ամենատագնապալին այն է, որ մենք սկսեցինք հետ մնալ գիտատեխնիկական զարգացման ասպարեզում: Մինչդեռ Արևմուտքի երկրները լայն մասշտաբներով սկսեցին էկոնոմիկայի կառուցվածքային վերակառուցումը, շեշտը դնելով ռեսուրսախնայողության, նորագույն տեխնոլոգիաների և գիտության ու տեխնիկայի մյուս նվաճումների օգտագործման վրա, մեզ մոտ գիտատեխնիկական առաջադիմությունը արգելակվեց: Եվ ոչ գիտական պաշարների, բացակայության պատճառով, այլ գլխավորապես նորամուծությունների նկատմամբ ժողովրդական տնտեսության անընկալունակության պատճառով: Անգամ վալյուտային միջոցները, որոնք ստացվում էին նավթի և մյուս հումքային ռեսուրսների արտահանությունից, մենք հիմնականում օգտագործում էինք ընթացիկ խնդիրների լուծման համար և ոչ թե էկոնոմիկայի արդիականացման նպատակով:

Ինչպես արդեն ասվել է հունվարյան պլենումում, էկոնոմիկայի մեջ տիրող նման իրավիճակը խիստ բացասաբար անդրադարձավ բնակչության կենսամակարդակի, սոցիալական ոլորտի զարգացման վրա: Սրանք են, ընկերնե՛ր, իրողությունները:

Այս ամենի մասին քաղբյուրոն անհրաժեշտ է համարում մեկ անգամ ևս ասել ամենայն անկեղծությամբ: Ոչ վերջին հերթին նաև այն պատճառով, որ երբեմն-երբեմն ձայներ են լսվում. իսկ արդյոք ամեն ի՞նչ է այդքան վատ, հարկ կա՞ արդյոք արել գնահատականները, պե՞տք է արդյոք արմատական վերակառուցումը: Գուցե և պարզապես հարկավոր է էլի՞ սեղմել վերևից, էլի՞ ինչ-որ մասնակի միջոցառումներ իրականացնել: Կարծում եմ, եթե նման տրամադրությունները հաղթեին և դրանց հիման վրա մշակվեր ներկա քաղաքականությունը, ապա դա հղի կլիներ չափազանց ծանր հետևանքներով երկրի համար, ժողովրդի համար:

Մեր էկոնոմիկայի դուրս բերումը նախաճգնաժամային վիճակից, որի մեջ նա

ընկել է, խոր, հիրավի հեղափոխական վերափոխումների անհրաժեշտության առաջ է կանգնեցնում: Այս նպատակով մենք մշակել ենք նոր տնտեսական ստրատեգիա ու ձեռնամուխ ենք եղել դրա իրականացմանը: Փոփոխություններ ենք մտցրել կառուցվածքային և ինվեստիցիոն քաղաքականության մեջ: Ստեղծել ենք նպատակային խոշոր ծրագրեր, որոշել գիտատեխնիկական առաջադիմության հիմնական ուղղությունները:

Վերջին երկու տարում առաջին քայլերն են արվել տնտեսավարման այն նոր մեթոդների յուրացման ճանապարհին, որոնք մշակվել են 70—80-ական թվականների սահմանագծի իրավիճակի վերլուծության և մի շարք խոշոր տնտեսափորձերի հիման վրա:

Բայց, ես կասեի, այստեղ արմատական, հիմնավոր տեղաշարժեր ձեռք չեն բերվել: Արգելակման մեխանիզմը դեռ չի փշրվել և չի փոխարինվել արագացման մեխանիզմով: Հարկ է լինում նրա բացակայությունը առաջվա նման փոխհատուցել արտատնտեսական մեթոդներով, վարչական ճնշմամբ:

Այժմ մեր առջև որպես առաջնահերթ, անհետաձգելի խնդիր ծառացել է էկոնոմիկայի կառավարման ամբողջական, արդյունավետ, ճկուն համակարգի ստեղծումը:

Խնդիրը, ինչպես դուք հասկանում եք, հասարակ չէ: Կառավարման գոյություն ունեցող համակարգը բարդացել է ոչ մեկ օրում, պարունակում է բազմաթիվ շերտեր, որոնք արտացոլում են մեր երկրի պատմության տարբեր ժամանակաշրջանների պայմաններն ու առանձնահատկությունները՝ դրանց բոլոր նվաճումներով, հակասություններով ու դժվարություններով հանդերձ:

Կառավարման ներկա համակարգի հիմքերը գցվել են դեռևս 30-ական թվականներին: Այն դժվարին ժամանակաշրջանում մեր երկիրը, որն ամենևին էլ ամենազարգացածը չէր տնտեսական առումով և գտնվում էր կապիտալիստական աշխարհի հետ դեմ առ դեմ, հայտնվեց տեխնիկատնտեսական հետամնացությունը արագորեն հաղթահարելու, ժողովրդական տնտեսության մեջ կառուցվածքային կտրուկ տեղաշարժեր կատարելու անհրաժեշտության առջև:

Եվ դրանք իրականացվեցին աննախադեպ կարճ ժամկետներում: Նախապատերազմական հնգամյակների տարիներին արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը աճեց 6,5 անգամ, և դրա թողարկմամբ Սովետական Միությունը Եվրոպայում չորրորդ տեղից բարձրացավ առաջին տեղը և աշխարհում հինգերորդից՝ երկրորդ տեղը: Արտադրության միջոցներ արտադրող ճյուղերի տեսակարար կշիռը 39,5 տոկոսից բարձրացավ 61 տոկոսի: Արդյունաբերության մեջ բանվորների ու ծառայողների թիվը նախապատերազմական 12 տարիների ընթացքում եռապատկվեց:

Այդ խնդիրները լուծելու համար պահանջվեց շեշտակիորեն մեծացնել կուտակումների բաժինը ազգային եկամտի մեջ: Երկրորդ հնգամյակի սկզբին այն անցնում էր 30 տոկոսից կամ կրկնապատիկ ավելի էր 20-ական թվականների վերջին մակարդակից ու մի քանի անգամ՝ նախահեղափոխական Ռուսաստանի մակարդակից: Պետական բյուջեի միջոցով էր վերաբաշխվում ազգային եկամտի մոտ 60 տոկոսը: Այդ հսկայական ռեսուրսները կենտրոնացված կերպով հատկացվում էին առաջին հերթին ծանր արդյունաբերության զարգացմանը:

Հենց այդ նպատակով էր ստեղծվել կառավարման այն համակարգը, որը հիմնըված էր կոշտ ցենտրալիզմի, աշխատանքի մանրամասն կանոնակարգման, հանձնարարված դիրեկտիվ առաջադրանքների և բյուջետային հատկացումների վրա: Այն առանձնահատուկ պայմաններում այդ համակարգն ապահովում էր կարճ ժամկետներում այնպիսի ստրատեգիական խնդիրների լուծում, որոնց վրա զարգացած կապիտալիստական երկրներում տասնամյակներ էին գնում: Կառավարման կենտրոնացված բնույթը էլ ավելի ուժեղացավ պատերազմի տարիներին: Այն հիմնականում պահպանվեց հետպատերազմյան վերականգնման պայմաններում:

Իհարկե, ամեն ինչում չէ, որ կառավարման այդ բնույթը կարելի է բացատրել օբյեկտիվ պատճառներով: Թույլ էին տրվում նաև սխալ մոտեցումներ, ընդունվում էին սուբյեկտիվիստական կարգի որոշումներ: Դա հարկավոր է տեսնել ու հաշվի առնել արդի պրոբլեմները քննարկելիս: Բայց կառավարման ստեղծված համակարգը տարիներ շարունակ ավելի ու ավելի սուր հակասության մեջ է մտել տնտեսական զարգացման պայմանների ու պահանջմունքների հետ:

Գիտատեխնիկական հեղափոխության բուռն ընթացքը, ժողովրդական տնտեսության կտրուկ բարդացումը, ծանրության կենտրոնը էքստենսիվ մեթոդներից ինտենսիվ մեթոդների, քանակից որակի վրա փոխադրելու անհրաժեշտությունը, սո-

ցիալական պայմանների ազդեցության ուժեղացումը, մարդկային գործոնի դերի կտրուկ աճը տնտեսական կառավարման արմատական վերափոխումներ էին պահանջում:

Տնտեսական կառավարման վերակառուցումը ավելի ու ավելի հրամայաբար է տեղ գտել օրակարգում: Այդ հարցը քննարկվել է գիտական ու հասարակական շրջաններում: Կարող եմ վկայակոչել ակադեմիկոս Վ. Ս. Նեմչինովի հոդվածը «Կոմունիստ» հանդեսում 1964 թվականին: Դեռ այն ժամանակ նա գրում էր. «Մեծ ու փոքր տնտեսական համակարգերի փոխհարաբերությունների պարզունակ ըմբռնումը կարող է ստեղծել միայն այնպիսի քարացած մեխանիկական համակարգ, որտեղ կառավարման բոլոր պարամետրերն առաջադրված են նախօրոք, իսկ ամբողջ համակարգը լիմիտավորված է վերևից ներքև, յուրաքանչյուր տվյալ պահի համար և յուրաքանչյուր տվյալ կետում...

Վերևից ներքև լիմիտավորված այդպիսի տնտեսական համակարգը կարգելակի սոցիալական ու տեխնիկական առաջադիմությունը և տնտեսական կյանքի ռեալ պրոցեսի ճնշմամբ վաղ թե ուշ փուլ կգա» («Կոմունիստ», 1964, № 5, էջ 76—77):

Վերջին տասնամյակների ընթացքում քանիցս գործնական փորձեր էլ են արվել փոխելու կառավարման գոյություն ունեցող համակարգը: Դա արվել է թե՛ 50-ական թվականներին, թե՛ 60-ական թվականների երկրորդ կեսին, թե՛ 70-ական թվականների վերջին: Սակայն այդ փորձերը եղել են թերի և անհետևողական, դրանք լավագույն դեպքում տվել են կարճատև արդյունք և անհրաժեշտ բեկման չեն հանգեցրել: Մինչդեռ տնտեսական հին մեխանիզմի խթանիչ գործողությունը ավելի ու ավելի էր թուլանում, իսկ արգելակիչը՝ ուժեղանում էր:

Այժմ, բեկումնային փուլում, երբ մենք մոտեցել ենք արմատական լուծումների, առանձնապես կարևոր են գիտական հիմնավորվածությունը, տեսական ու գաղափարաքաղաքական պարզությունը սկսված փոփոխությունների էության և հիմնական իմաստի, կառավարման վերակառուցման ուղղության ըմբռնման գործում: Ինչպե՞ս և դեպի ու՞ր ընթանալ սրանից հետո: Ինչի՞ց մենք կարող ենք և պետք է հրաժարվենք, ի՞նչը պետք է ամրապնդել ու կատարելագործել և ինչը մտցնել նորից:

Այս կապակցությամբ կարևոր է ընդգծել. մեր պատմության յուրաքանչյուր փուլ լի է ժողովրդի լարված աշխատանքով, բերել է խոշոր մեծագործություններ:

Տնտեսական շինարարության կուտակված փորձը հսկայական արժեք է ներկայացնում: Այդ փորձը իր բոլոր նվաճումներով, խոտորումներով, երբեմն էլ սխալներով մի դպրոց է, որի դասերը մեզ համար կարևոր են թե՛ ներկայի և թե՛ ապագայի համար:

Սկզբունքային առումով կառավարման արմատական ռեֆորմի իմաստն ու ուղղությունը մեզ պարզ են: Դրանք արտահայտվում են հետևյալ բանաձևով՝ ավելի շատ սոցիալիզմ, ավելի շատ դեմոկրատիա:

Դա պարունակում է նաև հետևյալ հարցի պատասխանը. մեր վերակառուցումը չի՞ նշանակում, արդյոք, նահանջ սոցիալիզմի հիմունքներից կամ համենայն դեպս դրանց ինչ-որ թուլացում: Ոչ, չի նշանակում: Ընդհակառակն, այն, ինչ մենք արդեն անում ենք, նախատեսում և առաջարկում, պետք է ամրապնդի սոցիալիզմը, վերացնի այն ամենը, ինչ կանգնած է սոցիալիզմի զարգացման ճանապարհին և արգելակում է նրա առաջադիմությունը, բացահայտի նրա բոլոր պոտենցիալը ի շահ ժողովրդի, նրան գործողության մեջ դնի մեր հասարակարգի հսկայական առավելությունները, նրան տա ամենաարդիական ձևերը:

Բայց ի՞նչ է նշանակում սոցիալիզմի գործնական ամրապնդումը: Մեր հեղափոխական ուսմունքի ամբողջ էությունը, մեր ամբողջ հսկայական փորձը ցույց է տալիս, որ սոցիալիզմը անհնար է պատկերացնել ինչ-որ քարացած, անփոփոխ հասարակության ձևով, իսկ նրա կատարելագործման պրակտիկ աշխատանքը՝ որպես բարդ իրականությունը մեկընդմիշտ ձևակերպված գաղափարներին, հասկացություններին, բանաձևերին հարմարեցնելու, սազեցնելու եղանակ:

Սոցիալիզմի, նրա էկոնոմիկայի մասին պատկերացումները, հաշվի առնելով պատմական փորձը, պայմանները, մշտապես զարգանում ու հարստանում են: Մենք պետք է Վ. Ի. Լենինից սովորենք ստեղծագործական մոտեցում ցուցաբերել սոցիալիստական շինարարության տեսության ու պրակտիկայի զարգացման նկատմամբ, զինվենք գիտական մեթոդաբանությամբ, տիրապետենք կոնկրետ իրավիճակի կոնկրետ վերլուծության արվեստին:

Սոցիալիզմի տեսության և պրակտիկայի մեջ գլխավոր հարցն է՝ ինչպես սոցիա-

լիստական հիմքի վրա ստեղծել տնտեսական, գիտատեխնիկական ու սոցիալական առաջադիմության ավելի հզոր խթաններ, քան կապիտալիզմի օրոք, ինչպես պլանային ղեկավարումը առավել արդյունավետորեն միավորել անհատի ու կոլեկտիվի շահերի հետ: Սա ամենաբարդ հարցն է, որի պատասխանը որոնել և որոնում են սոցիալիստական միտքն ու հասարակական պրակտիկան: Սոցիալիզմի ներկա փուլում այդ հարցի նշանակությունը անհամեմատ անում է:

Այստեղ պետք է լուծվեն շատ պրոբլեմներ: Իսկ արտադրության արդյունավետության բարձրացման գործում խթանների ստեղծման բանալին մենք համարում ենք աշխատավոր մարդու համար թե՛ իր աշխատատեղում, թե՛ կոլեկտիվում, թե՛ առհասարակ հասարակության մեջ իսկական տիրոջ դիրքի ապահովումը:

Տեսականորեն և գործնականորեն անվիճելի է, որ աշխատավորների, որպես արտադրության տերերի, շահը ամենաուժեղ շահն է, սոցիալ-տնտեսական և գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման ամենահզոր շարժիչ ուժը:

Բայց իրականում ի՞նչ է նշանակում աշխատավորին դարձնել հանրային սեփականության ռեալ ու ակտիվ տեր: Դա նշանակում է կոլեկտիվին ու յուրաքանչյուր աշխատողի լայն հնարավորություն ընձեռել հանրային սեփականության տնօրինման գործում և բարձրացնել նրանց պատասխանատվությունը նրա օգտագործման արդյունավետության համար: Դա նշանակում է գործնականորեն ապահովել աշխատավորների ամենալայն զանգվածների մասնակցությունը էկոնոմիկայի կառավարմանը բոլոր մակարդակներում՝ բրիգադից մինչև ժողովրդական տնտեսություն: Դա նշանակում է, որ աշխատավորների եկամուտները պետք է կախման մեջ դրված լինեն այն բանից, թե ինչպես է մարդն աշխատում իր աշխատատեղում, իր ձեռնարկության շրջանակներում, ասենք նաև, ի վերջո, այն բանից, թե ինչպես են գործերը ամբողջ երկրում, առհասարակ՝ վերջնական արդյունքներից:

Էկոնոմիկայի դեմոկրատացումը անխզելիորեն կապված է պետական սեփականության հետ մեկտեղ կոոպերացիայի տարբեր ձևերի, անհատական աշխատանքային գործունեության ակտիվ օգտագործման հետ:

Այս առումով մեզ մոտ որոշումներ ընդունվել են: Բայց պետք է ասել, որ դրանց իրագործումը անմիանշանակ արձագանք է առաջ բերել: Ընդ որում, հաճախ խոսում են ոչ թե այն մասին, թե ինչ պետք է անել ընձեռված հնարավորությունները ավելի արագ ու ավելի լավ օգտագործելու համար, այլ այն մասին, թե տնտեսական գործունեության այդ ձևերը որքանով են օրինաչափ սոցիալիզմի ներկա փուլում:

Ոմանք կոոպերացիայի և անհատական աշխատանքային գործունեության մեջ տեսնել են համարյա մասնավոր տնտեսական պրակտիկայի վերածնունդ: Կարծում եմ, ընկերներ, թե մեր սեփական փորձը, թե մյուս սոցիալիստական երկրների փորձը խոսում են սոցիալիզմի շրջանակներում այդպիսի տնտեսական ձևերի հմուտ օգտագործման օգտակարության ու անհրաժեշտության մասին: Դրանք օգնում են մարդկանց կենսական պահանջմունքների ավելի լրիվ բավարարմանը, «ստվերային» էկոնոմիկայի, չարաշահումների ամեն տեսակ ձևերի դուրսմղմանը, այսինքն՝ սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների առողջացման իրական պրոցեսին:

Լուրջ վերաիմաստավորման է արժանի նաև ժողովրդական տնտեսության կենտրոնացված պլանային ղեկավարման ու նրա առանձին օղակների ինքնուրույնության, պլանաչափության և ապրանքադրամական հարաբերությունների հարաբերակցության պրոբլեմատիկան: Մենք ելնում ենք էկոնոմիկայի կառավարման ամբողջական համակարգում դրանց դիալեկտիկական միասնությունից ու փոխհամալրումից:

Տնտեսական նոր մեխանիզմում այս խնդիրը լուծվում է, մասնավորապես, տընտեսագիտական նորմատիվների միջոցով: Նորմատիվային մեթոդներին անցնելը թույլ է տալիս առավել լրիվ իրականացնել հասարակության, կոլեկտիվի և առանձին աշխատողի շահերի միասնության՝ սոցիալիզմին ներհատուկ օբյեկտիվ նախադրյալները:

Սոցիալիզմի գիտական ըմբռնմանը համապատասխան նրա տնտեսական համակարգի մեջ օրգանապես մտնում են ապրանքադրամային հարաբերությունները: Գների և ֆինանսավարկային լծակների միջոցով դրանց հմուտ օգտագործումը, շուկայի օրենքները հաշվի առնելով դրանց պլանաչափորեն տիրելն ու այն կառավարելը, ռուբլու վարկի ամրապնդումն ու բարձրացումը նպաստում են արդյունավետ հակածախսային մեխանիզմի ստեղծմանը, գործով սոցիալիզմի ամրապնդմանը:

Իհարկե, կառավարման համակարգում ժողովրդատնտեսական պլանավորման առավելությունների հետ միասնաբար ապրանքադրամային հարաբերությունների օգտագործումը ավելի դժվար խնդիր է, քան հրահանգներ ու դիրեկտիվներ տալը: Բայց մեր տնտեսական կադրերը պետք է այն լուծեն:

Սոցիալիզմի շարժիչ ուժերի ակտիվացման տեսակետից կենտրոնական տեղերից մեկը գրավում է տնտեսական մրցության, մրցութային սկզբունքների պրոբլեմը:

Մենք ելնում ենք ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների, այդ թվում պետական և կոոպերատիվ ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների ռեալ մրցողականության ուժեղացման անհրաժեշտությունից՝ հանուն բնակչության և ժողովրդական տնտեսության պահանջների լավագույն բավարարման:

Այս մրցության հաղթողները պետք է շոշափելի տնտեսական օգուտ ստանան: Դա համապատասխանում է սոցիալիզմի սկզբունքներին, ասենք մարդկայնորեն էլ հասկանալի է։

Թերևս, հարկավոր է հատկապես ասել նաև գիտատեխնիկական ոլորտում մրցութային սկզբունքների լայն արմատավորման անհրաժեշտության մասին: Բանն այն է, որ անցյալում հաճախ այն կարծիքն էին հայտնում, թե գիտահետազոտական նախագծային և կոնստրուկտորական զուգահեռ կազմակերպությունների գոյությունը հանգեցնում է ուժերի փոշեցրման, կրկնորդման և ոչ ռացիոնալ ծախքերի: Բայց փորձը մեզ համոզեց, որ առանձին կազմակերպությունների մենաշնորհ վիճակը լըրջորեն արգելակում է գիտատեխնիկական առաջադիմությունը և հասարակության համար վերածվում շատ ավելի մեծ կորուստների:

Ես բնավ էլ չեմ ուզում ասել, թե մենք պետք է բոլոր ուղղություններում ստեղծենք զուգահեռ կառուցվածքներ, բայց գիտատեխնիկական մի շարք կարևոր պրոբլեմների լուծման համար զանազան գիտական կոլեկտիվների ստեղծումը, այդ թվում ոչ միայն մշտական, այլև ժամանակավոր հիման վրա, ճիշտ, արժեքավոր գործ է: Այն շահագրգռությամբ է ընկալվել ինժեներատեխնիկական, գիտական աշխատողների կողմից և արդեն որոշակի արդյունքներ է տալիս:

Մի խոսքով, ելնելով արդի փուլում սովետական հասարակության զարգացման պահանջներից, մենք պետք է նորացնենք պատկերացումները սոցիալիզմի տնտեսական ձևերի մասին, որպեսզի լայն ասպարեզ բացենք տնտեսական մեխանիզմի արմատական վերակառուցման համար:

Ընկերնե՛ր, ձեզ բաժանված է «Էկոնոմիկայի կառավարման արմատական վերակառուցման հիմնական դրույթների» նախագիծը, որը պատրաստել են քաղբյուրոն և կառավարությունը:

Այս փաստաթղթում առաջարկվող կառավարման վերակառուցման կոնցեպցիան նպատակ ունի տնտեսական աճը միջանկյալ արդյունքներից վերակողմնորոշել դեպի վերջնական, սոցիալապես նշանակալի արդյունքներ, դեպի հասարակական պահանջմունքների բավարարումը, մարդու համակողմանի զարգացումը, գիտատեխնիկական առաջադիմությունը վերածել տնտեսական աճի գլխավոր գործոնի, ստեղծել հուսալիորեն գործող հակածախսային մեխանիզմ:

Այս ամենին հասնելու համար հարկավոր է իրականացնել բոլոր մակարդակներում ղեկավարման առավելապես վարչական մեթոդներից անցումը առավելապես տնտեսագիտական մեթոդների, կառավարման լայն դեմոկրատացման, մարդկային գործոնի ըստ ամենայնի ակտիվացման: Այսպիսի անցումն իր մեջ ներառում է.

ԱՌԱՋԻՆ, միավորումների և ձեռնարկությունների ինքնուրույնության սահմանների կտրուկ ընդլայնում, դրանց փոխադրում լրիվ տնտեսական հաշվարկի և ինքնաֆինանսավորման, ամենաբարձր վերջնական արդյունքների համար պատասխանատվության բարձրացում, սպառողների հանդեպ առկա պարտավորությունների կատարում, կոլեկտիվի աշխատանքի արդյունավետությունից նրա եկամուտների մակարդակի ուղղակի կախման հաստատում, աշխատանքային հարաբերություններում կոլեկտիվ կապալի լայն զարգացում.

ԵՐԿՐՈՐԴ, էկոնոմիկայի կենտրոնացված ղեկավարման արմատական վերակառուցում, նրա որակական մակարդակի բարձրացում, ամբողջությամբ վերցրած ժողովրդական տնտեսության զարգացման ստրատեգիան, որակը, տեմպերն ու համամասնությունները, նրա հաշվեկշռվածությունը կանխորոշող գլխավոր պրոցեսների վրա կենտրոնացում և միաժամանակ ստորադաս տնտեսական օղակների օպերատիվ գործունեությանը միջամտելուց կենտրոնի վճռական ազատում.

ԵՐՐՈՐԴ, պլանավորման, գնագոյացման, ֆինանսավարկային մեխանիզմի արմատական ռեֆորմ, արտադրության միջոցներով անցում մեծածախ առևտրի և գի-

տատեխնիկական պրոցեսի, արտաքին տնտեսական կապերի, աշխատանքի և սոցիալական պրոցեսների կառավարման վերակառուցում:

ՉՈՐՐՈՐԴ, մասնագիտացման խորացումը և կոոպերացման կապերի նուսալիության բարձրացումն ապահովող կազմակերպական նոր կառուցվածքների ստեղծում, ինչպես նաև այդ հիմքի վրա գիտության և արտադրության միացում՝ առաջանցում դեպի որակի համաշխարհային մակարդակը.

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ, կառավարման չափից ավելի կենտրոնացված, հրահանգիչ համակարգից անցում դեպի դեմոկրատական համակարգը, ինքնակառավարման զարգացում, մարդկային անհատի պոտենցիալի ակտիվացման մեխանիզմի ստեղծում, կուսակցական, սովետական և տնտեսական մարմինների պարտականությունների հստակ սահմանազատում և գործունեության ոճի ու մեթոդների արմատական փոփոխում:

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ԵԼԱԿԵՏԸ

Ընկերնե՛ր, տնտեսական մեխանիզմի արմատական վերափոխումները մենք սկսում ենք էկոնոմիկայի հիմնական օղակից՝ ձեռնարկությունից ու միավորումից, նկատի ունենալով առաջին հերթին, նրա համար ստեղծել առավել նպաստավոր տնտեսական միջավայր, ամրապնդել նրա իրավունքներն ու միաժամանակ բարձրացնել պատասխանատվությունը և այդ հիմքի վրա արմատական փոփոխություններ կատարել տնտեսական կառավարման բոլոր վերադաս օղակների գործունեության մեջ:

Սահմանելով վերակառուցման այսպիսի հաջորդականություն, մենք ղեկավարվել ենք այն բանով, որ հենց այստեղ են ծավալվում գլխավոր տնտեսական պրոցեսները, այստեղ են մարդկանց աշխատանքով ստեղծվում ժողովրդի համար անհրաժեշտ ամբողջ արտադրանքն ու սպասարկումները, այստեղ է նյութականանում գիտատեխնիկական միտքը: Հենց աշխատավորական կոլեկտիվում են ռեալ կերպով ձևավորվում տնտեսական ու սոցիալական հարաբերությունները, միահյուսվում մարդկանց անձնական, կոլեկտիվ և հասարակական շահերը: Ըստ էության, մեր հասարակության մեջ տիրող սոցիալ-քաղաքական կլիման մեծապես կանխորոշվում է աշխատավորական կոլեկտիվներում ստեղծվող իրադրությամբ:

Ո՞րն է ձեռնարկության տնտեսավարման ներկայումս գործող մեխանիզմի հիմնական թերությունը: Նախ և առաջ, ինքնազարգացման ներքին խթանների թուլությունը: Իրոք, ձեռնարկությունը դիրեկտիվ ցուցանիշների համակարգի միջոցով ստանում է առաջադրանք և ռեսուրսներ:

Փաստորեն ամեն տեսակ ծախքերը հատուցվում են: Արտադրանքի իրացումը ըստ էության, երաշխավորված է: Եվ ամենագլխավորը՝ աշխատողների եկամուտները թույլ են կապված կոլեկտիվի աշխատանքի վերջնական արդյունքների՝ պայմանագրերի կատարման, արտադրանքի որակի, շահույթի հետ: Ընդհանուր առմամբ իրավիճակն այսպիսին է. ներկայիս մեխանիզմի պայմաններում արտադրողի համար անշահավետ է կիրառել էժան հումք և ոչ թանկ արտադրանքներ, անշահավետ է բարձրացնել արտադրանքի որակը, անշահավետ է արմատավորել գիտատեխնիկական առաջադիմության նվաճումները:

Այսպիսի տնտեսական մեխանիզմի պայմաններում փաստորեն ջնջվում է լավ աշխատող և սիստեմատիկաբար հետ մնացող ձեռնարկությունների սահմանագիծը: ՍՄԿԿ Կենտկոմում վերջերս տեղի ունեցած խորհրդակցությունում «Օմսկշինա» միավորման գլխավոր դիրեկտոր Պյոտր Վասիլևիչ Բուդերկինը արդարացիորեն առաջադրում էր այս բոլոր հարցերը: Իրոք, Օմսկի միավորումը դասվում է ճյուղում լավագույնների թվին: Նրա կողմից թողարկվող ավտոմոբիլի դողերը աչքի են ընկնում բարձր որակով, դրանք ծառայում են մյուսներից մեկուկես անգամ երկար: Վերջին քսան տարում պայմանագրային մատակարարումների ձախողման ոչ մի դեպք չի եղել: Իսկ ի՞նչ է դա տալիս աշխատավորական կոլեկտիվին: Ըստ էության նա ոչ մի առավելություն չունի՝ ոչ աշխատավարձի աճի, ոչ էլ սոցիալական պահանջմունքների բավարարման հարցում:

Իսկ ո՞վ կբացատրի այս պարադոքսը. երկրում որակով լավագույնը հանդիսացող Օմսկի միավորման ավտոդողերի համար վճարում են նույն գինը, ինչ որ մյուս գործարաններին:

Կամ օրինակ վերցրեք ագրոարդյունաբերական համալիրի ոլորտից: Հյուսիսային Կովկասում թռչնաֆաբրիկաները միևնույն արտադրանքի արտադրության համար

գրեթե մեկ քառորդով պակաս գին են ստանում, քան երկրի մյուս գոտիներում: Իսկ չէ որ արդյունաբերական տեխնոլոգիայի հիման վրա թռչնաբուծական մթերքների ժամանակակից արտադրությունը, հատկապես բրոյլերայինը, կատարվում է միևնույն նախագծերով կառուցված շենքերում, երկրի մեն-միակ ձեռնարկությունում արտադրվող տեխնիկայի կիրառումով և կեր է ստանում մեկ համակարգից՝ հացամթերքների մինիստրությունից:

Այս ամենի հետևում ցցված են մեր տնտեսական մեխանիզմի «ականջները», որը, ուզում ենք թե ոչ, կողմնորոշված է դեպի միջակ և նույնիսկ վատ աշխատանքը: Իսկ ինչպե՞ս կարող է առաջ շարժվել էկոնոմիկան, եթե նա ջերմոցային պայմաններ է ստեղծում հետ մնացող ձեռնարկությունների համար և խփում է առաջավորներին:

Իհարկե, ընկերնե՛ր, գործն այսուհետև էլ այդպես առաջ տանել մենք չենք կարող: Տնտեսական նոր մեխանիզմը պետք է ամեն ինչ դնի իր տեղը: Այն կոչված է դառնալու հզոր լծակ, լավ, ձեռներեց, նախաձեռնողական աշխատանքի խթանիչ ուժ: Հենց այդպիսի նպատակ էլ մենք առաջադրում ենք: Անշուշտ, դրան հասնելու համար կպահանջվի որոշակի ժամանակ: Այժմ շատ կարևոր է ճիշտ մոտենալ տնտեսական նոր մեխանիզմին ներկայացվող հիմնական պահանջների ընտրությանը:

Գլխավորը, ինչին մենք պետք է հասնենք նոր մեխանիզմի արմատավորմամբ, ձեռնարկություններին լայն իրավունքներ տալն է և նրանց համար տնտեսական իսկական ինքնուրույնության ապահովումը լրիվ տնտհաշվարկի հիման վրա:

Գործով պետք է իրականացվի այն, ինչն արդեն անհրաժեշտ է համարված, այն է՝ ելնելով հասարակական ռեալ պահանջմունքներից, ինքը ձեռնարկությունն է կազմում արտադրանքի արտադրության և իրացման պլանը: Դրա հիմքը պետք է լինեն ոչ թե վերադաս մարմինների կողմից դիրեկտիվ կարգով սահմանված բազմաթիվ մանրամասն պլանային առաջադրանքները, այլ պետական կազմակերպությունների, տնտհաշվարկային ձեռնարկությունների, առևտրական կազմակերպությունների ուղղակի պատվերը համապատասխան քանակի ու որակի կոնկրետ արտադրանքի համար:

Ձեռնարկությունները պետք է դրվեն այնպիսի պայմանների մեջ, երբ նրանց միջև տնտեսական մրցություն է ծավալվում սպառողների պահանջարկի լավագույն բավարարման համար: Ընդսմին պետության շահերը երաշխավորվում են պետական պատվերների համակարգով: Բայց դրանք պետք է ունենան առաջնային, արտոնյալ տնտեսական պայմաններ, նախատեսեն կողմերի փոխադարձ պատասխանատվությունը և բաշխվեն, որպես կանոն, մրցութային հիման վրա:

Պլանավորման նկատմամբ մոտեցումների փոփոխման կապակցությամբ ծառանում է ստուգիչ թվերի բնույթի և նշանակության հարցը: Դրանք կոչված են ձեռնարկությունները կողմնորոշելու տնտեսական իրավիճակում: Դրա համար ստուգիչ թվերը պետք է արտացոլեն ձեռնարկության տվյալ արտադրանքի հանրային պահանջմունքը, արդյունավետության նվազագույն մակարդակը, սոցիալական բնույթի խնդիրներ, այսինքն՝ թե ինչպես ձեռնարկությունը հասցնել զարգացման անհրաժեշտ մակարդակի: Ստուգիչ թվերը չպետք է դիրեկտիվ բնույթ կրեն, աշխատավորական կոլեկտիվին կաշկանդեն պլանը մշակելիս, այլ նրան լայն ասպարեզ թողնեն տնտեսական պայմանագրեր կնքելիս լուծումների և պարտնյորների ընտրության համար: Պատվերների և պայմանագրերի կատարումը պետք է դառնա ձեռնարկության գործունեության գնահատման և կոլեկտիվի նյութական խթանման գլխավորագույն չափանիշը:

Սկզբունքորեն կարևոր պահանջ է ձեռնարկությունների և միավորումների փոխադրումը ինքնածախսածածկման և ինքնաֆինանսավորման: Դա նշանակում է, որ նրանց վաստակած միջոցների հաշվին պետք է ծածկվեն բոլոր ընթացիկ ծախքերը, ներառյալ աշխատանքի վարձատրությունը, ներդրումներ իրականացվեն արտադրության ընդլայնման ու վերակառուցման, աշխատավորական կոլեկտիվների սոցիալական զարգացման նպատակով: Բյուջետային ֆինանսավորումը պահպանվում է միայն առավել խոշոր և կարևոր պետական խնդիրների լուծման համար: Եվ միևնույն ժամանակ ձեռնարկություններին տրվում են բանկային վարկի պատասխանատու օգտագործման լայն հնարավորություններ: Այսպիսով, աշխատավորական կոլեկտիվը պետք է լրիվ տնտեսական պատասխանատվություն կրի իր գործունեության արդյունքների համար:

Տնտեսավարման նոր մեխանիզմում կարևորագույն դեր է հատկացվում երկարատև գործողության կայուն նորմատիվներին: Դրանք են պետական բյուջեում կատարվող վճարումները արտադրական ֆոնդերի, հողի, ջրի, մյուս բնական, ինչպես նաև

աշխատանքային ռեսուրսների համար, վարկի համար վճարվող տոկոսները: Դրանք են աշխատանքի վարձատրության և սոցիալ-մշակութային կարիքների բավարարման ֆոնդերի գոյացման նորմատիվները: Որպես յուրօրինակ տնտեսական նորմատիվներ հանդես են գալիս արտադրվող արտադրանքի գները և սպասարկումների սակագները: Նորմատիվների միջոցով տնտեսագիտական մեթոդներով ապահովվում է կոլեկտիվի շահերի և համաժողովրդական շահերի զուգակցումը:

Տնտեսական նոր մեխանիզմը նախատեսում է ձեռնարկությունների նյութատեխնիկական ապահովման համակարգի արմատական փոփոխում՝ անցում կենտրոնացված նյութատեխնիկական մատակարարումից դեպի արտադրության միջոցների մեծածախ առևտուրը: Ձեռնարկությունների համար պետք է ապահովվի վաստակած փողերով այն ամենը ձեռք բերելու հնարավորություն, ինչ պահանջվում է արտադրանքի թողարկման, շինարարության և վերակառուցման, սոցիալական հարցերի լուծման համար:

Աշխատավորների նախաձեռնության և ինքնագործունեության դրսևորման հզոր խթան է դառնում աշխատավորական կոլեկտիվների անցումը ինքնակառավարման, որի դեպքում նրանք ինքնուրույնաբար լուծում են արտադրության ներքին կազմակերպման բոլոր հարցերը, ընդհուպ մինչև ղեկավարների ընտրությունը:

Սրանք են, ինչպես երևում է, ձեռնարկությունների և միավորումների տնտեսավարման նոր մեխանիզմի հիմնական գծերը:

Իհարկե, այդ մեխանիզմին անցնելիս կարող են ծագել մի շարք անսովոր հարցեր: Դրանց մի մասը արդեն առաջադրվել է պետական ձեռնարկության մասին օրենքի նախագծի համաժողովրդական քննարկման ընթացքում:

Այդպիսի հարցերից մեկն այն է, թե ինչպես պետք է վարվել այն ձեռնարկությունների հետ, որոնք տնտեսության վատ վարման պատճառով անընդունակ են դառնում ապահովելու պետությանը տրվող վճարումները և աշխատավորական կոլեկտիվի եկամուտների բնականոն մակարդակը: Հավանաբար, այստեղ կարող են օգտագործվել օգնության տարբեր ձևեր. ճյուղի կամ բանկի կողմից: Բայց եթե ձեռնարկված բոլոր միջոցներից հետո էլ գործը չի շտկվում, ապա, ելնելով հասարակության շահերի առաջնությունից, կարող է հարց դրվել ձեռնարկության վերակազմակերպման կամ գործունեության դադարեցման մասին: Բնականաբար, դա ծայրահեղ միջոցառում է: Ինքնին հասկանալի է, որ պետությունը պետք է հոգատարություն դրսևորի աշխատավորներին աշխատանքով ապահովելու հարցում:

Առաջադրվում է նաև մեկ ուրիշ հարց. ձեռնարկությունների ինքնուրույնության ընդլայնումը, դիրեկտիվ ցուցանիշների ծավալուն համակարգից հրաժարվելը չե՞ն հանգեցնի արդյոք պլանային սկզբունքի թուլացման, ժողովրդական տնտեսության հաշվեկշռվածության վատթարացման:

Այսպիսի երկյուղները, ինչպես մենք ենթադրում ենք, անհիմն են: Կարծել, թե այդպիսի հսկայական էկոնոմիկայի շրջանակներում, ինչպիսին մերն է, կենտրոնից կարելի է ամեն ինչ նախատեսել՝ դա նշանակում է ընկնել պատրանքի մեջ:

Ժողովրդական տնտեսության հաշվեկշռման ուղղությամբ պետպլանի և մյուս տնտեսական գերատեսչությունների գործունեությունը կամրապնդվի ձեռնարկությունների տնտեսական շահերով և տնտեսական պատասխանատվությամբ, նրանց միջև կնքված տնտեսական պայմանագրերի դերի բարձրացմամբ: Այս պայմաններում հաշվեկշռվածության հասնելը կդառնա ավելի ռեալ գործ:

Տնտեսական նոր մեխանիզմի հիմնական գծերը արտացոլված են պետական ձեռնարկության (միավորման) մասին օրենքի նախագծում: Արտադրության աշխատողների, գիտնականների, կենտրոնական գերատեսչությունների ներկայացուցիչների, կուսակցական և սովետական աշխատողների, մեր հասարակայնության ընդհանուր կարծիքն այս է. ընդհանուր առմամբ դա լավ փաստաթուղթ է, որը համապատասխանում է այսօրվա պահանջներին և նոր խնդիրներին: Դա լավ հիմք է նոր մեխանիզմին անցնելու համար:

Նրա համաժողովրդական քննարկման ընթացքում հաստատակամորեն արտահայտվում էր հետևյալ պահանջը. չնահանջել իներցիոն սովորույթների և պատկերացումների ճնշման ներքո, հաստատակամորեն առաջ ընթանալ: Թույլ չտալ, որ նոր օրենքը, ինչպես դա հաճախ եղել է նախկինում, շրջապատվի բազմաթիվ հրահանգների ցանկապատով, որոնք կարող են ամլացնել նրա էությունը, արգելակել վերակառուցումը:

Սկզբունքորեն մեզ մոտ տնտեսավարման նոր մեթոդներին անցնելն արդեն

սկսվել է: Ես նկատի ունեմ, որ մի շարք ճյուղերի ձեռնարկություններն ու միավորումները այս տարվանից անցել են լրիվ տնտհաշվարկի և ինքնաֆինանսավորման պայմաններում աշխատելուն:

Հինգ-վեց ամիսը, իհարկե, խիստ փոքր ժամկետ է, որպեսզի լրիվ չափով ի հայտ գային տնտեսական նոր մեխանիզմի ինչպես ուժեղ կողմերը, այնպես էլ թերությունները: Մանավանդ որ գոյություն ունի նաև որոշակի յուրահատկություն, որի պայմաններում իրականացվում է այդ անցումը:

Այդ ձեռնարկությունների գործունեության վրա մեծապես ազդում են գերակշիռ գործոնները և նախ և առաջ նրանց ասես «կղզիացած վիճակը»: Դա վերաբերում է թե՛ հին սկզբունքներով աշխատող մատակարարողների ու սպառողների հետ ձեռնարկությունների կապերին և թե մինիստրությունների ու կենտրոնական տնտեսական մարմինների ղեկավարմանը, որոնք նույնպես առայժմ գործում են հին դրույթների հիման վրա: Ձեռնարկությունների փոխադրումը լրիվ տնտհաշվարկի և ինքնաֆինանսավորման սկզբունքների սկսվել է այն պայմաններում, երբ հնգամյա պլանն արդեն գործում է և շատ նորմատիվներ հարկ է լինում նրան հարմարեցնել: Եվ այդուհանդերձ, ընկերներ, դա մեզ չպետք է կանգնեցնի տնտեսավարման նոր սկզբունքների արմատավորման աշխատանքում:

ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱՑՎԱԾ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՖՈՒՆԿՑԻԱՆԵՐԻ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄԸ

Ընկերնե՛ր, ժողովրդական տնտեսության հիմնական օղակների լրիվ տնտհաշվարկի և ինքնակառավարման պայմաններում որակապես նոր պետք է դառնա նաև էկոնոմիկայի կենտրոնացված ղեկավարումը:

Ըստ էության խոսքը ցենտրալիզմի նոր կենցեպցիայի մշակման մասին է, որը հենվում է աշխատավորների ակտիվության և ձեռնարկությունների ինքնուրույնության, այսինքն լենինյան ըմբռնումով իսկական դեմոկրատական ցենտրալիզմի վրա, որը անհամեմատ ավելի մեծ զորություն ունի, քան ամեն ինչ կարգավորելու փորձերի մեջ խրված ցենտրալիզմը:

Նախ և առաջ **ԺՈՂՈՎՐԴԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ:**

Նոր պայմաններում ինչպիսի՞ն է համապետական պլանի «փիլիսոփայությունը»: Այն պետք է սահմանի երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնական գերակայություններն ու նպատակները, կառուցվածքային և ինվեստիցիոն քաղաքականության, գիտատեխնիկական առաջադիմության ուղղությունները, գիտական, կրթական և մշակութային պոտենցիալի կուտակման, պաշտպանունակության պահպանման խնդիրները:

Նոր պայմաններում նկատի է առնվում բարձրացնել պլանավորման այսպես ասած «տոն տվող» մասի, նախ և առաջ երկրի 15 տարվա հեռանկարային սոցիալ-տնտեսական զարգացման կոնցեպցիայի դերը: Այն պետք է ներառի բոլոր խոշոր ծրագրերը, հաշվեկշռի դրանք, սահմանի ստրատեգիական նպատակներին հասնելու ուղիները: Համապետական պլանավորման հիմնական ձևը պետք է իրականում դառնա հնգամյա պլանը՝ ըստ հնգամյակի տարիների նրա առաջադրանքների բաշխումով:

Պլանային համամասնությունների, էկոնոմիկայի հաշվեկշռվածության ապահովման համար նախատեսվում է մինիստրություններին ու գերատեսչություններին, ինչպես նաև միութենական հանրապետություններին նախնական տվյալներ տալ պլանավորման համար: Ինչ վերաբերում է ձեռնարկություններին, նրանց վրա ներգործելու գլխավոր լծակը կդառնան տնտեսական նորմատիվներն ու խթանները: Դրանք կոչված են միավորումների և ձեռնարկությունների գործունեությունը դնելու այնպիսի պայմանների մեջ, որ նրանց համար շահավետ լինի դեպի ստուգիչ թվերը կողմնորոշելով որոնել հանրային պահանջմունքների առավել արդյունավետ բավարարման ուղիներ:

Այստեղ հարկավոր է ասել մի հարցի մասին, որը հուզում է շատերին: Երկյուղներ են արտահայտվում, թե լրիվ տնտհաշվարկի պայմաններում միավորումների և ձեռնարկությունների համար ծավալային ցուցանիշների ուղղակի դիրեկտիվ սահմանումից հրաժարվելու դեպքում կարող է արտադրության աճի տեմպերի ժամանակավոր դանդաղում տեղի ունենալ առանձին ճյուղերում, ռեգիոններում և նույնիսկ ամբողջ երկրում:

Ինչ կարելի է ասել այս հարցի առթիվ, ընկերներ: Եթե խոսքը համախառն ծավալների շեշտման, կրկնահաշվի միջոցով, առանց վերջնական արդյունքների ռեալ ավելացման, աճի ավելի մեծ թվեր ստանալու մասին է, ապա հասարակությունը դրանից ոչ միայն որևէ բան չի շահում, այլև կորուստներ է կրում:

Իսկ մենք և դուք չէ որ հույս ունենք, որ տնտհաշվարկի, տնտեսավարման նոր մեթոդների անցնելը, կոլեկտիվ կապալի և աշխատանքի կազմակերպման ու խթանման մյուս առաջադիմական ձևերի լայն արմատավորումը թույլ կտան մեծացնել ժողովրդի աշխատանքային ակտիվությունը, ներգրավել մինչև օրս չօգտագործված ռեսուրսները, բարձրացնել արդյունավետությունը և դրանով իսկ իրական աճի ավելի արագ տեմպերի հասնել արտադրանքի բարձր որակի պայմաններում:

Հենց այդպիսի վերակառուցումն է բնական և, ավելին, միանգամայն անհրաժեշտ տնտեսական աճի նոր որակի ապահովման համար: Եթե նա արդյունավետորեն աշխատող ձեռնարկությունների ցուցանիշներով հարվածի էլ, ապա ընդհանուր առմամբ երկրի ժողովրդական տնտեսության համար, նրա զարգացման հեռանկարների համար, որոնք գնահատվում են ըստ վերջնական արդյունքների, ըստ հանրային պահանջմունքների բավարարման աստիճանի, այսպիսի վերակառուցումը, անկասկած, դրական դեր կխաղա:

Էկոնոմիկայի կառավարման վերակառուցման կարևորագույն բաղկացուցիչ մասն է ԳՆԱԳՈՅԱՑՄԱՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ՌԵՖՈՐՄԸ: Առանց դրա լիակատար անցումը նոր մեխանիզմի անհնար է:

Գինը պետք է կարևոր խթանիչ դեր խաղա ռեսուրսների օգտագործման բարելավման, ծախքերի նվազեցման, արտադրանքի որակի բարձրացման, գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման գործում, բաշխման և սպառման ամբողջ համակարգի ռացիոնալացման գործում: Այստեղ պետք է հանդես բերվեն նոր, զարգացման արդի փուլին համապատասխանող քաղաքական-տնտեսական մոտեցումներ:

Գների ձևավորված համակարգը երկար ժամանակ կողմնորոշվում էր դեպի բնական ռեսուրսների էժանությունը: Ածխի, նավթի, գազի և էլեկտրաէներգիայի այսօր գործող գները պայմաններ չեն ապահովում վառելիքաէներգետիկ համալիրի ինքնաֆինանսավորման համար: Դրանք շարունակում են ստեղծել բնական ռեսուրսների էժանության և անսպառության պատրանք, կողմնորոշել դեպի դրանց արտադրության, սպառման և արտահանման հետագա մեծացում:

Գնագոյացման նկատմամբ տնտեսապես չարդարացված մոտեցումները հանգեցրին արտադրանքների և սպասարկումների ամենատարբեր տեսակների արտադրության ու իրացման լրավճարների ծագմանը և արագ աճին: Այսօր պետբյուջեից տրվող լրավճարների ընդհանուր ծավալը անցնում է տարեկան 73 միլիարդ ռուբլուց: Մյուս կողմից, շատ արտադրատեսակների գծով ստեղծվել է շահութաբերության չհիմնավորված բարձր մակարդակ, որը բնավ էլ չի արտացոլում արտադրության արդյունավետությունը: Եվ դա նույնպես գնագոյացման շեղումների հետևանք է:

Նա, ում արտադրանքի գները անհիմն կերպով նվազեցված են, դրա արտադրությունն ավելացնելու խթաններ չունի, իսկ նա, ով արհեստականորեն բարձրացված գների պատճառով հավելյալ շահույթ է ստանում, զրկված է ծախքերը նվազեցնելու, արդյունավետությունը բարձրացնելու խթաններից: Այսպիսի իրավիճակում ժողովրդական տնտեսության մեջ բնականոն տնտեսական հարաբերությունները պարզապես անհնար են:

Ահա թե ինչու մենք կանգնած ենք ոչ թե գների համակարգի ինչ-որ մասնակի կատարելագործում անցկացնելու, այլ գնագոյացման արմատական ռեֆորմ, մեր ամբողջ «գնային տնտեսության»՝ մեծածախ, գնման, մանրածախ գների և սակագների փոխկապակցված վերակառուցում իրականացնելու անհրաժեշտության առջև:

Խոսքը ոչ միայն գների մակարդակի մասին է, այլև դրանց սահմանման կարգի մասին: Կարևորագույն արտադրանքի գները, իհարկե, հարկավոր է սահմանել կենտրոնացված ձևով, համապետական պլանի մշակման հետ մեկտեղ, որպես դրա մի մասը: Բայց դրա հետ մեկտեղ նոր մեխանիզմում նպատակահարմար է ընդլայնել պայմանագրային գների կիրառման ոլորտը, ինչը կնպաստի ձեռնարկությունների իրավունքների և տնտեսական ինքնուրույնության ընդլայնմանը:

Մեծածախ գների ռեֆորմը պետք է առողջացնի ժողովրդական տնտեսության իրադրությունը, լավագույն պայմաններ ստեղծի հանուն արտադրության արդյունավետության, ռեսուրսախնայողության, արտադրանքի որակի մղվող պայքարի համար: Ինչ վերաբերում է մանրածախ գներին, դրանց փոփոխումը ոչ միայն չպետք է հան-

գեցնի աշխատավորության կենսամակարդակի վատացման, այլև, ընդհակառակն, աշխատավորների որոշակի կատեգորիաների համար այդ մակարդակի բարձրացման, սոցիալական արդարության առավել լրիվ իրականացման:

Պետք է պարզ լինի մի բան. գնագոյացման ռեֆորմի կարևորության և բարդության պատճառով դրա նախապատրաստմանը պետք է վերաբերվել մեծ պատասխանատվությամբ: Կարճ ժամկետներում պետք է կատարվի հսկայական ծավալի աշխատանք և այդ գործում հարկավոր է ներգրավել անհրաժեշտ ուժեր: Մենք պետք է նկատի ունենանք, որ առանց այդ հարցի լուծման անհնար է նորովի կազմել հնգամյակը, անցնել էկոնոմիկայի կառավարման ամբողջական համակարգի:

Գնագոյացման ռեֆորմի քաղաքական և սոցիալական կարևորությունը նկատի ունենալով, այն պետք է երկրում դառնա ամենալայն քննարկման առարկա:

Գնագոյացման ռեֆորմի հետ սերտորեն կապված է ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ: Դրա հիմնական ուղղությունը վճռական անցումն է արտադրության միջոցների մեծածախ առևտրի՝ ինչպես մատակարարողների ու սպառողների ուղղակի կապերի միջոցով, այնպես էլ տնտհաշվարկային մեծածախ բազաների միջոցով: Այդ դեպքում վերջին հաշվով կպահպանվեն մեծածախ առևտրի կարգավորման ու դրա վերահսկողության պետական մարմինների ֆունկցիաները:

Արտադրության միջոցների մեծածախ առևտրին անցնելու հարցը նոր չէ, բայց միայն վերջին ժամանակներս է այստեղ հաջողվել առաջին ռեալ քայլերն անել: Մենք պետք է արագացնենք այդ աշխատանքը, ընդլայնենք դրա մասշտաբները, որպեսզի այն ավարտենք մոտակա տարիներին:

Ծանրակշիռ շատ պատճառներ հրամայաբար թելադրում են արտադրության միջոցների մեծածախ առևտրի անհրաժեշտությունը և ամենից առաջ ձեռնարկությունների ու միավորումների փոխադրումը տնտհաշվարկի: Կուզենայի խոսել ևս մի պատճառի՝ ապրանքանյութական արժեքների՝ պաշարները նորմալացնելու անհրաժեշտության մասին: Արտադրական ոլորտի հիմնական ճյուղերում այդ պաշարները անցել են 300 միլիարդ ռուբլուց: Դրանցում մեռցվում են ազգային հարստության զգալի ծավալներ:

Նման իրավիճակը մեծապես բացատրվում է նյութատեխնիկական մատակարարման ծանրաշարժությամբ և ոչ օպերատիվությամբ, դրա անհուսալիությամբ, ինչը ձեռնարկություններում ռեսուրսների պաշար կուտակելու ձգտում է ծնում:

Տեսեք, թե ինչ է տեղի ունենում մետաղի հետ: Չեն դադարում գանգատները, թե այն պակաս է: Իսկ դրա հետ մեկտեղ մետաղի պաշարներն ավելանում են: Վերջին վեց տարում սպառողների մոտ սև մետաղների գլանվածքի պաշարներն ավելացել են 2 միլիոն տոննայով և այս տարվա սկզբին կազմել էին 9,3 միլիոն տոննա: Ահա և եկեք դատենք. մեզ մետա՞ղ է պակասում, թե մենք չենք կարողանում տնտեսատիրոջ պես տնօրինել այն: Ճիշտ է, գլանվածքի այդօրինակ պաշարները հեշտ չի մոբիլիզացնել. չէ՞ որ դրանք գտնվում են ձեռնարկություններում: Ձեզ կարող է զարմացնել, բայց ես պետք է ասեմ, որ պետմատի կազմակերպություններին բաժին է ընկնում ապրանքանյութական պաշարների ընդամենը մեկուկես տոկոսը, մնացածը փոշեցրված է տնտեսության մեջ:

ՍՄԿԿ Կենտկոմում կայացած խորհրդակցությունում նաև այսպիսի հարց ծագեց. արդյոք կարելի՞ է մեծածախ առևտրի ձեռնամուխ լինել ռեսուրսների պակասության դեպքում: Այս փաստարկը միշտ էլ առաջ է քաշվում, երբ քննարկվում է մեծածախ առևտրի անցնելու ժամկետների խնդիրները: Խորհրդակցության մասնակիցները համոզիչ կերպով ասացին, որ ֆոնդավորման, մատակարարման բուն համակարգն էլ հենց դեֆիցիտ է հարուցում: Եվ դա հաստատվեց կոնկրետ օրինակներով: Այստեղ վճռական նշանակություն կունենա ձեռնարկությունների անցումը լրիվ տնտհաշվարկի սկզբունքին: Ուստի, ինչքան արագ անցնենք անմիջական կապերին, մեծածախ առևտրին, այնքան արագ կազատվենք նյութական արժեքների թե՛ դեֆիցիտից, թե՛ դրանց ավելցուկային պաշարներից:

Եվ սրանք կաբինետային դատողություններ չեն: Ահա մի կոնկրետ փաստ: Ներկայումս, անգամ տնտհաշվարկի նոր սկզբունքներին կոլտնտեսությունների ու սովխոզների անցնելու հենց սկզբին, նկատելիորեն կրճատվում են գյուղատնտեսական տեխնիկայի և մյուս ռեսուրսների նրանց պատվերները: Օրինակ, կոմբայնների եկող տարվա պատվերները կրճատվում են մոտավորապես 30 տոկոսով: Նվազում են գյուղատնտեսական տրակտորների և գյուղատնտեսական այլ տեխնիկայի առանձին

ճախ և առաջ հնացած և սակավ արտադրողական տեսակների պատվերները: Այս-
պիսին է իրական վիճակը: Ստացվում է, որ այսօրվա դեֆիցիտը վաղը կարող է վե-
րածվել գերարտադրության:

Խոշոր խնդիրներ են լուծվելու ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ, ՎԱՐԿԻ ՈՒ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՇՐՋԱ-
ՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ: Առանց դրա նույնպես չի կարելի ստեղծել տնտեսական
նոր մեխանիզմ: Այժմ այդ ոլորտում գլխավոր թերությունը ֆինանսական ու վար-
կային ռեսուրսների, դրամական միջոցների շրջանառության խզումն է նյութական
արժեքների շարժից, ժողովրդական տնտեսության գերհագեցումը վճարամիջոցնե-
րով: Ներկայիս ռուբլին լիովին չէ, որ կատարում է էկոնոմիկայի ֆինանսական վե-
րահսկման ակտիվ միջոցի իր դերը:

Երկրի ֆինանսական համակարգը ակնհայտորեն հնացել է: Այն չի խթանում
տնտեսավարման արդյունավետության բարձրացումը, հաճախ այսրոպեական, գան-
ձամուտքային նպատակներ է հետապնդում: Զգալի չափով իր դերը կորցրել է նաև
վարկը: Անհատույց ֆինանսավորումից նրան բաժանող սահմանները ջնջված են:

Ամեն ինչից երևում է, որ մենք չենք կարող գործը գլուխ բերել առանց արմա-
տական ֆինանսավարկային ռեֆորմի: Դրա նպատակն է ձեռնարկությունների հետ
բյուջեի առնչությունների փոխադրում նորմատիվ հիմքի վրա, մինչև ապրանքների
վերջնական իրացումը եկամուտներ ստանալու բոլոր հնարավորությունների փակում,
ժողովրդական տնտեսության համակողմանի ֆինանսական առողջացում:

Ընկերնե՛ր: Արդի աշխարհում ոչ մի պետություն չի կարող տնտեսական տեսա-
կետից իրեն մյուսներից մեկուսացած համարել: Այս իմաստով բացառություն չէ նաև
մեր երկիրը: Սովետական էկոնոմիկան համաշխարհային տնտեսության մի մասն է:
Երկրների միջազգային առևտրական ու վալյուտաֆինանսական փոխհարաբերու-
թյունները, գիտատեխնիկական վերջին վերափոխումները անխուսափելիորեն այս
կամ այն ձևով անդրադառնում են նաև մեր էկոնոմիկայի գործերի վիճակի վրա:

Արտաքին տնտեսական կապերի կառավարումը կատարելագործելու նպատա-
կով ձեռնարկվող միջոցները նպատակամղված են մասնավորապես աշխատանքի
միջազգային բաժանմանը ՍՍՀՄ-ի մասնակցության խորացմանը, որը դառնում է
սովետական ժողովրդական տնտեսության զարգացման ավելի ու ավելի կարևոր
գործոնը:

Մյուս կողմից, մեր երկրում վերակառուցման պլանների հաջող իրականացու-
մից, մեր էկոնոմիկայի արդիականացումից կշահենք ոչ միայն մենք և մեր դաշ-
նակիցները, այլև բոլոր նրանք, ովքեր շահագրգռված են մեր երկրի հետ համա-
գործակցելու նոր, ավելի նպաստավոր պայմաններով: Այլ խոսքով, սովետական էկո-
նոմիկայի վերակառուցումը, նկատի առնելով Սովետական Միության նշանակալի
բաժինը համաշխարհային տնտեսության մեջ, կնպաստի միջազգային լայն համա-
գործակցության ծավալմանը և, այդպիսով, միջազգային տնտեսական հարաբերու-
թյունների առողջացմանը:

Վերջերս կարևոր ու հեռուն գնացող որոշումներ ընդունվեցին արտաքին տնտե-
սական քաղաքականության և նրա իրականացման մեխանիզմի բնագավառում: Տըն-
տեսական կառավարման վերակառուցումը լայն ասպարեզ է բացում մեր ԱՐՏԱՔԻՆ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԻ արդյունավետության բարձրացման համար և, որ առանձ-
նապես կարևոր է, ճյուղերի ու ձեռնարկությունների աշխատանքի, դրանց արտա-
դրանքի որակի, գիտատեխնիկական առաջընթացի վրա արտաքին շուկայի ազդեցու-
թյան ուժեղացման համար:

Այս առնչությամբ սկզբունքային նշանակություն ունի սոցիալիստական երկրների
հետ համագործակցության արդյունավետության բարձրացումը: Տնտեսական մեխա-
նիզմի վերակառուցումը կոչված է տնտեսական ու իրավակազմակերպական նպաս-
տավոր պայմաններ ստեղծել եղբայրական երկրների ժողովրդական տնտեսության
հետ մեր ժողովրդական տնտեսության խոր ինտեգրացման համար:

Դրա համար լայն հնարավորություններ է ընձեռում սոցիալիստական երկրների
պարտնյորների հետ անմիջական կոոպերացիոն կապերի մեջ մտնելու իրավունքի
տրամադրումը ձեռնարկություններին: Ինչպես ցույց տվեց վերջերս այդ հարցի քննար-
կումը քաղբյուրոյում, իրականում դրանք առայժմ խիստ անբավարար են օգտագործ-
վում:

Դրա պատճառներից մեկը, ըստ երևույթին, աշխատավորական կոլեկտիվների
տնտհաշվարկով շահագրգռվածության բացակայությունն է: Միաժամանակ ակներև է,

որ մեր վերակառուցման հաջողությունը մեծապես կանխորոշում է նաև եղբայրական
երկրների հետ տնտեսական ու գիտատեխնիկական համագործակցության արդյու-
նավետության բարձրացումը: Կենտկոմի քաղբյուրոն, քարտուղարությունը, մինիստր-
ների խորհուրդը պետք է մշտապես հետևեն նրանց հետ տնտեսական փոխգործողու-
թյան զարգացմանը:

Մենք պետք է ուշի-ուշով և խորապես ուսումնասիրենք բարեկամների փորձը,
վերցնենք այն ամենը, ինչը կարող է օգտագործվել ի շահ ՍՍՀՄ ժողովրդական
տնտեսության:

Մի խոսքով, ընկերնե՛ր, ժողովրդական տնտեսության կենտրոնացված ղեկա-
վարման գործունեության կարևոր ու մասշտաբային վերակառուցում է կատարվելու:
Ձեռնարկությունները տնտհաշվարկի փոխադրելու հետ մեկտեղ այդ աշխատանքը
կազմում է մի միասնական ամբողջություն՝ էկոնոմիկայի կառավարման արմատական
ռեֆորմ:

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԵՎ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄԸ

Ընկերնե՛ր, դուք հասկանում եք, որ, փոխելով տնտեսական մեխանիզմը, անց-
նելով էկոնոմիկայի կառավարման նոր մեթոդների, չի կարելի բավարարվել, հիմ-
նավորապես չզբաղվելով նաև կազմակերպական կառուցվածքների կատարելագործ-
մամբ:

Այդ կապակցությամբ ի՞նչ կարելի էր ասել ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՕՂԱ-
ԿԻ մասին: Ներկայիս ձեռնարկությունները և միավորումները գոյացել են այնպիսի
պայմաններում, երբ ստիպված էին ստեղծել իրենց կիսապատրաստուկային, գործի-
քային, ձուլման, նորոգման և մյուս արտադրամասերը, հաշվի չնստելով ինքնարժեքի
աճի հետ, ուշադրություն չդարձնելով արտադրության պարզունակ բնույթին և աշխա-
տանքի ցածր արտադրողականությանը, բնատնտեսությամբ էին զինվում նաև ճյու-
ղերի ներսում, հարուցելով ոչ ռացիոնալ կապեր, հանրային աշխատանքի վատնում:

Ձևայած մեր բոլոր ջանքերին, արտադրական և հատկապես գիտաարտադրական
միավորումների ստեղծումը կանգ առավ: Այն բախվեց գերատեսչական արգելքների
և տարածքային սահմանների, միավորման մեջ միայն իրենց մինիստրության, իսկ
երբեմն էլ միայն իրենց վարչության ձեռնարկությունները միավորելու վերադաս
մարմինների ձգտմանը:

Մեզ ինչպիսի՞ ձեռնարկություններ ու միավորումներ են հարկավոր: Այստեղ,
ըստ երևույթին, միանշանակ պատասխան չկա: Նման կարևոր հարց լուծելիս չի
կարելի գործել միօրինակ կերպով: Եվ, այդուհանդերձ, պետք է ասել էլակետային
մի քանի գաղափարների մասին:

Ձեռնարկությունների և միավորումների կազմը նախ և առաջ պետք է համա-
պատասխանի ռացիոնալ մասնագիտացմանն ու կոոպերացմանը, պայմաններ ստեղ-
ծի ամենաառաջադիմական տեխնիկայի ու տեխնոլոգիայի կիրառման համար: Կա-
րևոր է մի կազմակերպության մեջ միավորել արտադրության բոլոր օղակները՝ կի-
րառական հետազոտություններից մինչև սերիական արտադրությունն ու տեխնիկա-
կան սպասարկումը, որն, անշուշտ, հաշվի առներ կառավարելիության գործոնը: Եվ,
վերջապես, այս կամ այն արտադրատեսակը թողարկելիս պետք է խուսափել միա-
վորումների մենաշնորհ դիրքից:

Կարծում ենք, որ ձեռնարկություններն ու միավորումները լրիվ տնտհաշվարկի ու
ինքնաֆինանսավորման փոխադրելը պետք է զուգակցվի փայաբաժնի հիմունքներով՝
համատեղ արտադրություններ ու միավորումներ ստեղծելու համար նրանց իրավունք-
ներ տրամադրելու հետ, ընդհուպ մինչև լիակատար միաձուլումը, եթե դա թելադրվում
է տնտեսական նպատակահարմարությամբ: Մենք վստահ ենք, որ նոր պայմաննե-
րում ձեռնարկությունների շրջանում շահագրգռություն կառաջանա կազմելու
զանազան կարգի կամավոր միավորումներ՝ կապված նոր տեխնիկայի ստեղծման,
հաշվողական կենտրոնների կոլեկտիվ օգտագործման, սոցիալական ու բնապահ-
պան օբյեկտների, տրանսպորտային հանգույցների և նույնիսկ կադրերի պատրաստ-
ման ու կառավարման դպրոցների ստեղծման հետ:

Բայց կառավարման մարմինների դիրքորոշումն էլ այստեղ չի կարող պասսիվ, առավել ևս պահպանողական լինել: Անհրաժեշտ է լայնորեն բացել դարպասները բազմապիսի ինտեգրացիոն պրոցեսների համար:

Պետական պլանի մեջ մտցված արդյունաբերության ներկայիս 37 հազար ձեռնարկությունների փոխարեն ապագայում անմիջականորեն կենտրոնից կառավարվող օբյեկտներ կարող էին դառնալ մի քանի հազար ճյուղային, միջճյուղային և տարածքաճյուղային խոշոր միավորումներ, որոնք իրենց ուժերով ընդունակ են իրականացնելու ամբողջ շրջափուլը՝ «գիտական հետազոտություններ-ներդրում-արտադրություն-վաճառահանում-սպասարկում»: Դրանից հետո մեկտեղ, հանրապետական և տեղական ենթակայության ներքո կարող են լինել տասնյակ հազարավոր միջակ ու մանր, այդ թվում կոոպերատիվ ձեռնարկություններ, որոնք կողմնորոշված լինեն խոշոր միավորումների սպասարկմանն ու տեղական շուկային:

Պակաս կարևոր չէ ՃՅՈՒՂԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ կազմակերպական վերակառուցման հարցը:

Ո՞րն է լինելու դրա էությունը: Հստակ սահմանազծումն այն բանի, թե ինչի համար է պատասխանատու մինիստրությունը և ինչի համար՝ միավորումն ու ձեռնարկությունը: Մինիստրությունները պետք է իրոք դառնան ճյուղերի գիտատեխնիկական և պլանատնտեսական շտաբները, երկրի առջև պատասխանատու լինեն ճյուղի թողարկած արտադրանքի նկատմամբ ժողովրդական տնտեսության պահանջմունքների բավարարման համար, արտադրության տեխնոլոգիայի, արտադրանքի որակի ու տեխնիկական մակարդակի համաշխարհային նվաճումներին հասնելու համար, ակտիվորեն զբաղվեն ճյուղի կառուցվածքի զարգացմամբ ու կատարելագործմամբ, մասնագիտացման ու կոոպերացման խորացմամբ, մշակեն տնտեսագիտական նորմատիվներ, լծակներ ու ազդակներ ենթակա ձեռնարկությունների համար:

Նրանց տրամադրության տակ են գիտատեխնիկական գլխադաս կազմակերպություններ, միջոցների կենտրոնացած փոնդեր, դրանց հաշվին կարող են անհրաժեշտության դեպքում նոր ձեռնարկություններ ստեղծվել, ամրապնդվել աշխատավորական կոլեկտիվների ջանքերը արտադրության խոշոր վերակառուցում իրականացնելիս և այն ընդլայնելիս: Ճյուղային մինիստրությունների գերակշիռ մեծամասնությունը կկարողանա իրապես ձեռնամուխ լինել արտաքին տնտեսական գործունեությանը: Կադրերի պատրաստումը, որակավորման բարձրացումը և վերապատրաստումը մինիստրությունների պատասխանատու խնդիրն է: Այստեղ անչափ աճում է նրանց դերը:

Ձեռնարկություններին վարչականորեն խնամակալելու մինիստրությունների ապարատի փորձերի կասեցման համար անհրաժեշտ է նրանց ազատել օպերատիվ տնտեսական կառավարման ֆունկցիաներից, վերացնելով համապատասխան ենթաբաժինները, կրճատել մինիստրությունների և նրանց սպասարկող կազմակերպությունների ապարատի թվակազմը:

Նոր ֆունկցիաների դեպքում մինիստրությունները ծանրանիստ կառուցվածքի և մեծ հաստիքների կարիք չունեն: Առաջարկվող միջոցառումների իրականացման ընթացքում կարող է առաջանալ նաև ինչ-որ մինիստրություններ միավորելու հարցը:

Ինչպես հայտնի է, մեզ մոտ սկսել է կազմավորվել ԺՈՂՈՎՐԴԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐՆԵՐԻ ՈՒ ՓՈԽԿԱՊԱԿՑՎԱԾ ՃՅՈՒՂԵՐԻ ԽՄԲԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ: Ստեղծվել և որպես ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի մշտական մարմիններ գործում են պետագրոարդը, պետշինը, մեքենաշինության բյուրոն և վառելիքաէներգետիկ համալիրի բյուրոն, արտաքին տնտեսական հանձնաժողովը, սոցիալական հարցերի բյուրոն:

Այդ համակարգը գտնվում է կազմավորման փուլում, դեռևս չի գտնված ֆունկցիաների նպատակահարմար բաշխումը մի կողմից՝ համալիրների կառավարման մարմինների, և մյուս կողմից՝ ՍՍՀՄ պետպլանի ու մինիստրությունների միջև:

Մենք պետք է հետևողականորեն վարենք կառավարության մշտական մարմինները կենսունակ կազմակերպությունների վերածելու գիծը, որոնք պատասխանատու լինեն իրենց համալիրների զարգացման, միջճյուղային պրոբլեմների լուծման համար: Մենք փորձով գիտենք, որ հենց ճյուղերի կյանքում են ծագում ժողովրդատնտեսական խոշոր պրոբլեմները: Հենց այդտեղ են ամենից շատ թերացումներ լինում, որոնց պատճառով մեծ կորուստներ ենք կրում: Բայց հենց այստեղ էլ թաքնված են նաև աշխատանքի բարելավման մեծ ռեզերվներ:

Կառավարության մշտական մարմինների ամրապնդումը թույլ կտա դրանցով բո-

լորափակել մինիստրություններն ու գերատեսչությունները և ավելի գործուն ու արդյունավետ դարձնել կառավարումը:

Նոր պայմանները ավելի բարձր պահանջներ են ներկայացնում ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ՝ պետպլանի, ֆինմինի, գների պետական կոմիտեի, պետմատի, գիտության ու տեխնիկայի պետական կոմիտեի, աշխպետկոմի և մյուսների աշխատանքի որակին: Լրիվ տնտհաշվարկին անցնելը, մինիստրությունների գործունեության մեջ կատարվող արմատական փոփոխությունները, ժողովրդատնտեսական համալիրների ղեկավարման համակարգի զարգացումը արմատապես փոխում են այդ մարմինների ֆունկցիաները:

Ինչ վերաբերում է ՍՍՀՄ պետպլանին, ապա նրա աշխատանքում ծանրության կենտրոնը պետք է փոխադրել զարգացման հեռանկարները որոշելու, սկզբունքային տնտեսական ու սոցիալական խնդիրները իրականացնելու, ժողովրդատնտեսական մակարդակով հաշվեկշռվածությունն ապահովելու վրա:

Դրան համապատասխան պետք է արմատապես վերակազմվի պետպլանի՝ որպես երկրի տնտեսագիտական բարձրագույն շտաբի, կառուցվածքը: Կարևոր է, որ հիմնավորապես ամրապնդվեն նրա համահավաք ենթաբաժինները, սոցիալական ուղղությունը, գիտատեխնիկական ու տարածքային ծառայությունները: Բնական է, որ այդ ամենը պետք է ամենասերտ կերպով շաղկապվի ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի մշտական մարմինների ֆունկցիաների հետ:

Ըստ երևույթին, ընկերներ, հասունացել է մյուս կենտրոնական տնտեսական գերատեսչությունների գործունեության առնչությամբ ՍՍՀՄ պետպլանի կոորդինացնող դերն ուժեղացնելու հարցը:

Մենք արդեն ասել ենք, որ նոր համակարգը արդյունավետ կլինի միայն այն դեպքում, եթե կարողանա միավորել և ներդաշնակ դարձնել մեր հասարակության բազմազան շահերը, ներառյալ ոչ միայն ձեռնարկությունների, ճյուղերի, այլև հանրապետությունների, երկրամասերի ու մարզերի, քաղաքների ու շրջանների շահերը, կամ, ինչպես ընդունված է ասել, ՏԵՐԻՏՈՐԻԱԼ ՇԱՀԵՐԸ:

Պետք է նկատի ունենալ, որ եթե արմատական ռեֆորմ իրականացնելու աշխատանքում մենք չընդգրկենք տեղական հնարավորություններն ու նախաձեռնությունը, ապա գործը դրանից կարող է խիստ տուժել:

Ավելորդ չէ հիշել, ընկերներ, որ շատ գաղափարներ, որոնց հիման վրա մենք կարևոր տնտեսափորձեր ենք ձեռնարկել և մշակել կառավարման արդիական կոնցեպցիա, ծնունդ էին առնում տեղերում, կյանքի ճանապարհ ստանում տեղական մարմինների ձեռներեց աշխատանքի շնորհիվ:

Գյուղատնտեսության և շինարարության, արդյունաբերական արտադրության մեջ բրիգադային կապալը, տնտեսության տարածքային կառավարման նոր ձևերը, երկաթուղային տրանսպորտի, սպասարկման ոլորտի, առևտրի բնագավառի առաջադիմական ձեռնարկումները, ինքնաֆինանսավորմանն անցնելը և շատ ու շատ այլ բաներ՝ այս ամենը ծնունդ է առել աշխատավորական կոլեկտիվների նախաձեռնությամբ, տեղական կուսակցական, սովետական ու տնտեսական մարմինների ակտիվ աջակցությամբ:

Վերջին ժամանակներս մի շարք որոշումներ ընդունվեցին հանրապետական մարմինների և տեղական սովետների դերը բարձրացնելու նպատակով: Դրանք հավանության արժանացան: Եվ, այդուհանդերձ, կառավարման տարածքային հանգամանքը դեռևս պատշաճ ուշադրության չի արժանացել և լուծում չի գտել: Այստեղ արմատական միջոցներ են պահանջվում:

Մեր ունեցած փորձը վկայում է, որ տարածքային մարմինների գործունեությունը պետք է սևեռվի նախ և առաջ ռեգիոնի կոմպլեքսային զարգացման պրոբլեմին, տեղական աշխատանքային, բնական, արտադրական, տնտեսական ռեսուրսների առավել նպատակահարմար օգտագործմանը: Ըստ էության, այդ ուղղությամբ մենք արդեն կոնկրետ քայլեր ենք արել: Ես նկատի ունեմ ագրոարդյունաբերական համալիրի, շինարարության, ժողովրդական սպառման ապրանքների արտադրության և սպասարկումների կառավարման մարմինների ստեղծումը:

Տարածքային մարմինները շատ բան կարող են անել միջճյուղային արտադրություններ ստեղծելու, եզակի սարքավորումները, երկրորդային ռեսուրսները ավելի լավ օգտագործելու, արտադրական ենթակառուցվածքը ձևավորելու համար: Այստեղ մեծ ասպարեզ կա նրանց գործունեության համար:

Տարածքային կառավարման (նախ և առաջ՝ սովետների կողմից) կարևորա-

գույն օբյեկտը, իհարկե, սոցիալական ոլորտն է: Այդ կապակցությամբ երկու դիտո-
ղություն: Առաջինը վերաբերում է սոցիալական ոլորտի շահերի պաշտպանությանը
խոշոր քաղաքներում: Նման քաղաքներում, ընկերներ, պետք է դադարեցնել արտա-
դրական շինարարությանը զարկ տալը ի վնաս նրանց սոցիալական զարգացման:
Ինչու՞ մենք մի լավ չմտածենք և չմտցնենք այնպիսի համակարգ, որի դեպքում
մինիստրություններին կամ գերատեսչություններին կարող է արտադրական շինարա-
րություն արտոնվել միայն այն դեպքում, եթե միաժամանակ նրանք տարածքային
մարմինների տրամադրության տակ դնեն միջոցներ՝ ըստ հիմնավորված նորմատիվ-
ների սոցիալական ոլորտը զարգացնելու համար: Կարծում եմ, որ նման մոտեցումը
կնպաստեր կարգ ու կանոնի հաստատմանը քաղաքների զարգացման գործում:
Երկրորդը վերաբերում է կոոպերատիվ և անհատական աշխատանքային գոր-
ծունեության կազմակերպման խնդրում տարածքային մարմինների ունեցած դերին:
Այժմ դրա վերաբերյալ կան փաստորեն բոլոր անհրաժեշտ որոշումները պետական
մակարդակով: Շատ աշխատավորներ կկամենային կոոպերատիվների մեջ միավորվել
մարդկանց պահանջմունքների բավարարման հետ կապված այս կամ այն խնդիրը
լուծելու համար:
Քիչ չեն անհատական աշխատանքային գործունեությամբ զբաղվել ցանկացող-
ները: Կարծես թե ամեն ինչ կա այդ կարևոր պրոցեսը ծավալելու համար, մինչդեռ
այն շատ դժվար ու շատ դանդաղ է ընթանում: Պատճառը մեկն է՝ տեղական մար-
մինների անձեռներեցությունը, անուշադրությունը այդ հարցի նկատմամբ, իսկ եր-
բեմն էլ դրանով զբաղվել չցանկանալը, ամեն տեսակ բյուրոկրատական խոչընդոտ-
ները: Բայց չէ որ դա տեղական մարմինների անմիջական պարտականությունն է և
դրա համար նրանք պետք է լիովին պատասխան տան:
Այսպիսով, մեր էկոնոմիկայի որ կողմն էլ որ վերցնելու լինենք, ամենուրեք ան-
հրաժեշտություն է զգացվում բարձրացնելու տարածքային մարմինների, նախ և առաջ
սովետների դերը: Այստեղ, ըստ երևույթին, գործը գլուխ չի գա առանց կազմակեր-
պական բնույթի միջոցառումների: Մեր կարծիքով, նպատակահարմար է մարզային,
երկրամասային սովետների գործկոմների կազմում ստեղծել արտադրատնտեսա-
կան վարչություններ՝ ռեգիոնների զարգացման պլանների կոմպլեքսային մշակման,
տվյալ տարածքում ամբողջ տնտեսական գործունեության փոխհամաձայնեցման հա-
մար:
Ընդհանուր առմամբ, ընկերներ, մեզ հարկավոր է կառավարման այնպիսի հա-
մակարգ, որը համապատասխաներ տնտեսավարման նոր սկզբունքներին, տնտեսա-
գիտական մեթոդների էությանը: Նրանում պետք է հստակորեն զատորոշված լինեն
բոլոր մակարդակների և բոլոր ոլորտների կառավարման մարմինների իրավասու-
թյունն ու պատասխանատվությունը, լավագույն պայմաններ ստեղծվեն հիմնական
օղակի՝ ձեռնարկության ու միավորման գործունեության համար:

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

Ընկերնե՛ր, մեր տնտեսագիտական քաղաքականության և տնտեսական պրակ-
տիկայի կենտրոնում մարդն է՝ իր ռեալ շահերով և ձգտումներով:
Մենք պետք է գիտակցենք, որ այն ժամանակը, երբ կառավարումը հանգում էր
հրամանների, արգելումների, կոչերի, անցյալ է դարձել: Այժմ արդեն բոլորին պարզ
է, որ նման մեթոդներով աշխատել այլևս անկարելի է: Դրանք պարզապես անար-
դյունավետ են: Ստեղծել դրդապատճառների ու ազդակների այնպիսի հզոր համա-
կարգ, որը բոլոր աշխատողներին մղի լիովին բացահայտելու իրենց ընդունակություն-
ները, աշխատելու արգասավորությամբ, առավել արդյունավետորեն օգտագործելու
արտադրական ռեսուրսները՝ այսպիսին է ժամանակի հրամայական պահանջը:
Այստեղ խիստ կարևոր է ամեն ինչը՝ աշխատանքի կազմակերպումը և խթանման
ձևերը, զբաղվածության համակարգը, սպառողական շուկայում տիրող իրադրությու-
նը, սոցիալ-կուլտուրական սպասարկման վիճակը: Հիշյալ բնագավառներից յուրա-
քանչյուրը պետք է դիտվի մարդկային գործոնի ակտիվացման տեսակետից:
Սրությամբ է ծառացած աշխատանքի կազմակերպման նկատմամբ որակապես
նոր մոտեցման անհրաժեշտությունը: Այն, ինչ մենք ունենք, որպես կանոն, երեկ-
վանն է կամ նույնիսկ՝ նախանցյալ օրվանը:

Մեզ հարկավոր է աշխատանքի այնպիսի կազմակերպում, որը համապատաս-
խանի գիտատեխնիկական առաջադիմության արդի պահանջներին, իր մեջ ներառի
հայրենական և համաշխարհային լավագույն փորձը, և, որ առանձնապես կարևոր
է, համապատասխանի տնտեսավարման նոր պայմաններին և ինքնակառավարման
սկզբունքներին:
Այժմ, մի շարք հայտնի տնտեսափորձերից հետո, բոլորիս համար պարզ է,
որ տնտեսական նոր մեխանիզմին առավելապես համապատասխանում են կոլեկտիվ
կապալը, աշխատանքի կազմակերպման և խթանման մյուս արդյունավետ ձևերը:
Միայն դրանց հիման վրա են հնարավոր տնտհաշվարկի լիակատար իրականացումը
և յուրաքանչյուր կոլեկտիվի ու աշխատատեղի փոխադրումը տնտհաշվարկի:
Նորովի պետք է կառուցվի աշխատանքի վարձատրության և խրախուսման հա-
մակարգը: Այժմ, ձեռնարկության մասին օրենքի հիման վրա երաշխավորված կլինի
տարիֆային դրույքների ու ռոճիկների բարձրացման, դրանց հավելումների սահման-
ման նրա իրավունքը: Արդյունավետ խթանման հնարավորությունները կտրուկ ընդ-
լայնվում են: Բայց այստեղ առանձնապես կարևոր է, որ յուրաքանչյուր աշխատողի
փաստական աշխատավարձը սերտ կախման մեջ դրվի վերջնական արդյունքի մեջ
նրա անձնական աշխատանքային ներդրումից և չսահմանափակվի որևէ մակարդա-
կով: Աշխատավարձի արդարության չափանիշը միայն մեկն է՝ այն վաստակվե՞լ է, թե
չի վաստակվել:
Հանրային արտադրության ինտենսիվացումը, համապատասխան տնտեսական
մեխանիզմի ստեղծումը մեզ մղում են նոր հայացքով նայել նաև մեր հասարակու-
թյան մեջ արդյունավետ զբաղվածության պրոբլեմներին:
Նախորդ փուլերում արտադրության գերազանցապես էքստենսիվ զարգացման
պայմաններում արագ էր աճում աշխատատեղերի թիվը: Այն ժամանակ գլխավոր
պրոբլեմը նոր աշխատողներ գտնելն էր: Այժմ իրավիճակը արմատապես փոխվում
է: Գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման պայմաններում զգալիորեն
անելու են աշխատողների ազատման մասշտաբները: Դրան մղելու է նաև նոր տըն-
տեսական մեխանիզմը: Միևնույն ժամանակ կանի աշխատանքային ռեսուրսների
պահանջմունքը սպասարկման, մշակույթի, կրթության, առողջապահության, հան-
գստի ոլորտի համար:
Աշխատուժի այդպիսի վերախմբավորումը պահանջում է սևեռուն ուշադրություն
և հանգամանորեն կշռադատված կազմակերպական միջոցառումներ: Մենք պարտա-
վոր ենք ապահովել աշխատավորների զբաղվածության սոցիալական երաշխիքներ,
աշխատանքի սահմանադրական իրավունքը: Սոցիալիստական սիստեմը այդպիսի
հնարավորություններ ունի:
Նոր իրավիճակում հարկավոր է ընդլայնել աշխատանքի և սոցիալական հար-
ցերի պետական մարմինների իրավունքները և բարձրացնել նրանց պատասխանա-
տվությունը:
Ես արդեն ասել եմ, որ վերջին տարիներս մեծ խզում է գոյացել մի կողմից բնակ-
չության դրամական եկամուտների ու վճարունակ պահանջարկի և, մյուս կողմից,
դրանց նյութական ծածկման միջև: 1971—1985 թվականների ընթացքում շրջանա-
ռության մեջ գտնվող փողի քանակը աճել էր 3,1 անգամ, ժողովրդական սպառման
ապրանքների արտադրության 2 անգամ մեծանալու դեպքում: Տնտեսական կառա-
վարման ռեֆորմի շրջանակներում մենք պետք է հետևողականորեն ու հաստատա-
կամորեն շարունակենք սպառողական ապրանքների արտադրությունը բնակչության
պահանջմունքներին ենթարկելու գիծը: Պահեստի համար աշխատելը ոչ միայն
շռայլություն է, այլև անհեթեթություն, ինչ կողմից էլ դրան նայելու լինենք: Ավելի
լավ է փակել այդպիսի արտադրությունը: Կարծում ենք, այս հարցը արժանի է ա-
մենասևեռուն ուշադրությանը:
Բայց բանը միայն այն չէ, որ բնակչության վճարունակ պահանջարկը ապա-
հովվի ապրանքային ծածկույթով: Ըստ երևույթին հարկավոր է նաև մտածել մի
շարք այլ խնդիրների լուծման նպատակով բնակչության միջոցները առավել լայնո-
րեն ներգրավելու մասին: Շատերն են ուզում անձնական միջոցերի հաշվին բնա-
կարան կառուցել կոոպերատիվ և անհատական բնակարանային շինարարության
կարգով: Այստեղ ռեալ առաջընթաց չի եղել: Ընդհակառակն, մինչև վերջին ժամա-
նակներս կոոպերատիվ շինարարության տեսակարար կշիռը նկատելիորեն իջնում
էր: Դա, իհարկե, ճիշտ չէ:
Կարելի է փոխառության հիման վրա բնակչության զգալի միջոցներ ներ-

գրավել հանգստի և տուրիզմի բազաներ, բնակության վայրում վճարովի մարզական կառույցներ ստեղծելու համար: Որոշակի պայմաններով բնակչությունը կարող է միջոցներ ներդնել նաև այն կոոպերատիվներում, որ այժմ ստեղծվում են սպասարկման ոլորտում և այլ ճյուղերում:

Այժմ մենք մոտենում ենք ևս մեկ հարցի: Դանանջարկի դեֆորմացումը հաղթահարելու համար հարկավոր է կտրուկ, կրկնապատիկ-եռապատիկ արագացնել վճարովի սպասարկումների ամբողջ ոլորտի զարգացումը, այնտեղ մտցնել լրացուցիչ ազդակներ, տալ ավելի շատ ռեսուրսներ: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ ընթանալով այդ ուղիով, մենք կարող ենք սպասարկման ամենամյա աճ ապահովել 15—20 տոկոսի չափով:

Այս ամենը և շատ այլ բաներ հնարավորություն կընձեռեին արդեն մոտ ժամանակներս իրավիճակի բարելավման հասնել ապրանքների ու սպասարկումների շուկայում, դրամական շրջանառության ամրապնդման գործում: Թող այս մասին մտածեն բոլորը, ում հարկն է՝ թե՛ կենտրոնում և թե՛ տեղերում:

Ներկա իրավիճակում առանձնապես անհանդուրժելի է այն ղեկավարների պասսիվությունը, որոնք ստեղծված նոր հնարավորությունները չեն օգտագործում սոցիալական խնդիրների լուծման համար:

Այստեղ հավանաբար դեռևս գործում են մի կողմից հին, սովորական դարձած մոտեցումը սոցիալական պրոբլեմները մնացորդային սկզբունքի հիման վրա լուծելու նկատմամբ, իսկ մյուս կողմից՝ խնամառուական հոգեբանությունը: Թե՛ մեկից և թե մյուսից հարկավոր է վճռականորեն հրաժարվել: Այժմ կոլեկտիվների փոխարեն նրանց սոցիալական պրոբլեմները ոչ ոք չի լուծելու: Հարկավոր է նաև աշխատավորական կոլեկտիվներում, քաղաքներում ու շրջաններում, մարզերում ու հանրապետություններում գործել համառորեն, խելացիորեն, նախաձեռնողաբար, մի խոսքով՝ ինչպես վայել է տնտեսատիրոջը:

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆԸ՝ ՀՍՏԱԿ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ ԵՎ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄ

Ընկերնե՛ր, էկոնոմիկայի կառավարման համակարգի արմատական ռեֆորմը ոչ թե միանվագ ակտ է, այլ մի պրոցես, որի ավարտման համար կպահանջվի որոշակի ժամանակ: Բայց այստեղ, ինչպես ասում են, դանդաղել նույնպես բնավ չի կարելի: Դա կարող է դառնալ ամենագլխավոր վտանգը: Առանց այն էլ անչափ շատ ժամանակ է կորսվել: Համենայն դեպս մենք պետք է տասներեքերորդ հնգամյակ թևակոխենք տնտեսական նոր մեխանիզմով, թեպետև նրա կարգավորումը կշարունակվի նաև հաջորդ հնգամյակում:

Քաղբյուրոն անթույլատրելի է համարում, որ պատշաճ կազմակերպական ապահովման բացակայությունը, գործողությունների դանդաղությունն ու անհամաձայնեցվածությունը հանգեցրել են, ինչպես որ լինում էր անցյալում, ռեֆորմի ձգձգման և ոչ լրիվ իրագործման:

Այս կապակցությամբ առաջարկվում է, որ պլենումը հավանություն տա «Էկոնոմիկայի կառավարման արմատական վերակառուցման հիմնական դրույթներ» փաստաթղթին, որը բովանդակում է կառավարման նոր համակարգի ստեղծման ինչպես սկզբունքային, այնպես էլ կոնկրետ հիմնադրույթները, և կուսակցական դիրեկտիվ կդառնար այդ բնագավառի ամբողջ հետագա աշխատանքի համար:

Ինչպիսի՞ն է էկոնոմիկայի կառավարման առաջարկվող վերակառուցման հիմնական կազմակերպական գաղափարը:

Նրա ելակետը դառնալու է պետական ձեռնարկության (միավորման) մասին ՍՍՀՄ օրենքի ընդունումը ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի կողմից: Առաջարկվում է մինչև այս տարվա վերջը ընդունել կառավարման վերակառուցման խոշորագույն հարցերի վերաբերյալ կոնկրետ լուծումների մի ամբողջ «ծրար», նկատի ունենալով կենտրոնացված կառավարումը համապատասխանեցնել ձեռնարկության մասին օրենքին:

Եկող տարվանից՝ 1988 թվականից նոր սկզբունքներով են աշխատելու այնքան

ձեռնարկություններ ու միավորումներ, որոնք թողարկում են ամբողջ արդյունաբերական արտադրանքի շուրջ երկու երրորդը, այդ թվում՝ ամբողջ մեքենաշինությունը, մետալուրգիան, վառելիքաէներգետիկ ճյուղերի, ինչպես նաև քիմիական, անտառային, թեթև, սննդի, ձկան արդյունաբերության ձեռնարկությունների հիմնական մասը, տրանսպորտի բոլոր տեսակները: Իսկ 1989 թվականին անցումը տնտեսավարման նոր պայմաններին պետք է ավարտված լինի:

Մինչև հնգամյակի վերջը զուգահեռաբար իրագործվելու է տնտեսական կառավարման կարևորագույն ֆունկցիաների՝ պլանավորման, գնագոյացման, ֆինանսների ու վարկի, նյութատեխնիկական ապահովության վերակառուցում, տնտեսական գործողության տնտեսական կայուն նորմատիվներ են մշակվելու տասներեքերորդ հնգամյակի համար:

Այլ ձևով՝ տնտեսական կառավարման մտցվող համակարգի հիման վրա պետք է մշակել նոր հնգամյա պլանը: Նախ և առաջ ձեռնարկություններին պետք է լայն ինքնուրույնություն ապահովել տնտեսական նորմատիվների և սպառողների պատվերների հիման վրա պայմանագրերի կնքման գործում: Պետք է ամբողջ աշխատանքը այնպես կազմակերպել, որ հնգամյա պլանի ընդունումը ապահովվի նախքան հնգամյակն սկսվելը:

Ընկերնե՛ր, նախատեսվող վերափոխումների կազմակերպական կողմը պետք է ընդգրկի օրենսդրական գործունեության, տնտեսական ռեֆորմի իրավական մեխանիզմի ձևակերպման ընդարձակ ծրագիր:

Մոտեցումը պարզ է. տնտեսավարման ոլորտում այս կամ այն գործողության օրինականության կամ անօրինականության հարցում անորոշությունները պետք է լիովին բացառվեն: Պետք է լայնորեն կիրառել համաիրավական սկզբունքը՝ «թույլատրվում է անել այն ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով»:

Ձեռնարկության մասին օրենքի ընդունումից հետո ըստ երևույթին պետք է վերացնել նրան հակասող բոլոր նորմատիվ ակտերը, ինչպես նաև իրավաբանական խիստ շրջանակների մեջ մտցնել գերատեսչական նորմարարությունը:

Նաև պետք է ստեղծել օրենքներն ու կառավարության որոշումները արագորեն աշխատավորական կոլեկտիվներին հասցնելու համակարգ: Մարդիկ պետք է իմանան այն օրենքները, որոնք կարգավորում են իրենց կյանքն ու գործունեությունը:

Այս կապակցությամբ անչափ աճում են բոլոր կազմակերպությունների և պաշտոնատար անձանց կողմից օրենքների կատարման դատախազական հսկողության խնդիրները: Տնտեսական կյանքի կարգավորման մեջ պետք է լրջորեն բարձրացվի պետական արբիտրաժի դերը:

Հատկապես կցանկանայինք ընդգծել սոցիալ-տնտեսական կյանքի հարցերի վերաբերյալ որոշումների մշակման և ընդունման ամբողջ պրոցեսի առավելագույն բացորոշության և հրապարակայնության, կառավարման մարմինների ներկայացուցիչների կանոնավոր և հրապարակային հաշվետվության անհրաժեշտությունը: Կանոն պետք է դառնան նախագծերի ու որոշումների հրապարակումները, լայն իրազեկումը քննարկվող հարցերի վերաբերյալ ստացված առաջարկությունների մասին: Դրան է նվիրվում պետական կյանքի կարևորագույն հարցերի համաժողովրդական քննարկման մասին նոր օրենքը, որի նախագիծը մտցվում է ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի առաջիկա նստաշրջանի քննարկմանը: Շատ խոշոր և սուր հարց է մեր վիճակագրության արմատական վերակառուցումը: Այստեղ հարկավոր են կտրուկ շրջադարձ որակական ցուցանիշների կողմը, ռեգիոնալ ու սոցիալական զարգացման հարցերի վերաբերյալ ինֆորմացիայի ընդլայնում, բազմազան ընտրովի հետազոտությունների անցկացում:

Առանց դրա անկարելի է սոցիալ-տնտեսական լուրջ վերլուծությունը և, հետևաբար, բանիմաց մոտեցում պրոբլեմների նկատմամբ: Նաև պետք է ընդարձակել տնտեսական ու սոցիալական վիճակագրության նյութերի հրապարակելիության սահմանները:

Ընկերնե՛ր, այժմ առանձնապես անհրաժեշտ է ուժեղացնել կուսակցական ազդեցությունը մեր աշխատանքի բոլոր ուղղություններում, հասնել հասարակական պրոցեսների հմուտ ղեկավարման, ստեղծագործական նոր մոտեցումների մշակման, էկոնոմիկան կառավարման նոր համակարգի փոխադրելու գործունեության մեջ մեր ամենակարևոր խնդիրը՝ կենտկոմից սկսած մինչև սկզբնական կուսկազմակերպություն, ժողովրդական տնտեսության նորմալ գործունեության ապահովումն է: Սա կարևոր է հենց այն պատճառով, որ անցման ժամանակաշրջանում մեզ հարկ կլինի

լուծել մեր տնտեսական զարգացման միաժամանակ մի շարք խոշոր ու բարդ խնդիրներ, իրականացնել ժողովրդական տնտեսության ստրուկտուրային վերակառուցում, միջոցներ ձեռնարկել արագացնելու գիտատեխնիկական առաջադիմությունը, կատարել կառավարման արմատական ռեֆորմ, խորացնել նրա դեմոկրատական հիմունքները:

Ընդսմին չի կարելի աչքաթող անել, որ այս խնդիրների կոմպլեքսային լուծման համար անհրաժեշտ ինչ-որ ժամանակաշրջանում միաժամանակ կգործեն կառավարման ինչպես նոր, այնպես էլ հին մեթոդները:

Եվ աա կուսակցական կազմակերպությունների առջև դնում է իրենց բնույթով ու բարդությամբ անսովոր պրոբլեմներ: Նրանք կոչված են գտնվելու իրագործվող բոլոր վերափոխումների ավանգարդում:

Սկսված ռեֆորմը շոշափում է մեր տնտեսական շենքի ըստ էության բոլոր հարկերը: Եվ խիստ անհրաժեշտ է, որ տնտեսական մեխանիզմի վերափոխման՝ ժողովրդական տնտեսության բոլոր մակարդակներում անցկացվող հսկայական, բազմակողմանի աշխատանքը գտնվի կուսակցական կազմակերպությունների ու կոմիտեների մշտական և անդուլ ուշադրության ոլորտում: Հենց նրանք պետք է քաղաքական, համապետական մոտեցում ապահովեն էկոնոմիկայի կառավարումը արմատապես վերակառուցելու աշխատանքի նկատմամբ:

Հատկապես մեծ են ձեռնարկությունների ու միավորումների կուսակցական կազմակերպությունների դերն ու պատասխանատվությունը: Նրանք քաղաքական հասունության և մարտունակության քննություն են հանձնում: Նրանց կուսակցական դիրքորոշումից և պրակտիկ աշխատանքից մեծապես կախված կլինեն անցումը տնտեսավարման նոր մեթոդների, աշխատավորական կոլեկտիվներում ինքնակառավարման սկզբունքների իրականացումը:

Մենք վստահ ենք, որ բոլոր կուսակցական կազմակերպությունները, բոլոր կոմունիստները, բոլոր կադրերը կրկնապատկված եռանդով ձեռնամուխ կլինեն հասունացած տնտեսական պրոբլեմների լուծմանը, լիովին գիտակցելով, որ մեր էկոնոմիկայի վերակառուցումը սովետական ժողովրդի բարեկեցության աճի ուղիով մեր առաջընթացի, մեր սոցիալիստական հայրենիքի համակողմանի առաջադիմության գլխավոր պայմանն է:

* * *

Ընկերներ, այսպիսիք են այն գաղափարներն ու սկզբունքները, որոնց հիման վրա նախատեսվում է մեր էկոնոմիկայի կառավարման վերակառուցումը, որն ամենախորն ու ամենամասշտաբայինն է սոցիալիստական շինարարության տարիներին: Մենք պարտավոր ենք դրա իրագործմանը մոտենալ ժողովրդի հանդեպ, մեր երկրի ապագայի հանդեպ հսկայական քաղաքական պատասխանատվության զգացումով:

Ռեֆորմի գլխավոր խնդիրն է նոր խթաններ ու ազդակներ հաղորդել մեր տնտեսական աճին, նյութական հզոր հիմք ստեղծել սովետական հասարակության սոցիալական ու հոգևոր արագ առաջադիմության համար:

Երկրում ծավալված վերակառուցումը Հոկտեմբերի գործի ուղղակի շարունակումն է, մեր հեղափոխության դրոշին գրված իդեալների հետևողական իրագործումը, հեղափոխություն, որի 70-ամյակը մենք նշելու ենք այս տարի:

Վերակառուցումը ժամանակի պատմական մարտահրավերի պատասխանն է: Մեր կուսակցությունը, մեր ժողովուրդը կկարողանան դրան պատասխանել այնպես, ինչպես պատասխանել են՝ կատարելով մեծագույն սոցիալական հեղափոխությունը, կառուցելով սոցիալիզմ, համաշխարհային պատմական հաղթանակ տանելով Հայրենական մեծ պատերազմում:

Այդպես է եղել միշտ, երբ մեր առջև ծառացել են պատմական ընտրության խնդիրներ: Այդպես կլինի նաև հիմա:

(ԶԵԿՈՒՅՑՈՒՄԸ ԼՍՎԵՑ ՄԵԾ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ԵՎ ՈՒՂԵԿՑՎՈՒՄ ԷՐ ԵՐԿԱՐԱՏԵՎ ԾԱՓԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ):

ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար Մ. Ս. ԳՈՐԲԱՉՈՎԻ եզրափակման խոսքը ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումում 1987 թվականի հունիսի 26-ին

Ընկերներ, մենք ավարտում ենք Կենտրոնական կոմիտեի մեր պլենումի աշխատանքը: Դուք գիտեք, և դա իրավացիորեն նշվում էր ելույթներում, որ այս պլենումին սպասում էին ամբողջ կուսակցությունը, ամբողջ երկիրը: Նախ՝ վերակառուցման ներկա փուլը առաջադրել է շատ պրոբլեմներ: Դրանց գնահատականը, քաղաքական և կազմակերպչական աշխատանքի համար հետևությունները պետք է տար Կենտկոմի սույն պլենումը: Եվ, երկրորդ՝ պլենումի առջև կանգնած էր մեր էկոնոմիկայի կառավարման արմատական ռեֆորմի հիմնական դրույթները, սկզբունքները մշակելու խնդիրը:

Կարծում եմ՝ մենք լիակատար հիմք ունենք ասելու, որ պլենումն արդարացրեց կոմունիստների, բոլոր սովետական մարդկանց հույսերը: Սրանով է որոշվում նրա հսկայական նշանակությունը: Պլենումը մեր վերակառուցումը էապես առաջ է մղում ՍՄԿԿ XXVII համագումարի կանխանշած կուրսով, խորացնում է վերակառուցման անհրաժեշտության և նրա իրագործման նկատմամբ ցուցաբերվող մոտեցման նոր մեթոդների ըմբռնումը:

Պլենումում ընդունվեց էկոնոմիկայի կառավարման արմատական ռեֆորմի ծրագիր, որը ստեղծում է վերակառուցումն արագացնելու հզոր և ներգործուն լծակ:

Այդ ծրագիրը ներառել է այն ամենը, ինչ պրակտիկ փորձը մեզ տվել է անցած երկու տարում, ինչ մեզ տվել է գիտական միտքը, ինչ տվել են սոցիալիզմի կառուցման տասնամյակների դասերը: Ծրագրի համար բազա են ծառայել այն տնտեսափորձերը, որ վերջին տարիներին մենք կատարում էինք, ստուգելով էկոնոմիկայի նկատմամբ նոր մոտեցումները: Այնպես որ, ընդունված փաստաթղթերում արտացոլված են կոլեկտիվ միտքը, այն ամենը, ինչ մենք կարողացանք այդ հարցի առթիվ ընդհանրացնել մեր հասարակության զարգացման ժամանակակից փուլում:

Հատկապես հարկ է նշել այն մթնոլորտը, որի մեջ տեղի ունեցավ պլենումը: Դա արտացոլում է այն նոր իրադրության հետագա զարգացումը, որ կուսակցության մեջ ստեղծվում է ապրիլյան պլենումից և ՍՄԿԿ XXVII համագումարից հետո, բնութագրվում է վերակառուցման ընթացքի, նրա հաջողությունների ու նվաճումների սթափ գնահատումով, աշխատանքի խոր վերլուծությամբ, թերությունների քննադատությամբ և հասունացած պրոբլեմների ազատ, գործարար քննարկումով: Այս ամենը հատուկ էր սույն պլենումի աշխատանքին, և մենք բոլորս՝ Կենտկոմի անդամներս, կարող ենք միանգամայն օրինական գոհունակություն զգալ:

Զեկուցման մեջ և ելույթներում ընդգծվում էր այն միտքը, որ վերակառուցման պրոցեսը, իր բոլոր նվաճումներով հանդերձ, առայժմ դանդաղ է ընթանում: Քննադատաբար գնահատելով իրավիճակը, մենք դրանով իսկ մոբիլիզացնում ենք մեր հնարավորությունները, իսկ դրանք հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում մեծ չեն:

Այստեղ հնչած քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը գործերի վիճակից բանական անբավարարվածության արտահայտությունն են և մեր ուժի ցուցանիշը: Բոլշևիկյան քննադատության գլխավոր հատկանիշը նրա կոնկրետությունն է, գործարարությունը և կոնստրուկտիվությունը: Մենք լիակատար հիմունքով կարող ենք ասել, որ մեզանում առաջընթաց կա թե՛ արդյունաբերության մեջ և թե՛ էկոնոմիկայի մի այնպիսի բարդ հատվածում, ինչպիսին է գյուղատնտեսությունը:

Բայց առանձնապես նշանակալից է մարդկանց գիտակցության մեջ կատարված առաջընթացը, հասարակական-քաղաքական այն նոր իրադրության ըմբռնումը, որ երկրում ստեղծվել է վերջին ժամանակներս:

Այսօր մեր երկիրը արագորեն փոփոխվող հասարակություն է: Սա արդեն այլ տրամադրություններ և այլ հույսեր ունեցող հասարակություն է: Հասարակությունը նորանում է, շարժման մեջ է, սկսել է գործել միտքը, իսկ պրակտիկ գործողությունները դառնում են ավելի ակտիվ և տալիս են ավելի ու ավելի շոշափելի արդյունքներ:

Պլենումը ասես ավարտում է վերակառուցման ամբողջական կոնցեպցիայի մշակումը, վերակառուցում, որի գաղափարը մենք առաջ քաշեցինք 1985 թվականի ապրիլին, մշակել ենք XXVII համագումարի, Կենտկոմի հունվարյան պլենումի փաստաթղթերում: Բայց բանը ոչ միայն տեսական կողմն է իր ողջ կարևորությամբ հանդերձ: Սույն պլենումի քաղաքական նշանակությունն այն է, որ նա վերակառուցման գաղափարները փոխադրում է գործնական մակարդակ: Ընդ որում վճռական հասարական ոլորտում՝ ժողովրդի կյանքի նախահիմքերը շոշափող տնտեսական ոլորտում:

Մեկ անգամ էլ եմ ուզում ասել, որ պլենումի որոշումները, նրա ընդունած փաստաթղթերը թե՛ տեսականորեն և թե՛ գործնականորեն էապես խորացնում են արագացման, վերակառուցման մեր ստրատեգիական գիծը: Դրանք սկզբունքային կողմնորոշիչներ են տալիս էկոնոմիկայի վերակառուցման համար: Իհարկե, շատ բան դեռ կհուշի նաև պրակտիկ փորձը: Կյանքը կխորացնի վերակառուցման վերաբերյալ պատկերացումները: Մեզ սպասում են նոր պրոբլեմներ, ոչ քիչ դժվարություններ: Մենք ապահովագրված չենք նաև սխալներից, թեպետ հարկավոր է աշխատել ու գործել այնպես, որ դրանց թիվը որքան կարելի է քիչ լինի:

Եվ, այնուամենայնիվ, համոզված եմ, որ ամենամեծ սխալը սխալվելու վախն է:

Եթե վախենալով արդի փուլի դժվարություններից, ոմանք երկչոտությամբ նստած մնան առանձնատնակներում, չարձագանքեն նրան, որ կյանքը ավելի ու ավելի ուժգին է բախում դուռն ու պատուհանը, հենց դա էլ կլինի ամենախոշոր սխալը:

Մենք հաստատապես մեր կանոնն ենք դարձրել խույս չտալ հասունացած պրոբլեմներից, չկուտակել հարցերը, հարցեր առանց այն էլ անչափ շատ են կուտակված:

Սխալվելու վախը առանձնապես կործանարար է. այն կազմալուծում է կամքը, կաշկանդում հասարակության վերափոխման ջանքերը:

Այժմ մենք ապրում ենք յուրօրինակ անցման ժամանակաշրջան, հատկապես եթե խոսելու լինենք էկոնոմիկայի մասին: Մենք պետք է բոլոր ձեռնարկություններն ու միավորումները փոխադրենք լրիվ տնտհաշվարկի, նախապատրաստենք և իրագործենք գնագոյացման արմատական ռեֆորմ, վերակառուցենք նյութատեխնիկական ապահովումը, ֆինանսները և վարկը, կառավարման կազմակերպական կառուցվածքները:

Այս ամենը կպահանջի լուրջ և կշռադատված աշխատանք: Եվ միաժամանակ ոչ ոք մեզ չի ազատում տասներկուերորդ հնգամյակի խնդիրների լուծումից, հնգամյա պլանում մեր առաջադրած նպատակներին հասնելուց: Իհարկե, հարկավոր է ամեն ինչ անել, որպեսզի մեզանում այդ անցումային բարդ ժամանակաշրջանը երկար չձգվի, որ մենք այս պատասխանատու ժամանակաշրջանում գործենք թե՛ վճռականորեն, թե՛ լրջմտորեն և թե՛ արդյունավետորեն:

Այստեղ կարևոր է ամեն ինչը, բայց ամենագլխավորը թերևս այն է, որ մենք սկսում ենք էկոնոմիկայի կառավարման արմատական ռեֆորմ, որը շոշափում է միլիոնավոր մարդկանց տնտեսական շահերը: Կրկնում եմ՝ դա ամենակարևորն է, ամենագլխավորը:

Ուստի բոլոր պրակտիկ գործերում մենք պետք է հաշվի առնենք այդ շահերը: Սա ամենևին չի նշանակում, թե մեզ կարելի է զանազան տրամադրությունների և խնամառուական շահերի պոչից քարշ գալ: Ոչ, ընկերներ: Ես խոսում եմ օրինական շահերի մասին, որոնք մենք պարտավոր ենք հաշվի առնել: Ուստի և տնտեսավարման նոր մեխանիզմի անցնելու ամբողջ աշխատանքը պետք է ավելի շատ հնարավորություններ ընձեռի այդ շահերի իրականացման համար: Հենց այդ շահերը հաշվի առնելն էլ կոչված է դառնալու այն զսպանակը, որը նոր դինամիզմ կհաղորդի մեր տնտեսական սիստեմին, ամբողջ տնտեսական աշխատանքին:

Մի խոսքով, արդի փուլի ամբողջ աշխատանքը պետք է անցկացնել մեծ պատասխանատվությամբ: Դա ի վիճակի է անելու այն հասարակությունը, որի գլուխ կանգնած է թե՛ փորձով զինված, թե՛ տեսականորեն պատրաստված, թե՛ կազմակերպորեն համախմբված կուսակցությունը: Մենք պետք է այսօր ամբողջ ուժով

ընդգծենք՝ հասարակական զարգացման այս փուլում ամբողջությամբ վերցված վերակառուցման մեջ կուսակցության դերը առանձնապես կարևոր է:

ՍՄԿԿ-ի վրա դրվում է պատասխանատու խնդիր՝ ռեֆորմի գործնական իրականացումը բոլոր օղակներում, բոլոր մակարդակներում: Խոսելով այս մասին, ուզում եմ հատկապես ընդգծել սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունների դերը: Չէ որ այն ամենը, ինչ մենք մտահղացել ենք, գլխավորապես, էականորեն ծավալվելու է աշխատավորական, արտադրական կոլեկտիվում: Էկոնոմիկայի կառավարման բոլոր մարմինների գործունեությունը պետք է նախ և առաջ նպատակամղված լինի նախադրյալների ստեղծմանը էկոնոմիկայի հիմնական օղակի հաջող, արդյունավետ գործունեության համար:

Այսօր կուսակցության հարաճուն դերը նրանով էլ որոշվում է, որ սկզբնական կուսակցական կազմակերպությունը գործում է հենց աշխատավորական կոլեկտիվում: Կուսակցական կոմիտեները, սկսած ՍՄԿԿ Կենտկոմից, պետք է դա ի նկատի ունենան, և բոլոր առկա ու իրենց մատչելի միջոցներով նպաստեն այն բանին, որ սկզբնական կազմակերպությունները նոր պայմաններում գործեն արդյունավետորեն: Սա վերաբերում է կուսակցական աշխատանքի բոլոր կողմերին՝ քաղաքականին, կազմակերպչականին, գաղափարախոսականին:

Նոր խնդիրներ են կանգնած նաև երկրի տնտեսական կադրերի հսկայական կորպուսի առջև: Կուսակցությունը հույս ունի, որ նրանք վճռական ավանդ կներդնեն ռեֆորմի իրագործման մեջ: Երկիրն ունի հսկայական կադրային պոտենցիալ, և հարկավոր է նրան օգնել ավելի խոր գիտակցելու էկոնոմիկայի ռեֆորմի կապակցությամբ այժմյան վերափոխումների նորությունն ու մասշտաբները, ակտիվ աշխատանք սկսելու տնտեսավարման նոր սկզբունքների հիման վրա, դրանք ներդնելով ամենուրեք, տնտեսության բոլոր օղակներում: Հարկավոր է գործել այնպես, որ բոլորը, ովքեր կողմնակից են ռեֆորմին, ովքեր կողմնակից են վերակառուցմանը, ովքեր ձգտում են դրան նվիրաբերել իրենց ուժերը, իրենց փորձը, հոգի ներդնել այդ գործի մեջ, օգտվեն կուսակցական մարմինների ակտիվ օժանդակությունից և ուշադրությունից:

Իսկ դա մարդկանց հենց հիմնական զանգվածն է: Ավելին, եթե մեզանում չհաղթահարվի մի այնպիսի դժբախտություն, ինչպիսին է հաճախափոխությունը կադրերի հիմնական օղակում, ես ի նկատի ունեմ ձեռնարկությունների, կառույցների, կոլտնտեսությունների, սովխոզների ղեկավարներին, ապա ռեֆորմը շատ դժվարությամբ առաջ կգնա: Ուստի մեկ անգամ էլ եմ ուզում կրկնել՝ այն բոլոր կադրերը, որոնք քաղաքականապես կողմնակից են վերակառուցմանը և անհրաժեշտ չափով քաջատեղյակ են, պետք է պաշտպանություն ստանան: Պետք է նրանց զորավիգ լինել և օգնել իրենց աշխատանքում:

Պլենումում, ընկերներ, ճիշտ ասվեց այն մասին, որ էկոնոմիկայի կառավարման արմատական վերակառուցման վճռական փուլ կդառնա տասներեքերորդ հնգամյակը: Հենց այդ ժամանակ կավարտվի պլանավորման, գնագոյացման և ֆինանսավարկային մեխանիզմի ռեֆորմը, հիմնականում կիրագործվի անցումը արտադրության միջոցների մեծածախ առևտրին: Այդ բոլոր միջոցառումների շնորհիվ կներդրվի կառավարման ամբողջական համակարգ:

Բայց դրա համար հենց տասներեքերորդ հնգամյակը ևս պետք է կազմվի՝ արդեն հաշվի առնելով ներկա ժամանակը, նոր պատկերացումները և էկոնոմիկայի մեջ տեղի ունեցող պրոցեսների ավելի խոր ըմբռնումը: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտություն կա Կենտկոմի պլենումներից մեկում քննարկել տասներեքերորդ հնգամյակի քաղաքական կոնցեպցիան, նրա ստրատեգիական ծրագիրը:

Մենք որոշում ընդունեցինք հերթական XIX կուսակցական կոնֆերանսի գումարման մասին: Դա խոշորագույն քաղաքական իրադարձություն կլինի կուսակցության և երկրի կյանքում: Մեզ համար՝ կոմունիստներիս համար, կոնֆերանսը կդառնա ըստ էության քաղաքական քննություն մեր կյանքի գլխավոր առարկայից՝ վերակառուցումից:

Էկոնոմիկայի բնագավառում, մյուս ոլորտներում մեր ամբողջ պրակտիկ աշխատանքը մենք պետք է այնպես վարենք, որ այդ քննությունը հանձնենք արժանավայել կերպով, կոնֆերանս տանենք պրակտիկ լավ փորձ, ռեալ արդյունքներ, դասեր քաղենք ապագայի համար:

Ընկերներ, ուզում եմ մեկ անգամ էլ ընդգծել, որ մեր տնտեսագիտական աշխա-

տանքը, ժողովրդական տնտեսության մեջ վերակառուցումը կարող են հաջող լինել լոկ այն դեպքում, եթե դրանք ներգրավեն աշխատավորների միլիոնավոր զանգվածներին: Ուստի կարելի է ասել, որ կառավարման արմատական վերակառուցման գիծը մեզանում ըստ էության շաղկապվում է հետագա դեմոկրատացման գծի հետ, և ոչ միայն արտադրական, այլև ամբողջ հասարակական կյանքի: Էկոնոմիկայի առաջադիմությունը և սոցիալիստական դեմոկրատիայի զարգացումը անբաժանելի են:

Շուտով դուք կմեկնեք տեղերը՝ հանրապետություններ, երկրամասեր, մարզեր, քաղաքներ ու շրջաններ, ձեռնարկություններ, և Կենտկոմի անդամների, պլենումի բոլոր մասնակիցների առջև պրակտիկ առումով կծառանան հսկայական կարևորություն ունեցող խնդիրներ, որոնք բխում են ընդունված որոշումներից:

Պլենումի հիմնադրույթները, գաղափարները պետք է նախ և առաջ հասցվեն կոմունիստների, ժողովրդի ամենալայն խավերի գիտակցությանը: Շատ կարևոր է, որ պլենումի սահմանած երկարաժամկետ խնդիրները մենք հմտորեն շաղկապենք ընթացիկ խնդիրների լուծման հետ: Եվ ամենից առաջ այն խնդիրների, որոնք առաջադրված էին Կենտկոմի սույն պլենումում քաղբյուրոյի զեկուցման մեջ:

Կարծում եմ՝ այժմ սա գլխավորն է: Մարդիկ պետք է ռեալ կերպով զգան, որ վերակառուցումը ծավալվում է, խորանում և սկսում է ռեալ պտուղներ տալ կյանքի բոլոր ոլորտներում և ամենից առաջ այն բանում, ինչը վերաբերում է աշխատավորների ամենօրյա, կենսական կարիքներին:

Թույլ տվեք, ընկերներ, ձեզ մաղթել Կենտկոմի պլենումի ընդունած որոշումների կատարման արգասաբեր աշխատանք:

ՍՄԿԿ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՊԼԵՆՈՒՄԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅԱՄԲ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

1. Սովետական Միության կոմունիստական կուսակցության Կենտրոնական կոմիտեի պլենումը, լսելով և քննարկելով ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովի զեկուցումը «Կուսակցության խնդիրները էկոնոմիկայի կառավարման արմատական վերակառուցման ուղղությամբ» հարցի մասին, նշում է, որ սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման, վերակառուցման՝ Կենտկոմի 1985 թվականի ապրիլյան պլենումի, ՍՄԿԿ XXVII համագումարի կուրսի հետևողական իրագործումը խոր ազդեցություն է գործում սովետական հասարակության կյանքի բոլոր ոլորտների վրա: Սովետական հասարակության դեմոկրատացման ճանապարհին խոշոր ուղենիշ եղավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը: Սովետական ժողովուրդը լիովին պաշտպանեց և ավելի ու ավելի ակտիվորեն է մասնակցում լայնընդգրկուն վերափոխումների պրոցեսին:

Պլենումը հավանություն է տալիս վերակառուցման կուրսի իրագործման ուղղությամբ ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի քաղաքական ու պրակտիկ գործունեությանը և հանձնարարում է անշեղորեն շարունակել կուսակցական համագումարի ստրատեգիական գիծը՝ ի շահ ժողովրդի, հանուն սոցիալիզմի գործի ամրապնդման, սոցիալիստական դեմոկրատիայի խորացման:

2. Պլենումն արձանագրում է, որ այժմ, երբ կուսակցությունն ու երկիրը թևակոխել են վերակառուցման առավել պատասխանատու ժամանակաշրջան՝ պրակտիկ գործերի ժամանակաշրջան, գլխավորն այն է, որ ըստ ամենայնի արագացվեն վերափոխումների տեմպերը, ծանրության կենտրոնը տեղափոխվի ներքին ու արտաքին քաղաքականության բոլոր ուղղություններում կազմակերպչական և գաղափարաքաղաքական քրտնաջան ու նպատակամետ աշխատանքի ծավալման վրա:

Պլենումը առանձնապես կարևոր նշանակություն է տալիս այն բանին, որ կուսակցության, յուրաքանչյուր կուսակցական կազմակերպության, յուրաքանչյուր կոմունիստի ամբողջ աշխատանքը ենթարկված լինի վերակառուցման խորացմանը, վերակառուցման դրական արդյունքների ամրապնդմանը, այն ամենի առաջմղմանն ու զարգացմանը, ինչը հնարավորություն է ընձեռում ավելի արագ ազատվել լճացման երևույթներից, պրակտիկա մտցնել արագացման հուսալի և գործուն մեխանիզմ:

Պլենումը անհրաժեշտ է համարում էլ ավելի ակտիվորեն և հետևողականորեն վարել սովետական հասարակության դեմոկրատացման գիծը, դա դիտելով որպես աշխատավորության լայն զանգվածներին վերակառուցման անմիջականորեն մասնակիցներ դարձնելու գլխավոր պայման, նորացման պրոցեսի անշրջելիության երաշխիք:

3. ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի պլենումը գտնում է, որ վերակառուցման հանգուցային խնդիրը, սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման կարևորագույն պայմանը էկոնոմիկայի կառավարման արմատական ռեֆորմն է: Այստեղ առաջին պլան է մղվում նրա ամբողջական համակարգի ստեղծումը, որը կոչված լինի հեղափոխականացնող ազդեցություն գործելու սովետական մարդկանց կյանքի ու աշխատանքի բոլոր կողմերի վրա, նոր որակ հաղորդելու սոցիալիզմին, այն հասցնելու զարգացման նոր աստիճանի:

Պլենումը հավանություն է տալիս էկոնոմիկայի կառավարումը արմատապես

վերակառուցելու՝ ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովի զեկուցման մեջ ձևակերպված հիմնական ուղղություններին, վերակառուցման անցկացման նպատակներին և սկզբունքներին: Կառավարման ամբողջական համակարգի անցումը պետք է ապահովի էկոնոմիկայի զարգացման ռեալ արագացում, նոր դինամիզմ ու որակ, հասարակության պահանջմունքների բավարարում գիտատեխնիկական առաջադիմության նվաճումների առավելագույն օգտագործման միջոցով, բանական սոցիալիստական բնօգտագործման ապահովում, բոլոր մակարդակներում վճռական անցում ղեկավարման գերազանցապես վարչական մեթոդներից գերազանցապես տնտեսագիտական մեթոդների, մարդկային գործոնի ըստ ամենայնի ակտիվացում:

Հաստատել ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի ներկայացրած «Էկոնոմիկայի կառավարման արմատական վերակառուցման հիմնական դրույթները»:

Հավանություն տալ պետական ձեռնարկության (միավորման) մասին ՍՍՀՄ օրենքի՝ համաժողովրդական քննարկման արդյունքների հիման վրա լրամշակված նախագծին: ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին հանձնարարել նախագիծը ներկայացնելու ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի քննարկմանը:

4. ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումը նշում է, որ կառավարման արմատական վերակառուցումը նորովի է առաջադրում սոցիալիստական էկոնոմիկայի ղեկավարման մեջ դեմոկրատական ցենտրալիզմի սկզբունքի կիրառման հարցը, նոր պահանջներ է ներկայացնում էկոնոմիկայի կառավարման կենտրոնական մարմինների գործունեությանը: Նրանք կոչված են ապահովել սոցիալ-տնտեսական և գիտատեխնիկական զարգացման համապետական ստրատեգիայի իրագործումը, էկոնոմիկայի լիակատար և հուսալի հաշվեկշռվածությունը, ձեռնարկությունների և միավորումների տնտհաշվարկային ինքնուրույնության և աշխատավորական կոլեկտիվների ինքնակառավարման պայմաններում նրանց արդյունավետ տնտեսավարման և այդ հիման վրա հասարակական պահանջմունքների բավարարման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ստեղծումը:

Պլենումը հիմնականում հավանություն է տալիս այն որոշումների նախագծերին, որոնք վերաբերում են կառավարման կենտրոնական, հանրապետական ու տեղական մարմինների գործունեության վերակառուցմանը, պլանավորման համակարգին, ֆինանսավարկային արմատական ռեֆորմի, գնագոյացման ռեֆորմի իրագործմանը և նյութատեխնիկական մատակարարման վերակառուցմանն ու մյուս նորմատիվ ակտերին և ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյին ու ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին հանձնարարում է դրանք ընդունել՝ հաշվի առնելով Կենտկոմի պլենումում տեղի ունեցած քննարկումը:

5. ՍՄԿԿ Կենտկոմի պլենումն ընդգծում է, որ այժմ առանձնապես կարևոր և անհրաժեշտ է ուժեղացնել կուսակցական ազդեցությունը վերակառուցման բոլոր ուղղություններում, ապահովել հասարակական պրոցեսների հմուտ ղեկավարումը, կուսակցական աշխատանքում նոր, ստեղծագործական մոտեցումների մշակումը: Էկոնոմիկան կառավարման նոր համակարգի փոխադրելու աշխատանքում պետք է հատուկ ուշադրություն նվիրել ժողովրդական տնտեսության նորմալ գործունեության ապահովմանը անցման ժամանակաշրջանում, երբ գործելու են կառավարման ինչպես նոր, այնպես էլ հին մեթոդները:

Կուսակցական կազմակերպությունները կոչված են լինելու իրագործվող վերափոխումների ավանգարդում: Միութենական հանրապետությունների կոմկուսների կենտկոմները, կուսակցության երկրկոմները, մարզկոմները, քաղկոմներն ու շրջկոմները պետք է հետևողականորեն վարեն աշխատանքի ոճի կատարելագործման, ղեկավարման քաղաքական մեթոդների հաստատման գիծը՝ հենվելով սկզբնական կուսկազմակերպությունների, աշխատավորական կոլեկտիվների և հասարակական կազմակերպությունների վրա, ճշմարտացիորեն և սկզբունքորեն գնահատելու գործերի վիճակը, կադրերին սովորեցնելու գործել նորովի: Անհրաժեշտ է կոնկրետ միջոցներ ձեռնարկել բարձրացնելու պատասխանատվությունն ու սկզբունքայնությունը կենտրոնական տնտեսագիտական մարմինների, մինիստրությունների ու գերատեսչությունների, ձեռնարկությունների ու միավորումների կուսակցական կազմակերպությունների աշխատանքում:

Կուսակցության XXVII համագումարի, Կենտկոմի 1987 թվականի հունվարյան պլենումի և սույն պլենումի որոշումների իրականացման ուղղությամբ կուսակցական կազմակերպությունների գործունեությունն ակտիվացնելու նպատակով անհրաժեշտ

համարել ընթացիկ տարվա վերջին անցկացնել կոմունիստների ժողովներ և կուսակցական կոմիտեների պլենումներ, օրակարգում դնելով ընտրովի մարմինների հաշվետվությունները վերակառուցման ղեկավարման իրենց աշխատանքի մասին:

* * *

ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի պլենումն ընդգծում է, որ տնտեսագիտական կառավարման, ամբողջությամբ վերցրած տնտեսական մեխանիզմի վերակառուցումը այժմ այն կենտրոնական խնդիրն է, որը կանխորոշում է արագացման ամբողջ ստրատեգիայի հաջողությունը: Այդ խնդրի իրագործումը համակուսակցական, համաժողովրդական կարևորագույն գործ է, երկրի ամբողջ կյանքի նորացման պրոցեսի անկապտելի բաղկացուցիչ մասը, Հոկտեմբերի գործի ուղղակի շարունակությունը:

ՍՄԿԿ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՊԼԵՆՈՒՄԻ

ՈՐՈՇՈՒՄԸ

ՍՄԿԿ ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ XIX ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ԳՈՒՄԱՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեի պլենումը որոշում է.

1. Սովետական Միության կոմունիստական կուսակցության համամիութենական XIX կոնֆերանսը գումարել 1988 թվականի հունիսի 28-ին Մոսկվայում, Կրեմլի Համագումարների պալատում:

2. Հաստատել կոնֆերանսի հետևյալ օրակարգը.

1. ՍՄԿԿ XXVII համագումարի որոշումների իրականացման ընթացքը, տասներկուերորդ հնգամյակի առաջին կեսի հիմնական արդյունքները և կուսակցական կազմակերպությունների խնդիրները վերակառուցման պրոցեսի խորացման ուղղությամբ:

2. Կուսակցության ու հասարակության կյանքի հետագա դեմոկրատացման միջոցառումները:

3. Սահմանել ՍՄԿԿ XIX համամիութենական կոնֆերանսի ներկայացուցչության նորման. մեկ պատգամավոր կուսակցության 3780 անդամից, ի նկատի ունենալով կոնֆերանսի պատգամավորներին ընտրել փակ (գաղտնի) քվեարկությամբ, միութենական հանրապետությունների կոմկուսների կենտկոմների, կուսակցության երկրամասային, մարզային կոմիտեների պլենումներում: Ուկրաինայի, Բելոռուսիայի, Ուզբեկստանի և Ղազախստանի կոմկուսներից պատգամավորների ընտրությունները անցկացնել կուսակցության մարզային կոմիտեների պլենումներում:

Սովետական բանակի, ռազմածովային նավատորմի, ներքին ու սահմանապահ զորքերի զորամասերի կուսկազմակերպություններից ՍՄԿԿ համամիութենական XIX կոնֆերանսի պատգամավորները նույնպես ընտրվում են կոմկուսների կենտկոմների, կուսակցության երկրկոմների ու մարզկոմների պլենումներում, մյուս պատգամավորների հետ միասին:

Սովետական բանակի ու ռազմածովային նավատորմի արտասահմանում գտնվող զորամասերի կուսակցական կազմակերպությունների անդամ կոմունիստները ՍՄԿԿ համամիութենական XIX կոնֆերանսի պատգամավորներին ընտրում են համապատասխան զորամիավորումների կոնֆերանսներում:

Պատգամավորների ընտրությունները անցկացնել 1988 թ. ապրիլ-մայիսին:

ՍՄԿԿ Կենտրոնական կոմիտեն կուսակցական կազմակերպություններին կոչ է անում համամիութենական կոնֆերանսի նախապատրաստումն անցկացնել գաղափարաքաղաքական և կազմակերպական բարձր մակարդակով, կուսակցական շարքերի հետագա համախմբման, կուսակցության ու ժողովրդի միասնության ամրապնդման նշանաբանով, հեղափոխական հասարակական վերափոխումների՝ երկրում տեղի ունեցող պրոցեսի խորացման նշանաբանով:

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿԱՊԵՍ ՆՈՐ ՎԻՃԱԿԻ ՀԱՍՆԵԼԸ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ս.. ՅԱԿՈՎԼԵՎ

ՍՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻ 1985 ԹՎԱԿԱՆԻ մարտյան պլենումից
ի վեր կուսակցությունը ձեռնամուխ է եղել իրենց նո-
րությամբ ու բարդությամբ, մասշտաբով ու պատասխանատվությամբ ան-
նախադեպ խնդիրների կատարմանը: Հարկ է լինում լուծել շատ անհայտնե-
րով հավասարումներ: Վերակառուցումը, լինելով խորքային պրոցես, առաջ
է ընթանում, բայց ընթանում է հակասականորեն, երբեմն դժվար: Խանգարում
են մի ամբողջ շարք արգելակող գործոններ, որոնցից է նաև սկսված ու առա-
ջիկա ռեֆորմների անբավարար տեսական ապահովվածությունը:
Հետապրիլյան ժամանակաշրջանը բնորոշվում է եռանդուն տեսական
որոնումով, որի պրոցեսում ձևակերպվել և կուսակցության, ժողովրդի կյան-
քի մեջ է մտնում գաղափարների այնպիսի թանձրուկ, որը հասարակական
զարգացումը հարստացրել է բանական ու հուզական առումով: Կուսակցության
ջանքերով ստեղծվում են սոցիալիստական հեռանկարի նորովի ընկալում,
հեղափոխական փոփոխությունների նպատակների ու բնույթի ընդհանուր ըմ-
բռնում: Հասարակագետների առջև Մ. Ս. Գորբաչովի ունեցած ելույթում
առաջադրված է հասարակագիտական հետազոտությունների ծրագիրը ինչպես
մեր շարժման սկզբունքային հարցերի վերաբերյալ, այնպես էլ կիրառական
ասպեկտներով: Մեծ նշանակություն ունի ՍՄԿԿ Կենտկոմի որոշումը «Կոմու-
նիստ» հանդեսի մասին:
Հոկտեմբերը և ժամանակակից վերակառուցումը, որոնց միջև ընկած է
յոթ տասնամյակ, հաջորդայնորեն ու անխզելիորեն կապված են, միասնա-
կան են գլխավոր խնդրում: Վերակառուցումը՝ արմատական փոփոխություն-
ների ժամանակը, Հոկտեմբերի գործի շարունակությունն է նոր պատմական
պայմաններում: Լինելով հեղափոխական ճշմարտության դրսևորում, հասա-
րակական պրոցեսներում տեղի ունեցած հայտնի լճացումից հետո, վերակա-
ռուցումը պահանջեց օբյեկտիվորեն վերլուծել գործերի վիճակը սովետական
հասարակությունում, համաշխարհային զարգացման մեջ, մարդու և մարդ-
կության կեցության բոլոր արմատական պրոբլեմների վերաբերյալ:
ՍՄԿԿ-ն իր տրամադրության տակ ունի հակասական, բայց և փոխադարձ
կախում ունեցող, շատ բաներում ամբողջական աշխարհի արդի փուլի արմա-
տական գծերի գիտականորեն ստուգված գիտություն, համաշխարհային պատ-
մության բեկումնային փուլում քաղաքակրթության բախտի համար կենսա-
կանորեն կարևոր հարցերի լուծման լավագույն ուղիների, միջոցների ու մե-
թոդների ըմբռնում: Ժամանակի թելադրած պահանջները որոշվում են ոչ մի-
այն աշխարհի այսօրվա և վաղվա դրության պրագմատիկ ասպեկտներով,
այլև այն նոր ձևերով, որոնք ձեռք է բերում երկու սիստեմների պատմական

ՅԱԿՈՎԼԵՎ Ալեքսանդր Նիկոլաևիչ, ՍՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոյի անդամության թեկնածու,
ՍՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղար:
Հոդվածի հիմքում դրված է ՍՍՀՄ ԳԱ նախագահության հասարակական գիտությունների
սեկցիայի նիստում կարդացված զեկուցումը:

համամրցությունը գիտատեխնիկական հեղափոխության պայմաններում՝
միմյանց կապակցելով սոցիալական առաջադիմության ներհասարակական ու
ինտերնացիոնալ հակասությունները:
Առաջադրված են նոր քաղաքական մտածողության կոնցեպցիան ու մե-
թոդոլոգիան, որոնք հիմնված են արդի պայմաններում դասակարգայինի ու
համամարդկայինի դիալեկտիկայի վերլուծության վրա, այն բանի վրա, որ
միայն սոցիալիզմը՝ բոլոր հեղափոխական, առաջադիմական, դեմոկրատա-
կան ուժերի հետ դաշնակցած, ունակ է պահպանելու և բազմապատկելու քա-
ղաքակրթության հումանիստական արժեքները, պատմական նախաձեռնու-
թյուններ հանդես բերելու հասարակական առաջադիմության գլխավոր ուղ-
ղություններում: Առաջադրված են սոցիալիզմի ներքին պրոգրեսի և ամբողջ
համաշխարհային զարգացման բարդ դիալեկտիկական փոխադարձ կապերի
մասշտաբային հարցեր:
Հիմնականում և գլխավորում ստեղծվել է երկրի սոցիալ-տնտեսական
զարգացման արագացման և այդ հիման վրա հասարակության որակապես
նոր վիճակի նվաճման գաղափարատեսական պլատֆորմը: Հեղափոխական
վերակառուցման հատիկը ժողովրդական հողի մեջ նետվել էր հենց այն ժա-
մանակ, 1985 թվականի ապրիլին: Այն ծլարձակել է սոցիալիզմի նորացման
ծրագրի իրականացման համար մղվող մասսայական պայքարով:
Արագացման կոնցեպցիան ոչ միայն և ոչ այնքան այն հարցի պատաս-
խանն է, թե ինչպես բարձրացնել տնտեսական աճի տեմպերը: Դա գործուն
ուղիների ու միջոցների որոնում է, որպեսզի տեսանելի հեռանկարում արժա-
նի պատասխան տրվի ժամանակի մարտահրավերին, որպեսզի սոցիալիստա-
կան հասարակությունը համաշխարհային առաջադիմության մեջ իրականում
դառնա ամբողջ առաջավորի ու մարդկայինի մարմնավորումը, սոցիալական
արդյունավետության օրինակ:
Սոցիալիզմի նյութական և հոգևոր պոտենցիալի աճի հետ զուգընթաց
առաջին պլան են մղվում զարգացման որակի հարցերը: Ինչպե՞ս ամենից ա-
վելի նպատակահարմար տնօրինել նոր հնարավորությունները, որտե՞ղ ամե-
նից լավ կիրառել դրանք: Եվ որակական ինչպիսի՞ չափանիշներով չափել
զարգացումը հեռանկարի համար:
Դրանց պատասխանելու համար մենք ընդհանրապես պատրաստ չգտնվե-
ցինք՝ ո՛չ գործնականորեն, ո՛չ տեսականորեն: Պատասխանի որոնումները
պետք է զարգացնեն հասարակական օրգանիզմի կենսագործունեության բո-
լոր ոլորտների ամենաբարենպաստ փոխգործողության կոնցեպցիան: Ըստ
երևույթին, հենց սրանում է սոցիալական արդյունավետության պրոբլեմի
լուծումը:
Եվ այս համատեքստում արագացումը սոցիալիստական արարման գոր-
ծում ամենաբարդ մաներներից մեկն է, որը պահանջում է շրջադարձ դեպի
խիստ գիտական սոցիալական մտածողություն: Արագացումը նպատակամղ-
ված չէ էկոնոմիկայի ինչ-որ խթանման՝ որպես ինքնանպատակ, դա դինամիկ
դառնալու արհեստական կարգադրություն չէ հասարակությանը: Արագացման
կոնցեպցիան հասարակության զարգացման արդի փուլի օբյեկտիվ պահանջ-
ների տեսական ու գործնական արտահայտությունն է, որն ուղղված է սո-
ցիալիզմի արդյունավետ նորացմանը նրա բոլոր՝ բազիսի և վերնաշենքի, սո-
ցիալական ոլորտի ու կուլտուրայի, ամբողջ հասարակական կյանքի մակար-
դակներում: Հենց դա էլ նոր որակի ձեռքբերումն է:
Սոցիալական քաղաքականության նկատմամբ նոր հայացքը, կոնկրե-
տացնելով մարքս-լենինյան մտքի հումանիստական ավանդույթը, մեծապես
որոշում է կուսակցական ստրատեգիայի սոցիալ-տնտեսական, հոգևոր, բա-
րոյական գերակայությունների ժամանակակից համակարգի նորությունը.
Արժեքային կոորդինատների այս նորացված համակարգում ռեալ կերպով
կենտրոնական տեղում առաջ են քաշվում մարդը՝ որպես սոցիալիստական
առաջադիմության նպատակ և մարդկային գործոնը՝ որպես վճռական ուժ:
էկոնոմիկայի, գիտության, մարդկանց նյութական բարեկեցության, գի-
տակցության, զանգվածների կուլտուրայի փոխադարձ կապն այժմ այնքան է
խորացել, որ այդ ոլորտներից որևէ մեկի հետ մնալը անհապաղ ազդում է
մյուսների վրա, խախտում ընդհանուր շարժման ռիթմը: Տնտեսականի, սո-

ցիալականի և հոգևորի լրիվ ու օրգանական միակցումն է միայն տալիս նոր կարգի որակական ամբողջականության արդյունք:

Զգալիորեն հարստացել են մեր պատկերացումները սոցիալիզմի էկոնոմիկայի զարգացման օրինաչափությունների, արտադրողական ուժերի և արտադրական հարաբերությունների դիալեկտիկայի մասին: Նոր ձևով են դրված սոցիալիստական սեփականության իրականացման կատարելագործման, մասնավորապես նրա կոոպերատիվ ձևերի զարգացման, արժեքի օրենքը և ապրանքադրամային հարաբերությունների մեխանիզմները, գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացման սկզբունքները, մարդկային գործոնի պարունակած անսպառ ռեսուրսներն ու ռեզերվները ակտիվորեն աշխատանքի մեջ ներգրավելու հարցերը:

Իր ոգով նորարարական վերակառուցումը տոգորված է շեշտակի փոփոխությունների հեղափոխական հունով: Վերակառուցման հեղափոխականությունն այն բանի ընդունումն է, որ այսուհետև մենք իրավունք չունենք ձեռքից բաց թողնել ժամանակը՝ ո՛չ ստրատեգիայի ու տակտիկայի ընտրության, ո՛չ յուրաքանչյուր կողմնորոշիչի, յուրաքանչյուր խնդրի, յուրաքանչյուր քայլի գիտական հիմնավորման գործում: Այդ են պահանջում հասարակության որակական նորացման նպատակները, ինչպես և անցյալի փորձից ու դասերից արված հետևությունները:

Վերակառուցումը ստեղծագործական և նպատակաուղղված արարման ակտ է: Այն կոչված է այդպիսին լինելու ոչ միայն էկոնոմիկայի և քաղաքականության բնագավառում, այլ ամենուր, որտեղ շոշափվում են հոգևոր զարգացման վիճակը, միտումները և հեռանկարները. կուլտուրայի և կրթության բնագավառում, հասարակական գիտություններում ու բարոյականության մեջ, գրականությունում և արվեստում:

Ներկայիս քաղաքական և բարոյական մթնոլորտը թույլ է տալիս լրջմտորեն ու ազնվորեն պատկերացում կազմելու, թե ինչ աստիճանի և որքան խորապես են գիտակցվել հասարակական գիտությունների դերն ու պատասխանատվությունը նոր պայմաններում: Հետևելով XXVII համագումարի ճշմարտության դասերին, մենք պետք է ամեն ինչի մասին խոսենք բացահայտ և գործը վարենք անկեղծության ամենաբարձր աստիճանով: Ինչպես գրել է Լենինը, «ինքնախաբեությամբ չզբաղվեն, քաջություն ունենան շիտակորեն ընդունելու այն, ինչ որ կա» (Ե.Ժ, հ. 1, էջ 494):

Գոյություն ունի հրամայական անհրաժեշտություն՝ ամենայն որոշակիությամբ ասելու. ո՛չ հասարակական գիտությունների գործնական հատույցը, ո՛չ նրանց դիրքը հասարակության մեջ, ո՛չ բուն գիտության վիճակը չի կարելի բավարար համարել ժամանակի պահանջներին նրանց համապատասխանության տեսակետից: Իրավիճակի տագնապալի սրությունն այն է, որ հասարակական գիտություններում գոյություն ունի արգելակման իր մեխանիզմը. որը խոչընդոտում է հասարակագիտության պոտենցիալ հնարավորությունների ձերբազատմանը:

Շատ կարևոր է, որ մեր հասարակագետները որքան կարելի է արագ վերականգնեն իրենց բարի անունը, քննադատաբար և ինքնաքննադատաբար վերլուծեն անցյալի վրիպումները: Դա կլինի բուժիչ քայլ: Մեղմ ասած, ոչ հաճախ են մեր փիլիսոփաները, քաղաքատնտեսները, պատմաբանները, գրականագետները հանդես եկել նորի ու առաջավորի նախաձեռնողների ու պաշտպանների դերում: Իր ժամանակին ոտքի էին ելել վարկաբեկելու կիբեռնետիկան և գենետիկան, ավելի ուշ՝ գրեթե հակագիտական մեթոդներ հայտարարելու մաթեմատիկական մոդելավորումը էկոնոմիկայում, ծաղրելու հայրենական պրոգնոստիկան: Հետահայացությամբ պարզ է. չափից ավելի շատ է ուժ վատնվել այն բանի վրա, որը փաստորեն դարձել էր ինքնահանգստացման, արտաքին բարեհաջողության, իսկ դրանով էլ՝ երկրի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական զարգացման գործում եղած լճացման տեսական հիմնավորում: Դա այն «ժառանգությունն» է, որից հարկավոր է վճռականորեն ազատվել: Եվ անել այդ հիմնավորապես, որպեսզի ապագայի համար դասեր քաղենք՝ ինչպես աշխարհայացքային, այնպես էլ բարոյական:

Բայց արդարացի է նաև մեկ այլ բան. ներկայումս հասարակական դատապարտման արժանացած պրոցեսների կողքին զարգանում էին այլ՝ դրանց

հակադիր պրոցեսներ: Մեծ լարվածությամբ գործում էր կուսակցական, քաղաքացիական խիղճը, առանց որի անհնարին կլինեին Կենտկոմի ապրիլյան պլենումը, այսօրվա քաղաքական ու բարոյական ցնցումը: Որոնում էինք գաղափարներ էկոնոմիկայի, կառավարման, սոցիալական կյանքի, սոցիալիստական օրինականության պրոբլեմների լայն շրջանի վերաբերյալ: Ուղի էր հարթում և աստիճանաբար թափ առնում ապագա արմատական փոփոխությունների գաղափարաբարոյական պոտենցիալը: Հասարակության և գիտության մեջ աճում էր այն պահանջը, որ վերջ դրվի իներցիային ու անտարբերությանը, քաղաքական անպատասխանատվությանն ու անխոհեմ կերպով հոսանքով ընթանալուն, դոգմատիզմին ու սխոլաստիկային:

Եվ դրանում է ինչպես վերակառուցման պատմական պայմանավորվածության, այնպես էլ նրա գործնական իրականալիության մի հաստատումը ևս, սոցիալիստական շինարարության իրական պրոբլեմների գիտական մշակման աշխարհայացքային և հոգեբանական պատրաստակամության հետ վերակառուցման օբյեկտիվ ընթացքի սերտ միակցման պահանջմունքի հաստատումը: Ըստ էության, սոցիալիզմն այսօր կանգնած է թե՛ պրակտիկայի, թե՛ տեսության նոր փուլի առջև: Անհրաժեշտ է անցածի ու առաջիկայի ամբողջական, կոմպլեքսային իմաստավորում, որպեսզի ավելի տարողունակ, ավելի լրիվ պատկերացնենք մեր առաջընթաց շարժման բոլոր նրբերանգներն ու նրբությունները, ժամանակին որոշենք նրա կոնկրետ խնդիրները, գտնենք դրանց լուծման միջոցները:

I

Գլխավորը հասարակագիտության մտավոր պոտենցիալը զարգացող սոցիալիզմի վճռական խնդիրների լուծման վրա կենտրոնացնելն է: Եվ այդ բանն անել՝ հաշվի առնելով և՛ դրական, և՛ բացասական փորձը:

Առաջին, հասունացել է հասարակագետ գիտնականների կողմից իրենց պատասխանատվության հիմնավոր գիտակցումը արագացման ստրատեգիայի ու տակտիկայի տեսական իմաստավորման, հետագա մշակման համար, այն բանի համար, թե ինչպես է ընթանում և ինչպես կընթանա վերակառուցումը:

Երկրորդ, հասարակական գիտություններում պետք է ստեղծվի ստեղծագործական որոնման մթնոլորտ, արթնացվի պրպտող միտքը, լայն ասպարեզ բացվի նորարարական գաղափարների, նոր հայացքների, ուշագրավ առաջարկությունների համար:

Երրորդ, հեղափոխական նորացումը անհնարին է առանց սխեմատիկ, կյանքից կտրված կառուցվածքների արմատական հեղաբեկման, առանց հրաժարվելու այն ամենից, ինչը հաստատում չի գտել պրակտիկայում կամ խարսխված է եղել ձևախախտված պրակտիկայի վրա՝ օբյեկտիվորեն վերածվելով լճացման ու պահպանողականության ջատագովության:

Չորրորդ, պետք է կազմակերպական հուսալի կապեր հաստատվեն հասարակագիտության և պրակտիկայի միջև՝ ելնելով վերակառուցման, արագացման շահերից և բուն գիտության շահերից: Առանց դրա տեսությունը քարանում է, միտքը չորանում, իսկ պրակտիկան դատապարտված է մակերեսորեն սահելու կենսական պրոբլեմների վրայով:

Հինգերորդ, գիտական կոլեկտիվների գործունեության բուն մեխանիզմը դարձնել այնպիսին, որ այն մշտապես խթանի գիտնականների դեմոկրատական փոխհարաբերությունները, բացառի ճշմարտությունը մենաշնորհ դարձնելու ամեն մի փորձ:

Հասարակագիտության վերջին ժամանակներս հարաճուն դարձած քննադատությունը սոցիալական պրակտիկայից նրա հեռացածության, կտրվածության համար, աշխատանքի ոճի ու մեթոդների, գիտական գործունեության բարոյահոգեբանական կլիմայի համար արդարացի քննադատություն է: Հասարակագիտությունը ոչ թե պարզապես արտացոլում էր հասարակության վիճակը, այլև ակտիվորեն մասնակցում դրա ձևավորմանը: Լճացման գաղափարախոսությունը, անշարժունության քողարկումը կյանքի ճիշտ իմացության կարիքը չունեին: Այն ամենը, ինչ չէր տեղավորվում դոգմատիկ մտածողության և «համընդհանուր հիացմունքի» պրակտիկայի պրոկրուստյան մահճի

մեջ, համարվում էր, հրապարակորեն թե գաղտնի, անվստահելի ու կասկածելի։ ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումը միանգամայն որոշակի արտահայտվեց այդ մասին։

Մի՞թե զարգացած սոցիալիզմի կոնցեպցիային չէր տրվել կոնյունկտուրային մեկնաբանություն, որը կողմնորոշում էր դեպի անշտապ, երկչոտ, անհետևողական կատարելագործում մասնավորություններում, որը սրբագործում էր բարեհոգությունը, բթացնում հասունացած արմատական փոփոխությունների գիտակցումը։

Մի՞թե կոոպերացիայի սոցիալիստական սկզբունքների անտեսումը, վերաբերմունքը օժանդակ տնտեսություններին և անհատական աշխատանքային գործունեությանը՝ իբրև ինչ-որ խորթ բանի, դուրս չթողեցին հասարակության նշանակալի պոտենցիալ ռեսուրսներ։

Մի՞թե դեմոկրատական ցենտրալիզմի սկզբունքի անկասկած անհրաժեշտ, կարևորագույն, բայց այնուհանդերձ միայն մեկ բաղկացուցիչ մասի՝ կառավարման կենտրոնացված ձևերի հասցեին ասված գովեստներն ու առասպելները իրենց չընթարկեցին նախաձեռնությունը, ինքնուրույնությունն ու սոցիալիստական ձեռներեցությունը, առատորեն չծնեցին գերատեսչականություն, բյուրոկրատիզմ, որոնք դարձել էին տնտեսական մեխանիզմի առաջատար լծակները։

Մի՞թե տնտեսական արգելակ չդարձան «հակաապրանքականների» այն կոնցեպցիաները, որոնք ավելի շուտ նման էին քաղաքական մեղադրանքների։ Միայն համարվում էր, թե լոկ գիտական վեճեր են տեղի ունենում։ Իրականում արժեքի օրենքի անտեսումը իշխում էր և՛ տեսության մեջ, և՛ պրակտիկայում։ Տնտհաշվարկի, ինքնածախսածածկման անտեսումը, դոտացիոն մեթոդը էկոնոմիկայի մի շարք ճյուղերում վատ ծառայություն մատուցեցին ժողովրդական տնտեսությանը՝ այստեղից բխող բոլոր հետևանքներով։

Մի՞թե վնաս չբերեցին սոցիալիստական ինքնակառավարման ստորացուցիչ մեկնաբանումները, դեմոկրատիայի ընդլայնման «անկանխագուշակելի» հետևանքներով սիստեմատիկ ահաբեկումները։

Մի՞թե լայն հրապարակայնության, ներքևից եկող իսկական վերահսկողության բացակայությունը, քննադատության և ինքնաքննադատության մակարդակի անկումը, խոսքի ու գործի խզումը չնպաստեցին հասարակության մեջ նեգատիվ երևույթների՝ սոցիալական պասսիվության և կաշառակերության, անպատասխանատվության և բարոյական սանձարձակության, կարիերիզմի և սպառողականության ուժեղացմանը։

Չի կարելի վերակառուցման ճանապարհով հաջողությամբ առաջ շարժվել առանց պարզելու այն պատճառները, որոնց շնորհիվ հնարավոր դարձան այդ երևույթները։ Այդպիսի պատճառներն առկա էին ինչպես պրակտիկայի բնագավառում, այնպես էլ գիտակցության ոլորտում։

Երկիրը սոցիալիստական շինարարության ուղին էր թևակոխել և այդ ուղիով ընթանում էր ոչ թե պարզապես բացառիկ բարդ պայմաններում։ Հարկավոր էր հենց ընթացքում տեսականորեն իմաստավորել իր բնույթով նախագնաց նոր հասարակության պրոբլեմներն ու հակասությունները, կոնցեպցիաներ մշակել ապագայի համար։ Սոցիալիզմի պատրաստի գծագրեր չկային, ասենք չէին էլ կարող լինել։

Բայց որոշակի փուլում նախապատվությունն սկսեց տրվել ոչ թե տեսության ստեղծագործական զարգացմանը, այլ սխոլաստիկային, մարքսիզմ-լենինիզմի որոշ դրույթների դոգմատիկ մեկնաբանմանը։ Կենտկոմի հունվարյան պլենումում խոսվեց այն մասին, որ սոցիալիզմի վերաբերյալ լենինյան մի քանի դրույթներ մեկնաբանվում էին գռեհկացված, ամլացվում էին նրանց տեսական խորությունն ու նշանակալիությունը։ Տարածում էին գտել մակերեսային պատկերացումները սոցիալիզմի և կոմունիզմի մասին, վերացական տեսաբանումը, կյանքից ու նրա ռեալ պրոցեսներից կտրված շինծու մարգարեությունները։ Օրինակ, պարտադրվում էր պատկերացումը դեպի կոմունիզմ առաջընթացին համեմատ հարաճուն միօրինակության մասին, բազմազանության անհետացման, մահացման մասին։ Էկոնոմիկայում կա միայն պետական սեփականություն, դրա կառավարման մեկ սխեմա։ Սոցիալական ոլորտում՝ բոլոր ու ամեն տեսակ տարբերությունների վերացում։

Քաղաքական ոլորտում՝ քաղաքական կառուցվածքների անփոփոխելիություն։ Եվ այդպես շարունակ։ Նման մոտեցման կողմնակիցներին առաջադիմությունը թվում էր որպես հարաճուն հասարակացում, ամեն ինչի և ամենի ուղղում։

Կ. Մարքսի, Ֆ. Էնգելսի, Վ. Ի. Լենինի աշխատություններն աչքի են ընկնում ամենից առաջ կյանքի ռեալ դիալեկտիկայի, պատմական զարգացման բարդության ու անմիանշանակության ընկալմամբ։ Ամբողջ հայտնի փորձը վկայում է. պատմությունը երբեք, ոչ մի ուղղությունում առաջադիմության չի հասել գռեհկացման միջոցով։ Ընդհակառակը, յուրաքանչյուր հաջորդ ֆորմացիա, սոցիալ-տնտեսական կամ քաղաքական սիստեմ ներքուստ եղել են նախորդից ավելի բարդ։ Եվ հիմքեր չկան այդ իմաստով սոցիալիզմը և կոմունիզմը համարել բացառություն։ Այդուհանդերձ, միօրինակության կոնցեպցիան նախանձելի համառությամբ արմատավորվում էր և՛ պրակտիկայում, և՛ տեսական կառուցվածքներում։ Նրա ազդեցությունը կարելի է գտնել նաև այսօր՝ էկոնոմիկայի, սոցիալական ոլորտի, կուլտուրայի մի շարք խնդիրների լուծման նկատմամբ եղած մոտեցումներում։

Կամ վերցնենք հասարակական օրինաչափությունների գործողության մասին դրույթը։ Օրինակ, քննելով կապիտալիզմը, մենք տեսնում ենք նրա ներքին պրոցեսների ու մեխանիզմների բարդությունը, այլընտրականությունը։ Բայց հենց որ խոսք է բացվում սոցիալիզմի մասին, այստեղ, իբր, գործում է կատարյալ ավտոմատիզմ, որը կախված չէ մարդուց։ Արտադրական հարաբերություններն իրենք են համապատասխան դառնում արտադրողական ուժերի զարգացմանը։ Ինքնակարգավորվում են տնտեսական զարգացման պլանաչափությունն ու համամասնականությունը, սոցիալական հարցերի լուծումը։ Ավտոմատ կերպով են գործում հասարակական գիտակցության, սոցիալական արդարության, ազգային հարաբերությունների զարգացման մեխանիզմները և շատ այլ բաներ։

Նշված և այլ պատկերացումները համատեղվել էին հասարակական կյանքի այնպիսի պրոցեսների հետ, որոնք տանում էին դեպի գոյություն ունեցած բանաձևերի բացարձակացում. որոշակի պատմական փուլի անցողիկ առանձնահատկությունների նույնացում սոցիալիզմի՝ որպես սիստեմի էական բնութագրերի հետ, դեպի որոշ դրույթների ու կոնցեպցիաների օրինականացում։ Որպես հետևանք երևան եկավ սոցիալիստական շինարարության պրոցեսում հասարակական գիտության դերի նկատմամբ մակերեսային վերաբերմունքի կայուն միտում։

Ստեղծվում էր մի հոռի շրջանակ. վատառողջ երևույթները պրակտիկայում վատառողջ միտումներ էին ծնում նաև հասարակական գիտակցության մեջ, գիտության մեջ։ Իսկ սրանք, իրենց հերթին, որքան գնում, այնքան ավելի շատ էին դժվարացնում տեսության ու պրակտիկայի վերադարձը իրատեսության, իրական կյանքի հունը՝ նրա հակասություններով հանդերձ։

Այլ կերպ ասած, աստիճանաբար կորչում էր քննադատական ինքնավերլուծման ընդունակությունը։ Ռեալ, կենդանի սոցիալիզմը ուսումնասիրելու փոխարեն, նախապատվությունը տրվել էր մտահայեցողական մոդելների կառուցմանը։ Տեսությունը դառնում էր ավելի ու ավելի տավտոլոգիական։ Մենք կամ առաջ էինք վազում, կոմունիզմի կառուցումը հայտարարում էինք օրվա անմիջական խնդիր։ Կամ, ղեկավարվելով, ըստ էության, տափակ էվոլյուցիոնիզմով, բացարձակացնում էինք տնտեսական, սոցիալական և այլ կառուցվածքների կայունությունը, արդարացնում լճացածությունը, դանդաղկոտությունը սոցիալիստական վերափոխումների պրոցեսում։ Հասարակական գիտության պահանջարկը ձեռք էր բերում խիստ կոնյունկտուրային բնույթ, որից և գիտությունը կորցնում էր իր իրական ֆունկցիան։

Այդ միտումներն առանձնապես նկատելի դարձան 70-ական թվականներին, երբ կենդանի, զարգացող սոցիալիզմի ուսումնասիրումը սկսել էր ավելի ու ավելի բացահայտորեն նենգափոխվել մտացածին բանաձևերով ու սխեմաներով։ Ավելին, լճացման երևույթների նկատմամբ եղած անքննադատական վերաբերմունքի ազդեցությամբ ստեղծվում և կարծրանում էր տեսական մտքի շարժումը ձևախախտող ներգործությունների մի ամբողջ կոմպլեքս։

Դրա հետևանքով մենք 80-ական թվականները թևակոխեցինք ոչ միայն լուրջ, այսօր քաջ հայտնի գործնական վրիպումներով ու սխալներով, այլև

շատ բաներում դեռ 30-ական թվականների մակարդակի տեսական գիտակցությամբ, երբ մեր հասարակությունը գտնվում էր իր կազմավորման համեմատաբար վաղ փուլում։ Այդպիսի դրությունը օբյեկտիվորեն նպաստում էր դոգմատիզմի, սխոլաստիկայի, տիրացուականության բարգավաճմանը։ Եվ, ընդհակառակը, դժվարացնում էր ժամանակակից սոցիալիզմի պրոբլեմների ստեղծագործական մշակումը։ Այնպես, ինչպես ձևավորվում էին քննադատության համար փակ շրջաններ, աճում էր նաև գիտական հետազոտության համար փակ ուղղությունների թիվը։ Տիրապետող էր դարձել այն պատկերացումը, որ հանդուրժելի են լոկ մասնակի, էվոլյուցիոն ուղղումներ, և դա էլ ավելի շատ պրակտիկայում, քան տեսության մեջ։ Բայց յուրաքանչյուր մարքսիստի պետք է պարզ լիներ, որ հեղափոխական տեսության՝ մարդկության այդ մեծագույն մտավոր կապիտալի ամեն մի մաշեցում տանում է դեպի ծանրագույն հետևանքներ, դեպի լճացում ոչ միայն տեսության մեջ, այլև նոր հասարակության կառուցման պրակտիկայում։

Մենք պետք է հասնենք փորձի՝ առանց որևէ բացառության ինչպես սխալների, այնպես էլ նվաճումների զգաստամիտ գնահատման նոր մակարդակի։ Ամեն ինչի վերաբերվել առանց կանխակարծության, լինել ինքնաքննադատական, ազնվորեն ու բացահայտորեն գիտակցել այն հետևանքները, որոնց հանգեցրել է հեղափոխական տեսության մի շարք դրույթների հարմարվողական մեկնաբանությունը, որը հակասում է նրա էությանը, մեզ, գիտական կոլեկտիվներին մոբիլիզացնենք՝ հեղափոխականորեն որոնելու կյանքի հարցերի պատասխանները. ահա թե այսօր ինչ է պահանջվում հասարակագիտությունից։ Սա դժվարին, նույնիսկ հիվանդագին պրոցես է, բայց դա անխուսափելի է։

Մենք բոլորս մեր ժամանակի արգասիքն ենք, իսկ երբեմն նաև նրա գերիները։ Բայց մեր փոխարեն ոչ ոք կյանքը չի վերակառուցի նոր ձևով, չի իմաստավորի առաջացած պրոբլեմները տեսականորեն, չի ազատվի իր ժամանակի համար գուցե և ճիշտ, բայց նոր պայմանների, նոր խնդիրների ճնշման տակ իրենց երբեմնի ուժը կորցրած ոչ քիչ թվով պատկերացումներից։

Այսօր հասարակագետների շրջանում գոյություն ունի, ինչպես մեզ է թվում, որոշակի «գիտակցության երկատվածություն»։

Ակնհայտ է պատմական պահի բարդության, պատասխանատվության ըմբռնումը։ Գիտնականները, գուցե, ինչպես ոչ ոք, պարզ տեսնում և զգաստամտորեն գնահատում են էկոնոմիկայում, սոցիալական և հոգևոր-բարոյական ոլորտում տիրող դրությունը։ Ճշմարտության դեմ մեղանչած կլինենք, եթե ասելու լինենք, որ բացասական միտումների աճը տագնապ չէր առաջացնում շատ հասարակագետների շրջանում կամ անցնում էր նրանց ուշադրության կողքով։ Քաջ հայտնի են հասարակական գիտության այն ներկայացուցիչները, որոնք սրությամբ դնում էին հասունացած պրոբլեմները՝ առանց հաշվի առնելու այն, որ նման արարքները չէին բարվոքում առողջությունը և չէին բարելավում նրանց հասարակական դիրքը։

Բայց դեռևս ուժեղ է իներցիան, այն մխիթարական պատրանքը, որի համաձայն հասարակական գիտությունների արդի վիճակը սկզբունքորեն ճիշտ է արտացոլում սոցիալիզմի զարգացման ներկա փուլը։ Իրականության այդպիսի «հայելանման» ընկալումը ի չիք է դարձնում կամ, համենայն դեպս, խիստ դժվարացնում է այն բանի ըմբռնումը, որ բացասական երևույթները, լճացումը հենց դոգմատիզմի, կյանքից կտրված կոնցեպցիաների, մեռյալ սխեմաների հետևանք են։ Ահա թե ինչու այնքան կարևոր է հաղթահարել յուրատեսակ անձնական մեկուսացումը ներկայումս մեր ապրած դժվարություններից, չենթարկվել ինքնահավատաքննության դայթակղությանը, հասկանալ, թե որքան անհրաժեշտ է հասարակագիտական հետազոտություններին վերադարձնել ճշմարտության անվեհեր որոնման լենինյան ոգին։

Ստեղծագործական մարքսիզմ-լենինիզմը միշտ հայտնություն է, այլ ոչ թե ծածկույթ։ «... Մենք մշտապես դիմում ենք Վլադիմիր Իլյիչ Լենինին, նրա մտքերին, գաղափարներին,— Կենտկոմի հունվարյան պլենումում ասաց Մ. Ս. Գորբաչովը։— Սա սոսկ հոբելյանական հարգանքի տուրք չէ, ոչ միայն Լենինի հեղինակության ընդունում։ Սա հրամայական ձգտում է արդի պայմաններում վերակոչելու և որքան կարելի է լրիվ վերակոչելու լենինիզմի ոգին...»։

Լենինիզմը դա հեղափոխական դիալեկտիկայի դասականորեն ստուգաչափիչ դասերն է։ «... Անհրաժեշտ է յուրացնել այն անվիճելի ճշմարտությունը, որ մարքսիստը պետք է հաշվի առնի կենդանի կյանքը, իրականության ճշգրիտ փաստերը և ոչ թե շարունակի կառչել երեկվա տեսությանը...» (ԵԼԺ, հ. 31, էջ 161)։ Այսպիսին է Վ. Ի. Լենինի հավատամքը։

Դիալեկտիկայի մարտնչող ու անհաշտելի ախոյանն է դոգմատիզմը՝ այդ յուրատեսակ մակաբույծ պալարը հեղափոխական տեսության կենդանի մարմնի վրա։ Ինքնագոհ տգիտությունն ու շահախնդիր հարմարվողականությունը՝ ահա դոգմատիզմի, տիրացուականության, սխոլաստիկայի աճելու հողը։

Տնտեսական օրենքների ու կատեգորիաների, սոցիալիզմի, սոցիալիստական դեմոկրատիայի, սոցիալական արդարության, կոմունիստական քաղաքակրթության զարգացման տեմպերի ու հեռանկարների մասին որոշ դրույթների դոգմատիկ մեկնաբանումը լճացման գոտիներ է գոյացրել հասարակության մասին գիտության մեջ։ Այստեղից էլ ժամանակի գլխավոր պահանջը, եթե կուզեք՝ պատվերը. վերակոչել դիալեկտիկական, լենինաբար ստեղծագործական մոտեցումը սոցիալիստական վերափոխումների նպատակների ու միջոցների ըմբռնման նկատմամբ, մանրակրկիտ ու խորքերին ուսումնասիրել ռեալ հակասությունները, դեն շպրտել դրանց գռեհիկ-քաղքենիական մեկնաբանումը։ Ոչ թե նախօրոք տրված և հարմար մխիթարական սկզբունքներից դեպի կյանքի փաստերը, այլ կեցության իրողություններից, իրական կենսական պրոցեսներից դեպի հետևություններ, սկզբունքների ու նպատակների ձևակերպում։ Այսպիսին է հասարակության մասին իսկական գիտության ուղին։

Կյանքի նոր իրողությունների հիման վրա, ինֆորմացիոն նոր հիմքի վրա են միանգամայն հնարավոր, միանգամայն իրականանալի ներխուժումը չճանաչված ոլորտ, դասական ֆոնդի հարստացումը, հասարակական կեցության նոր օրենքների ըմբռնումը։

Դա փաստ է, բայց մենք՝ դիալեկտիկան որպես զարգացման համընդհանուր տեսություն և հեղափոխական վերափոխումների մեթոդոլոգիա ընդունողներս, գործնականում միշտ չէ, որ աջակցություն ենք ցուցաբերել նորին թե՛ գիտության մեջ, թե՛ պրակտիկայում։ Ավելին, հաճախ մերժում էինք նորը, եթե դրա անմիջական, բառացի հաստատում չէինք գտնում դասական ժառանգության մեջ, առանց նկատելու, որ դրանով իսկ մենք դասականներից անհնարինն ենք պահանջում։ Իրենց բոլոր մանրամասնություններով նոր հասարակության ապագան, զարգացման բոլոր աստիճանները, առանձնահատկությունները մանրակրկիտ կերպով կանխատեսել ի վիճակի չեն, Լենինի խոսքերով ասած, նույնիսկ 70 Մարքս։

Պատահական չէ, որ այս բառերը հնչեցին կուսակցության XXVII համագումարի ամբիոնից։ Կ. Մարքսը, Ֆ. Էնգելսը, Վ. Ի. Լենինը լուծում էին իրենց ժամանակի խնդիրները։ Նրանք թողել են մեզ իրենց նվաճումների ու հայտնագործությունների, դիալեկտիկամատերիալիստական մեթոդոլոգիայի մեծ ժառանգությունը, գիտության մեջ ճշմարտության որոնումների ստեղծագործական ոգին։ Բայց ամեն մի ժառանգությունից պետք է օգտվել հմտորեն, առավել ևս մարքսիզմ-լենինիզմի նման հանճարեղ ժառանգությունից, որը իր էությամբ հակադոգմատիկական է, ինքը ծնունդ է առել կյանքից և պահանջում է շարունակ թափանցել հասարակական կեցության գաղտնիքները։ Խնդիրն այն է, որ կուտակված տեսական ու մեթոդոլոգիական պոտենցիալը, բուն դիալեկտիկական մտածողությունն ուղղենք նոր դրույթների և մոտեցումների առաջադրմանն ու խթանմանը։

II

Ելակետային տեսական խնդիրը կարող է համառոտ ձևակերպվել այսպես. ժամանակակից սոցիալիզմը պետք է ճանաչի առաջին հերթին ինքն իրեն։ Այդ բանը չի ստացվի, եթե այսուհետ ևս հասարակագիտության վրա ճնշի այն պրոբլեմները շրջանցելու վախը, որոնք իբրև բաղադրամաս դեռևս չեն մտնում քաղաքական լուծումների մեջ, իսկ վերջիններիս նկատմամբ մնանք մեկնաբանողի մակարդակին։

Ալեքսանդր Յաշինն ունի մի պատմվածք՝ «Լծակներ»: Չորս կոմունիստ
կոլտնտեսականներ սպասում են հինգերորդին՝ կուսակցական ժողով անց-
կացնելու համար: Տեղի է ունենում անկաշկանդ խոսակցություն. քննադա-
տում են կոլտնտեսությունում տիրող կարգերը, անտնտեսվարությունը, շրջա-
նային գյուղատնտեսական մարմինների կամայականությունը, վերևից իջեց-
ված պլանների ոչ հիմնավորվածությունը և այլն: Բայց ահա գալիս է հին-
գերորդը՝ մի ուսուցչուհի, որը մտահոգված է գրրոցի համար վառելափայտի
պրոբլեմով: «Գործերի մասին հետո՝ հիմա հարկավոր է ժողովն անցկաց-
նել»,— ընդհատում են նրա խոսքը, և սկսվում է ձևական շաղակրատանքը.
«Մենք ինչ-որ բան չենք նախատեսել և ինքնահոսի ենք թողել», «Պետք է
գլխավորել մասսաներին, ընկերներ», «Աշխատանքային բարձր վերելքի իրա-
դրության մեջ ամբողջ կոլտնտեսությունում ծավալվում է...»:
Դիպուկ կերպով է նկատել ոչ միայն խզումը խոսքի ու գործի միջև, այլև
խոսքի ու խոսքի միջև: Մի իրավիճակ, որը բավական բնորոշ է հասարակա-
կան շատ կոլեկտիվների համար:
Սոցիալիզմը ծնվել է որպես կապիտալիստական շահագործման, բուր-
ժուական բարոյականության ժխտում: Նոր հասարակությունը դրա հետևան-
քով թվում էր ռոմանտիկորեն իդեալական, արատներից ու հակասություննե-
րից զերծ ինչ-որ բան, իսկ ինչ վերաբերում է դժբախտություններին ու թե-
րացումներին, ապա դրանք հանգեցվում էին տխրահռչակ վերապրուկներին.
Եթե միայն ամեն ինչ այդքա՞ն հասարակ լիներ: Սոցիալիզմի առավելություն-
ների ակնհայտությունը ծնում էր այն պատրանքը, որ նա անընկալունակ է
բացասական միտումների դրսևորման, մանրբուրժուականության աշխուժաց-
ման նկատմամբ: Սոցիալիզմի օբյեկտիվ օրենքները հաճախ դիտվում էին
համաշխարհային զարգացման համատեքստից դուրս: Շատ բաներում հասա-
րակցված էին նաև կանխատեսումները կապիտալիստական կարգի զարգաց-
ման, նրա կենսունակության սահմանների, գոյատևելու ռեզերվների մասին:
Այս ամենից պետք է հրաժարվել, իսկ դա այնքան էլ հեշտ չէ:
Անփոփոխ կերպով հրատապ է, իսկ ստեղծված իրավիճակում՝ առանձնա-
պես, հասարակական կյանքի զանազան կողմերի փոխգործողության վերլու-
ծության նկատմամբ ամբողջական, կոմպլեքսային մոտեցման լենինյան պա-
հանջը: Խոսքը վերաբերում է այն մոտեցմանը, որը հաշվի առներ արտադր-
ղական ուժերի և արտադրական հարաբերությունների, բազիսի և վերնաշենքի,
քաղաքականության և էկոնոմիկայի, ցենտրալիզմի և դեմոկրատիայի, անձ-
նական և հասարակական շահերի, գաղափարախոսության և կյանքի նյութական
պայմանների, հոգեբանական և բարոյական տարրերի փոխադարձ բարդ կա-
պը և այլն:
Իրականության համակարգային, կոմպլեքսային վերլուծությունը օրգա-
նապես բխում է մարքսիզմ-լենինիզմի՝ որպես միասնական և ամբողջական
ուսմունքի բուն էությունից: Անհրաժեշտ է իրականության համակարգային,
ընդհանուր փիլիսոփայական իմաստավորմանը զիմել ժամանակակից գիտու-
թյամբ լրիվ սպառազինված: Այժմ առանձնապես անհրաժեշտ են պոռթկում-
ներ դեպի հիմնարար ընդհանրացումները, աշխարհի նկատմամբ ամբողջա-
կան հայացքի զարգացումը՝ նրա ռեալ հակասությունների և որոշիչ միտում-
ների լիակատարությամբ: Անհրաժեշտ են բուն սոցիալական՝ սոցիոլոգիա-
կան, սոցիալ-հոգեբանական, հումանիտար հետազոտություններ: Այստեղից՝
հետազոտությունների համապատասխան կողմնորոշման պահանջը:
Սոցիալիզմը որպես հասարակական առաջադիմության չափանիշ ու նրա
բարձրագույն նպատակ դնում է մարդուն: Ոչ թե ինչ-որ մի իդեալականաց-
ված անհատի, այլ իրական, կոնկրետ ժամանակի կենդանի մարդուն՝ հասա-
րակության, մյուս մարդկանց, նյութական ու հոգևոր ոլորտների հետ ունեցած
իր ռեալ կապերով: Առաջընթացը դեպի կոմունիզմ առաջին հերթին հասարա-
կական հարաբերությունների կատարելագործումն է, իհարկե, համապատաս-
խան նյութական և հոգևոր բազայի վրա: Տեսական գիտակցությունը կոչված է
տեսնելու և արտացոլելու ոչ միայն այդ պրոցեսների խորությունը, այլև գի-
տակցության և պրակտիկայի փոխադարձ կապերի անչափ բարդ դիալեկտիկան.
բուն գիտակցության՝ և՛ գիտական, և՛ առօրեական գիտակցության զարգաց-
ման օրինաչափությունները:

Չափազանց անհրաժեշտ է հասարակագիտության մեջ առավել զարգաց-
նել պատմականության սկզբունքը: Շատ սխալներից կարելի կլիներ խուսա-
փել, եթե ոչ միայն խոսքով, այլև գործով մեր հասարակության կառուցվածք-
ները դիտվեին որպես դինամիկ, զարգացող, այլ ոչ թե քարացած:
Պետք է ընդգծել. խոսքը վերստին հասարակության, պետության, կուսակ-
ցության, տնտեսական և սոցիալական զարգացման պատմության հերթական
կոնյունկտուրային արտադրության մասին չէ: Դա արդեն եղել է, արդյունքը
հայտնի է: Խոսքը այլ բանի՝ անցածը իր ամբողջ լրիվությամբ և դիալեկտի-
կական հակասականությամբ տեսնելու, իմաստավորելու, վերլուծելու անհրա-
ժեշտության մասին է: Տեսնել պատճառական-հետևանքային կապերի ողջ
կոմպլեքսը, լինի դա էկոնոմիկայում, սոցիալական, քաղաքական, այլ ոլորտ-
ներում, նաև նրանց միջև:
Տեսական աշխատանքը չի կարող իր տեսադաշտից դուրս թողնել այնպիսի
մի սկզբունքային պարագա, ինչպիսին է սոցիալական գիտության ոչ աքսիո-
մատիկ բնույթը: Այն թելադրվում է մի քանի հանգամանքներով: Անընդմեջ
շարժման, զարգացման մեջ է գտնվում հասարակությունն ինքը՝ սոցիալական
իմացության օբյեկտը: Այն կապված է նաև մարդու, դասակարգերի և խմբերի,
ամբողջ հասարակության՝ փորձը կուտակելու, ընդհանրացնելու և օգտագործե-
լու ունակության հետ: Այդ ունակության վրա է խարսխված մարդկանց ողջ
գիտակցական գործունեությունը, բայց այն ունի նաև մեկ այլ կողմ: Ավելի
բարդ ու զարգացած, ավելի կրթված հասարակության մեջ համապատասխա-
նաբար փոխվում են նաև նրա կենսագործունեության կազմակերպման ձևերը:
Բայց եթե բացասական երևույթները հասարակության մեջ առաջանում և պահ-
պանվում են բավական տևական ժամանակ, նրանք կարող են կուտակել «իրենց
փորձը» և ծնել այնպիսի միտումներ, որոնք ընդունակ են, իրենց հերթին, ձևա-
խախտելու հասարակական հարաբերությունները, դրանց այս կամ այն մասը:
Վերակառուցումը խնդիր է դնում սոցիալիզմը նորացնել ամբողջությամբ,
որակապես, այլ ոչ թե պարզապես կատարելագործել նրա առանձին կողմերը,
ոլորտները, սահմանները: Սոցիալիստական հասարակության որակապես նոր
վիճակի գաղափարը մղում է ըմբռնելու արարման՝ որպես մարդկանց գործու-
նեության այնպիսի դիալեկտիկորեն հակասական պրոցեսի պրոբլեմը, որում
զարգանում է սոցիալիզմի ոչ միայն ձևը, այլև բուն էությունը: Այդ բանի վրա
ուշադրություն էր հրավիրում դեռ Վ. Ի. Լենինը, երբ նշում էր. «... Ոչ միայն
երևույթներն են անցողիկ, շարժուն, հոսուն, անջատված սոսկ պայմանական
եզրերով, այլ նաև իրերի էությունները» (ԵԼԺ, հ. 29, էջ 278):

III

Այնպիսի մասշտաբի վերակառուցումը, ինչպիսին այժմյանն է, անխու-
սափելիորեն ներխուժում է սոցիալիզմի քաղաքատնտեսության արմատական
հարցերի ոլորտը, պահանջում է դրանք քննել հանրային արտադրության զար-
գացման ժամանակակից փուլի պայմաններին համապատասխան:
Մեզ հայտնի ամեն մի ֆորմացիայում, ամեն մի անցած պատմական փու-
լում արտադրողական ուժերի և դրանց սոցիալական ձևի՝ արտադրական հա-
րաբերությունների միջև եղած հակասությունը շարժում և կատարելագործում
է մարդկանց հասարակական-աշխատանքային գործունեությունը, ծնում է
հեղափոխություններ, արագացնում առաջադիմությունը: Սակայն, փոխանակ
այն սոցիալիստական հասարակության մեջ խոր հետազոտության ենթարկե-
լու, սկսել էին դոգմատիկորեն պնդել, որ սոցիալիզմի օրոք հիմնական հա-
կասությունը «կոմունիզմի տեսանելի ծիլերի» և «կապիտալիզմի վերապրուկ-
ների» միջև եղած հակասությունն է: «Վերապրուկներին» էին վերագրում այն
ամենը, ինչ սահմանափակում էր ղեկավարման վարչական-բյուրոկրատական
մեթոդները. կոլտնտեսային-կոոպերատիվ սեփականությունը, անձնական
տնտեսությունը, անհատական աշխատանքային գործու-
նեությունը, ապրանքային արտադրությունը և ապրանքադրամային հարաբե-
րությունները, շուկան, շահույթը, տնտհաշվարկը:
Վ. Ի. Լենինը տարբերում էր ձևական և ռեալ նվաճումները սոցիալիստա-
կան հասարակության զարգացման գործում: Հիշենք, թե նա ինչպես էր ընդ-
գծում սկզբունքային տարբերությունը ձևական-իրավաբանական սոցիալիս-
տական հանրայնացման և իրական հանրայնացման միջև: Շարունակելով այդ

լենինյան ավանդույթը, մենք պետք է հասնենք ռեալ պլանաչափության՝ արտադրության զարգացման գործում, ռեալ ցենտրալիզմի և ռեալ դեմոկրատիզմի՝ տնտեսության կառավարման գործում:

Պլանաչափության իրական աստիճանը չափվում է նրանով, թե որքան հուսալիորեն կհաջողվի պահպանել ու կարգավորել համամասնականությունը: Ռեալ ցենտրալիզմը չափվում է նրանով, թե որքանով են տնտեսական կենտրոնին ենթարկվում տնտեսական պրոցեսները: Տնտեսավարման ռեալ դեմոկրատիզմը չափվում է ոչ թե աշխատավորական կոլեկտիվներին պարզապես իրավունքներ տալով, այլ դրանց փաստական օգտագործման համար անհրաժեշտ սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական պայմաններ ստեղծելով:

Արգելակման մեխանիզմի ձևավորման սկիզբը կապված է, ըստ երևույթին, այն պատճառների հետ, որոնք աստիճանաբար (30-ական թվականներից) հանգեցնում էին օբյեկտիվ պայմանների և պրակտիկ գործողությունների հարաբերակցության հայտնի տեղաշարժի երկրորդների օգտին: Էկոնոմիկայի զարգացման էքստենսիվ ուղին իր ժամանակ օբյեկտիվորեն պայմանավորված էր, համապատասխանում էր ժամանակի խնդիրներին և տվեց զգալի արդյունքներ: Բայց այդ ուղին ինքը, դրա հետ կապված կառավարման, պլանավորման, բաշխման մեթոդները և այլն օբյեկտիվորեն խոչընդոտ էին դառնում զարգացման նրա հաջորդ, ավելի բարձր աստիճանի համար, երբ սկսել էին առաջին պլան մղվել որակական գործոնները, երբ պահանջմունք առաջացավ անցնելու տնտեսավարման ինտենսիվ ձևերի: Բայց մտածողության և պրակտիկայի իներցիան չափից ավելի համառ էր, իսկ դրա հաղթահարման ջանքերը՝ ակնհայտորեն անբավարար: Դրա հետևանքով վերջին տասնամյակներում օբյեկտիվորեն ստեղծվում էր սոցիալիզմի նյութական հիմքերի խարխլում՝ էկոնոմիկայի ծախսողականություն: Դրա պատճառները պետք է փնտրել ոչ թե մակերեսում, ոչ թե առանձին տնտեսական սխալներում, այլ հասարակական կեցության խորքում, լճացման գոյավորման մեջ:

Բազիսի ոլորտում այդպիսի պատճառ էր դարձել պետական սեփականության գործնականորեն բացարձակացումը, նրա հավասարեցումը սեփականության բարձրագույն՝ համաժողովրդական ձևին, որը իրականում դարձավ վարչարարության առաջնություն, տարածության ընդլայնում բյուրոկրատիզմի համար:

Բյուրոկրատիզմն զգում է դոգմատիզմի կարիքը, և ընդհակառակը: Ինչպես բյուրոկրատները, այնպես էլ դոգմատիկները կարող են գոյություն ունենալ միայն հասարակության շահերը սահմանափակելու հաշվին, դրա համար օգտագործելով պատկանելությունը պետական ապարատին, եթե նա յուրացնում է յուրատեսակ ամենազորության ֆունկցիաները: Այստեղից ամեն ինչ և ամբողջը «պետականացնելու», ամեն մի հաջողություն, նվաճում կառավարման վարչական՝ որպես «լավագույն» մեթոդների հետ կապելու ձգտումը:

Կոլտնտեսային-կոոպերատիվ սեփականության հանդեպ սեփականության պետական ձևի առավելությունների մասին վերացական դատողությունների վրա ուշադրության կենտրոնացումը բնավ չէր նպաստում տնտեսական կյանքի մեխանիզմի իրական ճանաչմանը: Դոգմատիզմը, բռնադատելով կյանքը, տառացիորեն կոոպերացիայի ականջներից բռնած քարշ էր տալիս պետության մեջ: Քայլ առ քայլ ամրապնդվում էր պետական սեփականության նկատմամբ վերաբերմունքի մի ստերեոտիպ. մերը իմը չէ, դա ոչ մեկինը չէ: Այստեղից էլ և՛ դժբախտությունները, և՛ անտարբերությունը, և՛ անտնտեսվարությունը, թեև, իհարկե, ոչ միայն այստեղից: Բայց հենց կոոպերացիան, մեր կարծիքով, կարող է այժմ ստանձնել այն ֆունկցիաները, որոնք պարտադիր չէ, որ կատարի պետությունը, և դրանով նպաստել սոցիալիստական շուկայի նորմալացմանն ու արդյունավետ աշխատանքին, պետության հետ համատեղ ամրապնդել ռուբլին:

Սոցիալիզմի ժամանակ հանրային սեփականությունն իր բոլոր ձևերով միասնական է: Դրա բաղադրամասերի միջև խելացի համամասնություններ կարող է հաստատել միայն կենդանի կյանքը: Համաժողովրդական սեփականության մեջ արհեստականորեն ստեղծված անկանոն համամասնությունները հակասությունների մի ամբողջ կոմպլեքսի գեներատոր են, որոնք այլ պայմաններում կարող էին «ավելի մեղմ» արտահայտվել կամ բոլորովին բացակայել:

Ըստ Մարքսի, սոցիալական կարգի հիմքերի փոփոխությունները անհրաժեշտ են, «որպեսզի հասարակական արտադրությունը դառնա ազատ կոոպերատիվ աշխատանքի միասնական, ընդարձակ ու ներդաշնակ համակարգ...» (К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 16. с. 199): Լենինը գրում էր, որ սոցիալիզմը «քաղաքակիրթ կոոպերատորների հասարակարգ» է, դա «անխտիր ամբողջ բնակչության» կոոպերացիան է: Եվ «դրա համար մի ամբողջ պատմական դարաշրջան է պահանջվում» (Երկ., հ. 45, էջ 440, 441):

Ոչ մի ձև չի անհետանում, քանի դեռ չի սպառել իր հնարավորությունները: Եթե ընտանեկան կապալը ընդունակ է ապահովել կրկնակի կամ եռակի արտադրողականություն՝ աշխատանքի կազմակերպման մյուս ձևերի համեմատությամբ, ապա ինչպե՞ս կարելի է այն համարել պատմականորեն իր դարն ապրած ձև, որը իրեն սպառել է սոցիալիստական արտադրության կառուցվածքում: Եթե անհատական աշխատանքային գործունեությունը կարող է օգուտ բերել, ապա ինչու՞ է հարկավոր գաղափարախոսական և պրակտիկ խոչընդոտներ ստեղծել նրա զարգացման համար: Անհրաժեշտ է խիստ պահպանել միայն մեկ սահմանափակում. թույլ չտալ շահագործում: Սոցիալիզմի ամրապնդումը գործով անհրաժեշտ է դիտել որպես գլխավոր խնդիր, դրան ենթարկել բոլոր ջանքերը, աշխատանքի և հասարակական կյանքի կազմակերպման ձևերը: Դրան կօգներ նաև հիմնարար տնտեսական հարաբերությունների բարդ կոմպլեքսի էական բնութագրերի անկանխակալ վերաիմաստավորումը՝ նրանց բազմազանության ու դինամիկայի մեջ:

Վերակառուցման ներկա փուլում առավել սուր հակասություններից մեկն է աշխատանքի քանակի և որակի միջև եղած հակասությունը: Տնտեսական պրակտիկան առաջվա նման կողմնորոշվում է դեպի քանակի առաջնայնությունը, այն դեպքում, երբ ժամանակի պահանջն է՝ լավագույնս զուգակցել աճի և՛ քանակական, և՛ որակական ցուցանիշները: Վերջիններիս թերագնահատումը անցյալում միայն ուժեղացնում է հասարակության առանց այն էլ բարձր այն պահանջմունքը, որ մեր զարգացման ներկա փուլում նրա որակական կողմերը ամենուրեք և ամեն ինչում արժանանային առաջնային ուշադրության: «Քանակի ստրատեգիայի» էությունը ծախսողական, դեֆիցիտաինֆլյացիոն արտադրությունն է: Ծախսողական մեխանիզմի վերացումը, նրա փոխարինումը սկզբունքորեն նոր՝ տնտհաշվարկային մեխանիզմով, որը համապատասխանում է զարգացող սոցիալիզմի էությանը, վերակառուցման գերխնդիրն է:

Փիլիսոփայական տեսակետից ծախսողականությունը սուբյեկտիվորեն արգելակում է քանակի օբյեկտիվ անցումը որակի, դա առաջինի առաջնայնությունն է երկրորդի նկատմամբ, դա, եթե ուզում եք, դոգմատիզմի մեգատոննաժն է, երբ չեն ըմբռնում հակասությունների դիալեկտիկական էությունը և չեն ընդունում դրանք, դա մտածողություն է սոցիալական անտարբերության կատեգորիաներով:

Տնտեսագիտական տեսակետից ծախսողականությունը նվազագույն վերջնական արդյունքն է առավելագույն միջակա ծախսումների դեպքում, արտադրողական ուժերի և արտադրական հարաբերությունների հակասությունների հարաճուն սրում, առաջինների անարխիա և երկրորդների բյուրոկրատացում, գիտատեխնիկական հետամնացության պահպանում, լճացածության ուղի: Արտադրողի հարկադրանքը շարունակ առաջ է բերում ծախսողականություն, և որքան ավելի ուշ, այնքան ավելի այլանդակ ձևով, նա մերժում է տնտհաշվարկը, սպառողի նկատմամբ ծնում է վերաբերմունք ոչ թե որպես շահագրգիռ պարտնյորի, այլ որպես ճանապարհի ձանձրալի ուղեկցի:

Գաղափարախոսական տեսակետից ծախսողականությունը ցանկալին որպես իրականություն ներկայացնելու մշտական ձգտում է, ցուցադրական շքեղություն, հանդիսամոլություն, աղմկարարություն, որոտի հասնող ծափողջույնների բորբոքում և փսփսոցի հասնող քննադատության նվաստացում, դա դոգմաների տիրաժավորում է և թարմ մտքի, ստեղծագործական որոնումների արգելակում: Դա մոռացում է այն բանի, որ սոցիալիզմի ժամանակ էկոնոմիկան չի կարող անջատված լինել այնպիսի հասկացություններից, ինչպիսիք են բարոյականությունը, ազնվությունը, օրինավորությունը և՛ աշխատանքում, և՛ հաշվետվությունների մեջ, և բարիքների բաշխման գործում:

Վերցնենք խորքային հակասությունների մի խումբ ևս՝ բուն աշխատանքում եղած ճակատուրյունը: Կ. Մարքսը մի այսպիսի միտք ունի. «Հասարակությունը ոչ մի կերպ չի կարողանա հավասարակշռության հասնել, մինչև որ նա չսկսի պտտվել աշխատանքի արևի շուրջը» (К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч.. т. 18, с. 551—552): Աշխատանքը միակ աստվածությունն է, որի առջև գլուխ էին խոնարհում մեր ուսուցիչները: Աշխատանքի ստորացումը, վիրավորումը սրբապղծություն է: Կյանքը պատժում է դրա համար, և պատժում է դաժանորեն:

Զարգացող սոցիալիզմը չի վերացնում աշխատանքի բաժանումը վերացականի ու կոնկրետի: Բայց հասարակական գիտակցության մեջ և պրակտիկայում արմատավորված էր մի կանխադրույթ. իբր, մասնավոր սեփականության բացակայությունը և անգամ պարզապես պետական պլանը կանխորոշում են, որ ամեն մի աշխատանք (օգտակար-վնասակար, անբասիր-անբարեխիղճ) անմիջականորեն հասարակական, անհրաժեշտ աշխատանք է:

Այս գործոն օբյեկտիվորեն ծախսողական կատալիզատորներից մեկն է: Հավասար կերպով վարձատրվում է ամեն մի աշխատանք՝ առատորեն ծնվում են հավելագրումներ, աչքակապություն, խաբեություն. տարերայնորեն և քրեորեն կազմակերպված ձևով վերաբաշխվում է ազգային եկամուտը, աղճատվում են բարոյականությունը և աշխատանքի էթիկան, ընկնում է նրա կուլտուրան: Ջախջախվում է բուն աշխատանքի վարձատրությունը, որը խարխլում է աշխատանքային և հասարակական մոտիվացիան:

Միաժամանակ այնպես ստացվեց, որ աշխատանքը բաժանվեց արտադրողականի՝ նյութական ոլորտում և անարտադրողականի՝ մյուս ոլորտներում: Այստեղից էլ սոցիալական ենթակառուցվածքի մեջ կատարվող ներդրումների «մնացորդային» սկզբունքը, տեխնոկրատիզմը, մարդկային գործոնի թերագնահատումը: Այստեղից էլ բժշկի, ուսուցչի, ինժեների, գիտնականի ամենաորակյալ և գիտատեխնիկական հեղափոխության պայմաններում անհրաժեշտ աշխատանքի դրության նյութական ու բարոյական նսեմացածությունը: Այստեղից էլ գիտության, իսկական պրոֆեսիոնալիզմի սոցիալական ստատուսի նվաստացումը: Այստեղ ևս պատճառներ չկա՞ն արդյոք որոշ հասկացությունների վերափիմաստավորման համար:

Տնտեսավարման ծախսողական եղանակը, որը ծնում է անպատասխանատվություն, խարխլում է նաև աշխատանքի բարոյական բովանդակությունը, որը չի կարող չազդել աշխատանքի նկատմամբ բանվոր դասակարգի և գյուղացիության, մտավորականության և հատկապես երիտասարդության մի մասի ունեցած վերաբերմունքի վրա: Մենք չենք մշակել ո՛չ ամոթանքով, ո՛չ ռուբլով ներգործելու համակարգ: Աշխատանքի կուլտուրայի և մոտիվացիայի պրոբլեմը ձեռք է բերում նոր հնչեղություն, քանի որ ինքնաֆինանսավորման, ինքնածախսածածկման և ինքնակառավարման պայմաններում անխուսափելիորեն ձևափոխվում են աշխատանքային հարաբերությունների չափանիշները:

Ըստ որում սա կարևոր է ոչ միայն պրակտիկայի համար: Հիմքեր կան ենթադրելու, որ հենց այստեղ, տնտեսականի ու սոցիալականի, նյութականի ու հոգևորի, անձնականի ու հասարակականի ամենակենդանի ու սուր սահմանագծում, կենսաթրթիռ ու քիչ ուսումնասիրված պրոբլեմների այս խաչմերուկում էլ կարելի է սպասել մեր ամբողջ հասարակագիտության առավել լուրջ մեթոդոլոգիական ճեղքում: Ճեղքում, որը հնարավոր կլինի, եթե հետազոտությունների կենտրոնում իրոք դրվի մարդն իր հասարակական կապերի ու հարաբերությունների ռեալ համակարգում:

IV

Ապրիլյան պլենումի ելակետային գիծը քաղաքական և հասարակական հաստատությունների ողջ համակարգի ակտիվացումն է, ամբողջ հասարակական կյանքի դեմոկրատացման, մտածելակերպի ու գործելակերպի մեջ դեմոկրատական աշխարհըմբռնման ու աշխարհազգացողության հաստատման անհետաձգելիությունը:

Դեմոկրատիան սոցիալիզմի՝ որպես հասարակական օրգանիզմի իրականացման կարևորագույն, ավելի ճիշտ, նույնիսկ միակ հնարավոր եղանակն է: Մարքսիզմը սոցիալիզմի սոցիալ-տնտեսական էությունն ամենևին էլ չի հանգեցնում պարզապես արտադրության միջոցների հանրայնացման: Հանրայնացված արտադրությունը դառնում է հիրավի սոցիալիստական, երբ գործնականում իրենց՝ աշխատավորներին է պատկանում արտադրական և հասարակական այլ գործերում կառավարման վճռական դերը, երբ կոլեկտիվներն իրենք են լուծում տնտեսական ու սոցիալական զարգացման կենսական հարցերը:

Ինդիվիդուալիզմը՝ իրավունքների ու ազատությունների բուրժուական ըմբռնման ալֆան ու օմեգան, ամբողջովին ու լիովին հիմնված է տնտեսապես անջատ սուբյեկտների հարաբերությունների վրա: Անհատ սեփականատիրոջ իրավունքներն այստեղ, բնականաբար, առաջին պլանում են: Բուրժուական իրավունքը անհատներին հավասարեցնում է իրավաբանորեն, բայց նա չի կարող, ասենք իր առջև խնդիր էլ չի դնում, հաղթահարել կապիտալիզմին անխուսափելիորեն ներհատուկ տնտեսական անհավասարությունը, որից և առաջանում են անհավասարության բոլոր մյուս ձևերը՝ սոցիալական, քաղաքական, ազգային, կուլտուրական և այլն:

Սոցիալիզմը ոչնչացնում է տնտեսական անհավասարությունը, աշխատավորների ազատագրումը լրացնելով օրենքում վավերագրված հավասարության բոլոր ու ամեն տեսակի ձևերի ընդունմամբ, պրակտիկայում դրա հաստատմամբ: Սոցիալիստական հասարակության քաղաքացու սոցիալական երաշխիքները, քաղաքական ազատությունները, իրավաբանական իրավունքներն անհամեմատ ավելի լայն են, դրանք ապահովված են նոր հասարակարգի ռեալ նվաճումներով: Պարզ է, սակայն, որ դրանց գործնական բովանդակությունը ինչ-որ մեկ անգամ ընդմիշտ տրված, քարացած բան չէ: Այն ածանցյալ է ռեալ պատմական օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պայմանների ողջ կոմպլեքսից: Մարդը սոցիալիզմի համար բարձրագույն արժեքն է ոչ միայն ընդհանուր պլանով, այլև վերին աստիճանի կոնկրետ, անհատական: Այս է սոցիալիստական դեմոկրատիայի զարգացման արդի փուլի իմաստը, այսօր դրան է ուղղված ՍՄԿԿ-ի և սովետական պետության սոցիալական ու կուլտուրական քաղաքականությունը:

Դեմոկրատացումը սովետական հասարակության ժամանակակից կյանքի այն կողմն է, որը սևեռուն ու շահագրգիռ ուշադրություն է առաջ բերում ամբողջ աշխարհում: Ոմանք ողջունում են հրապարակայնության, բացահայտության, ինքնաքննադատության և քննադատության կուրսը, դրա մեջ տեսնելով սոցիալիզմի վերընթաց շարժումը, նրա առավել լիովին հումանիստական ինքնաիրականացումը: Ուրիշները, որոնք կցանկանային սոցիալիստական դեմոկրատիան տեսնել բուրժուական դեմոկրատիայի պատկերով ու նմանությամբ, տածում են հասարակության վերասերման հույսը: Երրորդները դատողություններ են անում ինքնակառավարման «կործանարարության» մասին, դեմոկրատացման «վտանգի» մասին ընդհանրապես: Նման մեկնաբանությունների պատճառները հասկանալի են: Դրանք տարբեր են և՛ դասակարգային աղբյուրով, և՛ տեղի ունեցողի էության ըմբռնման աստիճանով, և՛ հույսերի անկեղծությամբ, որ աշխարհի առաջադեմ ուժերը կապում են սոցիալիստական հասարակական սիստեմի զարգացման հետ:

Լենինյան քաղաքական բառապաշարում «դեմոկրատիա», «ինքնակառավարում», «մասսաների կենդանի ստեղծագործություն» հասկացությունները վճռորոշ են՝ հատկապես սոցիալիզմի մասին դատողությունների համար: Վ. Ի. Լենինը համոզիչ կերպով, հանգամանորեն հիմնավորել է դեմոկրատիզմի նշանակությունը, բացահայտել նրա էությունը, որոշել բովանդակությունը: Աշխատավորների մասնակցություն պետության օրենքների ու պլանների քննարկմանը, իրենց ներկայացուցիչների առաջադրում, ընտրություն լիազոր մարմիններում, վերահսկողություն ներքևից նրանց գործունեության նկատմամբ, հրապարակայնություն, քննադատություն և ինքնաքննադատություն՝ որպես քաղաքական ղեկավարման մեթոդներ, պատասխանատվություն և գիտակցական կարգապահություն, բոլոր քաղաքացիների հավասարություն օրենքի առջև՝ ահա լենինյան այն գաղափարները, որոնք արտացոլվեցին XXVII համագումարի, Կենտկոմի հունվարյան պլենումի հիմնադրույթներում: Ակտիվացնել այն ամենը, ինչ ծառայում է սոցիալիզմին, դրա մեջ թաքնված պոտենցիալին լիովին բացահայտվելու հնարավորություն տալ կարելի է միայն դեմոկրատիայի, դրա առողջացման ու զարգացման միջոցով: Երիվ դեմո-

կրատիա չիրականացրած հաղթական սոցիալիզմ անհնարին է.— սա Վ. Ի.
Լենինի պատվիրանն է (տե՛ս ԵԼԺ, հ. 30, էջ 159)։
Վերակառուցումը սոցիալիստական դեմոկրատիայի հարցերն առանձնա-
հատուկ ձևով է դրել նաև կառավարման պրոբլեմի նկատմամբ նոր մոտեցում-
ների պահանջմունքի կապակցությամբ։ Առանց ապահովելու աշխատավորների
շահագրգիռ, ամենօրյա, գործարար մասնակցությունը չի կարելի լուծել այժմ
հասարակության առջև ծառացած խնդիրներից և ոչ մեկը։ XXVII համագումա-
րի առաջադրած դրույթը սոցիալիստական ինքնակառավարման մասին նշա-
նակում է նաև ժողովրդի համար իշխանությունից բուն ժողովրդի իշխանու-
թյան աստիճանական անցման պատմական անհրաժեշտության մասին լենին-
յան թեզիսի զարգացում սոցիալիզմի քաղաքական սիստեմի բոլոր հարկերում։
Կուսակցությունը եռանդագին որոնումներ է կատարում այդ ուղղությամբ։
· Պետք է գտնել հիմնարար, ինչպես նաև ընթացիկ լուծումների մշակմանը
մարդկանց իրական մասնակցության ձևեր ու խթաններ երկրի, հասարակու-
թյան, կոլեկտիվի մասշտաբներով, որքան կարելի է ավելի ճիշտ բացահայտել
դեմոկրատիայի գործողության մեխանիզմը՝ որպես բոլոր մակարդակների ու
բնութագրերի ծագող հակասությունների բացման, լուծման եղանակի։ Մայ-
րահեղ անհրաժեշտ են տեսական մշակումներ դեմոկրատական զարգացման
կյանքի մյուս ոլորտների վրա, մարդու, հասարակության ու նրա կառավար-
չական կազմակերպությունների քաղաքական կուլտուրայի ձևավորման վրա
նրա ներգործության ողջ գամմայի վերաբերյալ։
Առանձնահատուկ ուշադրություն է պահանջում իրավական գիտությու-
ների նոր որակի ձեռքբերումը։ Այստեղ պրոբլեմների մի վիթխարի շարք կա՝
տնտեսական ռեֆորմի իրավաբանական ապահովումից մինչև իրավագիտու-
թյան այն բաժինների մեջ արմատական փոփոխություններ մտցնելու անհրա-
ժեշտությունը, որոնք կազմում են սովետական քաղաքացիների տնտեսական,
քաղաքական և սոցիալական իրավունքների, ազատությունների հիմքը։ Այլ
կերպ ասած, տեսական միտքը պարտավոր է առաջարկել ավելի ու ավելի
լրիվ դեմոկրատիայի ապահովման՝ արդի փուլին համապատասխանող, դիա-
լեկտիկորեն զարգացած կազմակերպական, իրավաբանական, քաղաքական
մեթոդներ։
Շարունակում են բավականին բարդ մնալ իրավական գիտության փոխ-
հարաբերությունները ընթացիկ քաղաքական և տնտեսական պրակտիկայի
հետ։ Հասունացած պրոբլեմների լուծումից այս կամ այն ղեկավարի խուսա-
փելու ձգտումը, գերատեսչական և տեղայնական հավակնությունները չնպաս-
տեցին շահագրգռվածությանը՝ գործի գիտական լուրջ ապահովման հարցում։
Օգտագործվում էին գիտնականների միայն այն հանձնարարականները, որոնք
կարող էին կեղծ գիտական պատկառելիություն հաղորդել ընդունվող, թեկուզև
ոչ ճիշտ, որոշումներին, դրանք արդարացնել իրավաբանորեն։
Այժմ կարող է և պետք է այլ կերպ լինի։ Եկել է ժամանակը՝ հասկանալու
սոցիալիստական հասարակական հարաբերությունների իրավաբանական ձևի,
իրավունքի հումանիստական և բարոյական պոտենցիալի համակողմանի զար-
գացման ու արդյունավետ օգտագործման իրական արժեքը։ Առանց իրավուն-
քի, օրինականության և արդարադատության չի կարելի սոցիալական առաջ-
ընթացքի ապահովել նյութական արտադրության և քաղաքական
դեմոկրատիայի հաստատությունների նորմալ գործունեությունը, կարգավորել
արդյունավետ կառավարումը, խթանել անհատի զարգացումը։
Բայց բոլորովին վերջերս լույս տեսած ընդհանրացնող բնույթի մենագրու-
թյուններում անգամ չի հաջողվել հաղթահարել իրավունքի նեղ նորմատիվա-
յին մեկնաբանությունը, որը դեպի ծայրեզր է մղում նրա սոցիալ-արժեքային
հատկանիշները։ Իրավունքի այնպիսի կարևոր հասարակական հատ-
կությունները, ինչպիսիք են համապատասխանությունը ժողովրդի պահանջ-
մունքներին ու շահերին, հավասարությունը մարդասիրության և արդարա-
դատության սկզբունքներին, քողարկվում են վարչական-կառավարչական
նպատակահարմարության նկատառումներով։ Ինչպես հայտնի է, քաղաքա-
ցիների իրավական ստատուսը, նրանց իրավունքներն ու ազատությունները
ընկած են հասարակական հարաբերությունների ամբողջության մեջ, իսկ իրա-
վունքը վավերացնում և ապահովում է այն, ինչ ձևավորվել է կենդանի կյան-

քում։ Սակայն շարունակում են պահպանվել պատկերացումներ քաղաքացի-
ների իրավունքների՝ իբրև վերևից տրված բարերարության մասին, որը վկա-
յում է, որ չեն հասկանում այն իրական կապը, ինչ մեղանում գոյություն ունի
անհատի, հասարակության, իրավունքի և պետության միջև։ Կամ վերցնենք
այնպիսի մի հարց, ինչպիսին սոցիալիստական ձեռներեցությունն է։ Որքա՞ն
է իրավունքն ապահովում դրա իրավաբանական պաշտպանությունը։ Իրավա-
բանական փաստաթղթերում, հրահանգներում շարունակում է թևածել «մեղա-
վորության կանխավարկածը» տնտեսական նախաձեռնության նկատմամբ։ Ան-
հատական աշխատանքային գործունեության մասին օրենքը, թվում է, առայժմ
միակն է ներկայումս գործող օրենքներից, որտեղ անկյունաքար է դարձված մի
սկզբունք. այն ամենը, ինչ արգելված չէ, կարելի է։ Բայց շատերը առաջվա
նման գտնում են. եթե օրենքում հիշատակված չէ, նշանակում է, արգելված է։
Իրավունքը շուռ տալ դեպի առողջ բանականություն, անվերապահ առաջ-
նայնություն դարձնել հարգանքը մարդկային արժանապատվության նկատ-
մամբ՝ այս է այսօր իրավաբանական գիտության ու պրակտիկայի ամենալուրջ
խնդիրը։ Նշմարվում է նաև մեկ ուրիշ, ոչ պակաս հեռանկարային խնդիր, մշա-
կել նրա գործունեության կազմակերպման՝ հասարակության համար պիտանի
ձևեր, յուրատեսակ սոցիալական կառույցում։

V

XX դարի վերջը պայմանականորեն կարելի է անվանել բազմաթիվ հեղա-
փոխությունների՝ սոցիալական, գիտատեխնիկական, կուլտուրական, հոգե-
բանական, ժողովրդագրական, էկոլոգիական և այլ հեղափոխությունների ժա-
մանակաշրջան։ Երկու սիստեմների մրցության, հակամարտության և պետու-
թյունների փոխադարձ կախման հարաճուն միտումի զուգակցման մեջ դրսևոր-
վում է ժամանակակից համաշխարհային զարգացման դիալեկտիկական բար-
դությունը։ XXVII համագումարի այս հետևությունը սկզբունքորեն նոր որակի
հարցեր է դնում հասարակագետների առջև։
Փոփոխությունները համաշխարհային զարգացման մեջ այնքան էական
են ու համապարփակ, որ պահանջում են նրա բոլոր նոր գործոնների ու մի-
տումների լուրջ վերաիմաստավորում, կոմպլեքսային գնահատում, ժամա-
նակակից աշխարհի տեսական վերլուծության նշանակալի խորացում՝ նրա
ամբողջ բազմազանության, հակասականության և ամբողջականության մեջ։
Գոյատևման պրոբլեմը լուծելու պահանջմունքը մարդկության մեջ արթնաց-
նում է ինքնապահպանման ուժեր, հակադիր սոցիալական սիստեմներում
ստեղծում փոխգործողության խթաններ, որոնք համապատասխան լինեն մի-
ջուկային դարի հրամայական պահանջներին։
Դեռ վերջերս փիլիսոփայական և տնտեսագիտական շատ հետազոտու-
թյուններում մարդկության համաշխարհային պատմական, տոհմային կեցու-
թյան հասկացությանը վերաբերվում էին որպես մի յուրատեսակ բարձր
աբստրակցիայի, որը գործնական կիրառում չունի մեր սոցիալապես բաժան-
ված աշխարհում։ Բայց նոր պայմաններում, ընդգծելով դասակարգային
բնույթի սկզբունքային տարբերությունները, նշելով երկու հասարական-
տնտեսական սիստեմների պատմական հակամարտությունը, չի կարելի հաշվի
չառնել նաև նրանց փոխգործողության անչափ բարդ դիալեկտիկան։ Արդի դա-
րաշրջանի դիալեկտիկա-մատերիալիստական ընկալումը չի ընդունում ինչպես
ներկայումս գոյություն ունեցող երկու ֆորմացիաների, արտադրության եղա-
նակների արմատական հակադրության ժխտումը, այնպես էլ ժամանակակից
մարդկության, նրա ընդհանուր շահերի ու արժեքների էական միասնության
անտեսումը։
Միասնական, փոխադարձ կախում ունեցող աշխարհի կոնցեպցիան սեր-
տորեն կապված է նաև էկոլոգիական պրոբլեմի հետ։ Կարծում եմ, մենք դեռ
մինչև վերջ չենք գիտակցել, որ իր գլոբալ հետևանքներով բնության օգտա-
գործման նկատմամբ եղած ներկայիս մոտեցումների շարունակումն աղետա-
բեր է։ Տեխնիկական քաղաքակրթության զարգացումը, որը խարսխված է բնու-
թյան անողոք նվաճման սկզբունքների վրա, զգալիորեն խախտել է բնական
կոմպլեքսների ինքնավերականգնման պոտենցիալը։ Հենց մենք, մարքսիստ-
ներս ենք պարտավոր համակողմանիորեն մշակել մարդկությանը էկոլոգիական
աղետից փրկելու գիտական ստրատեգիան, իսկ այդ աղետը, եթե չցուցաբեր-

վեն ամբողջ համաշխարհային հանրության վիթխարի չափերը, մի քանի կանխատեսումների համաձայն, ընդունակ է ճայթելու բառացիորեն մի քանի տասնամյակ հետո:

Խնդիրը միայն շրջակա միջավայրի պահպանության ծախսերը ավելացնելուն չի հանգում: Անհրաժեշտ է անցում կատարել դեպի քաղաքական և էկոլոգիական կուլտուրայի նոր աստիճան: Քաղաքական տեսակետից դա խաղաղությունն է և պետությունների համագործակցությունը միջազգային-իրավական հուսալի հիմքի վրա: Տնտեսական տեսակետից դա համաշխարհային տնտեսությունը անթափոն տեխնոլոգիայի փոխադրելու պրոցեսն է, շրջակա միջավայրի պահպանումն ու մշակումը: Սոցիալական տեսակետից դա պայքարի ուժեղացումն է մարդու վաղեմի երդվյալ թշնամիների՝ սովի, հիվանդությունների, աղքատության, անգրագիտության դեմ: Փիլիսոփայական տեսակետից դա մարդու և բնության հարաբերության ներդաշնակությունն է, մարդու մտքի ու հոգու մաքրումը շահագործողական հասարակությունների սոցիալական չարիքի բոլոր տեսակներից, կուլտուրայի իսկական նվաճումների պաշտպանությունն ու զարգացումը, դրա դեգրադացիայի կանխումը:

Միջազգային հարաբերությունների տեսության մեջ, ըստ էության, նոր խոսք է անվտանգության սիստեմի ձևավորման հարցադրումը, որի հիմքում դրված լինեին համամարդկային արժեքներ, խոշոր մասշտաբային նախաձեռնություններ՝ կողմնորոշված միջուկազերծ աշխարհի ստեղծմանը: Անհրաժեշտ է մշակել հայացքների ծավալուն համակարգ, այնպիսի քաղաքական փիլիսոփայություն, որը պետություններին դրդեր վեր բարձրանալու գոյություն ունեցող հակասություններից, երբ խոսքը մարդկության գոյատևման մասին է:

Ապառազմականացված միջուկազերծ աշխարհի ձևավորումը պահանջում է վերացնել արդի աշխարհում անվստահության, լարվածության և թշնամության խորքային պատճառներն ու ակունքները: Միջազգայնագետ գիտնականների առջև ծառացած է այն հարցը, թե ինչպես կարելի է հաղթահարել առճակատման ավանդական մոտեցումները միջազգային հարաբերություններում: Կարևոր է գտնել դրանց զարգացման ընդհանուր կողմնորոշիչներ, որոնք համապատասխանեին միջազգային հանրության անդամ բոլոր պետությունների շահերին: Բռնությունից զերծ աշխարհի հուսալի հիմք պետք է դառնա միջազգային տնտեսական անվտանգությունը:

Նոր մոտեցումների կարիք է զգում նաև համագործակցության պրոբլեմը հումանիտար բնագավառում: Վերակառուցման, դեմոկրատացման շունչը մեր սոցիալիստական տանը պետք է լրիվ չափով զգացվի նաև դրսում: Այստեղ սովետական միջազգայնագետ գիտնականների առջև նոր հնարավորություններ են բացվում միջազգային անվտանգության համապարփակ սիստեմի բարոյական ու հոգևոր գործոնների հարցի տեսական մշակման համար:

Բացահայտում և նյութական բովանդակությամբ հագեցում է պահանջում ՍՄԿԿ XXVII համագումարի առաջադրած կոնցեպցիան ռազմական պոտենցիալների բավարարության մասին, այդ թվում և միջուկային զենքի լրիվ վերացման պայմաններում: Ոչ պակաս կարևոր է թվում զինվորական մասնագետների հետ համատեղ մեր ռազմական դոկտրինան վերլուծելու խնդիրը, դոկտրինա, որը իր ստրատեգիական էությամբ խարսխվում է միջուկային պատերազմի կանխման քաղաքականության վրա:

Այլ կերպ ասած, խոսքը մարքսիստական մտքի հետագա հարստացման մասին է համաշխարհային զարգացման որակապես նոր փուլում, գիտական աշխարհայացքի անընդմեջ նորացման ու կատարելագործման մասին: Հիշենք Լենինի խոսքերը «Մատերիալիզմ և էմպիրիոկրիտիցիզմ» աշխատությունից. «Էնգելսն ուղղակի ասում է, որ «մատերիալիզմն անխուսափելիորեն պետք է փոխի իր ձևը դարագլուխ կազմող ամեն մի հայտնագործության հետ՝ մինչև իսկ բնապատմական բնագավառում» (էլ չենք խոսում մարդկության պատմության մասին)» (ԵԼԺ, հ. 18, էջ 327):

VI

XXVII համագումարի առաջադրած խնդիրները զգալիորեն հրատապ են դարձնում հասարակական գիտակցության՝ սոցիալական էներգիայի անսպառ աղբյուրի զարգացման պրոբլեմը: Այն ներկայանում է երկու փոխկապակցված ուղղություններում: Առաջին, «գիտակցության որակի» բարձրացման, այն գի-

տական խստության, կրթության և ընդհանուր կուլտուրայի, իրազեկվածության և մտահորիզոնի նոր մակարդակի բարձրացնելու ուղու վրա: Երկրորդ, գիտելիքները համոզմունքների, իսկ համոզմունքները՝ մարդկանց արարքների ու գործողությունների վերածելու միջոցով: Հասարակական գիտությունների տեղը և դերը այստեղ հատուկ են:

Հանրային տնտեսության, սոցիալական ենթակառուցվածքի ամրապնդումը, սոցիալիստական դեմոկրատիան, դաստիարակչական ոլորտը այն պրոբլեմների միասնական հանգույցն են, որոնք պահանջում են լայնություն՝ նրանց տեսական դրվածքում, նպատակասլացություն և ձեռնհասություն՝ պրակտիկ գործերում:

Վերակառուցումը խոշոր պրոբլեմներ է դնում փիլիսոփայական գիտության առջև: Կտրվածությունը իրականությունից այստեղ ստացել է յուրատեսակ մեթոդոլոգիական, «տեսական հիմնավորում»: Նման միտումը պարզորոշ արտահայտվել է ճշմարտության իմացության լենինյան ուսմունքի աղճատված մեկնաբանման ու կիրառման մեջ, այն է՝ կենդանի հայեցողությունից դեպի վերացական մտածողություն և սրանից էլ դեպի պրակտիկա: Լենինյան մեթոդոլոգիական հիմնադրույթից գործնականորեն դուրս էր հանվում նրա այն մասը, որը մատնանշում էր տեսական իմացության ընթացքում մշտապես ռեալ օբյեկտին դիմելու անհրաժեշտությունը:

Դրա հետ մեկտեղ նկատելի է նաև մեկ այլ միտում՝ սողում դեպի էմպիրիզմ, նկարագրողականություն գլորվելը: Լույս են տեսել փիլիսոփաների, ասենք նաև ուրիշ հասարակագետների ոչ քիչ աշխատություններ, որոնք դիտվող փաստերի, այս կամ այն իրադարձության մասին հաղորդում են առանց դրանց տեսական իմաստավորման:

Կարծում եմ, որ մեզ պետք է լրջորեն անհանգստացնի մեր գիտության հետ մնալը մարդու պրոբլեմի, մարդկային գործոնի ակտիվացման ուղիների կոմպլեքսային ուսումնասիրման բնագավառում: Շատ կարևոր նշանակություն են ստանում մարդու ներքին աշխարհի հետ կապված պրոբլեմները, հենց այդ հարցերի շուրջն է տեղի ունենում առավել ակտիվ գաղափարախոսական պայքարը: Ցավոք, բարոյափիլիսոփայական պրոբլեմների ամբողջ ոլորտը մնում է որպես մի յուրատեսակ խոպան, երբ մարդ սկսում է խոր մտածել կյանքի իմաստի, բարոյական ընտրության, իր արարքների էթիկական հիմնավորման «հավերժական» տանջալի պրոբլեմների մասին, ապա պատասխան ստանալու համար նա ամենից հաճախ դիմում է ոչ պրոֆեսիոնալ փիլիսոփա-բարոյագետներին:

Հասարակության ռեալ կառուցվածքը, սոցիալ-դասակարգային, ներդասակարգային փոփոխությունների դինամիկան, սովետական հասարակության սոցիալական միասեռության ձևավորման բարդ ու հակասական պրոցեսը հետազոտելու փոխարեն գիտական կոմունիզմի, փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի վերաբերյալ աշխատություններում ծիսակարգի նման վանկարկվում է միայն այդ միասեռության վերաբերյալ թեզիսը: Սոցիալիստական անհատի ձևավորման, դաստիարակության անչափ բարդ պրոցեսը ուսումնասիրելու փոխարեն՝ սխոլաստիկական դատողություններ գրեթե իդեալական սովետական մարդու մասին: Հարց է ծագում, իսկ որտեղից առաջացան լճացման երևույթները, անարժան մարդիկ, սպառողականությամբ, իրամոլությամբ վարակված հոգեպես դատարկ վերասերվածները, որտեղի՞ց է կարիերիզմը, բյուրոկրատիզմը, անտարբերությունը:

Շատ թերություններ կան նաև գիտական կոմունիզմի մշակման գործում, չնայած նրա առարկայի ու մեթոդի, օրենքների ու կատեգորիաների քննարկումը սկսվել է ավելի քան քառորդ դար առաջ: Այնուամենայնիվ, հարկ չի լինի զարմանալ այնքան տեսական վեճի անավարտությանը, քանի որ այդ վեճը կրում է ձևական բնույթ, պտտվում է «զուտ» գիտակցության շրջանակներում, հանգում է այս կամ այն կատեգորիայի, առանձին, երբեմն կամայականորեն առաջ քաշված տեսակետների մտահայեցողական մեկնաբանման: Գիտական կոմունիզմի վերաբերյալ աշխատությունները, որպես կանոն, հիմնված են երկրորդական ինֆորմացիայի վրա: Հեղինակների տեսադաշտում են լինում առավելապես պատկերացումների, հասկացությունների զարգացման մասին նյութերը, այլ ոչ թե ռեալ պրոցեսները:

Շարունակում է ոչ պակաս բարդ մնալ իրավիճակը նաև սոցիոլոգիայում: Սոցիոլոգիական շատ հետազոտությունների պրոֆեսիոնալ մակարդակը դեռ ցածր է, լայնորեն տարածված են նկարագրողականությունը, սոցիալական զարգացման, հասարակական կարծիքի հարցերի հասարակացված մեկնաբանումը: Պահպանվում է անորոշությունը հասարակագիտության համակարգում սոցիոլոգիայի տեղի վերաբերյալ:

Իրականությունից հեռանալը դրսևորվում է նաև ազգային հարաբերությունների ուսումնասիրման բնագավառում: Հենց այս ոլորտում, ինչպես, թերևս, ուրիշ ոչ մեկում, կուտակվել են հնացած, դոգմատիկ շատ գնահատականներ, որոնք չեն համապատասխանում պրակտիկային:

Ըստ էության, ուսումնասիրված չէ այն ռեալ հակասությունը, որը կայանում է նրանում, որ դասակարգային տարբերությունների մահացման, մարդկանց ապրելակերպի և հոգևոր կերպարի ընդհանուր գծերի հետագա զարգացման հետ զուգընթաց իրենց ավելի շատ են զգացնել տալիս ոչ դասակարգային բնույթի՝ պրոֆեսիոնալ, կուլտուր-կենցաղային, տարիքային, ազգային-լեզվական տարբերությունները: Այս ամենը հարկավոր է լրջորեն իմաստավորել, կանխատեսել, նախապես ուղղումներ մտցնել քաղաքական գործունեության մեջ, սոցիալական զարգացման պլաններում, դաստիարակչական աշխատանքում:

Պատմական գիտության մեջ գիտնականների ոչ փոքր մասը զգալի չափով մասնագիտանում է բուրժուական հեղինակների կեղծ գիտական կոնցեպցիաների մերկացման մեջ, առանց զբաղվելու աղբյուրների ինքնուրույն ուսումնասիրմամբ և գիտական գաղափարների մշակմամբ, հնացած պատկերացումների քննադատական վերաիմաստավորմամբ: Նոր հիմքի վրա վերածնվել է գռեհիկ սոցիոլոգիացումը: Որոշ պատմաբաններ մանրաթեմայնությունն արմատախիլ անելու պատրվակով առաջարկում են, ըստ էության, սոցիոլոգիական սխեմաները լոկ հագեցնել «պատմագիտորեն» ձևավորված փաստական իլյուստրացիաներով:

Բարվոք չէ նաև մեթոդոլոգիական առումով: Գլխավորապես դա դրսևորվում է նրանում, որ մի շարք պատմաբաններ ու գրողներ հեռանում են պատմական իրադարձությունների ու անձնավորությունների դասակարգային գնահատականներից: Նախահեղափոխական Ռուսաստանի իրականությունը, մյուս հանրապետությունների անցյալը գունազարդելու ձգտումը կամա թե ակամա սքողում է դասակարգային հակասությունների սրությունը, որոնց ուժեղացումը հանգեցրեց ռուսաստանյան երեք հեղափոխություններին:

Վերջին տարիներին երբեմն կիսաձայն, իսկ երբեմն էլ ակնհայտորեն լսելի է հեղափոխության և սովետական իշխանության քննադատությունը ազգային մշակույթների նկատմամբ՝ իբր դրանց կործանարար քաղաքականության համար: Նման կարգի դատողությունների ենթատեքստում պարունակվում է այն միտքը, որ հենց դասակարգային, սոցիալիստական մոտեցումը, պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմը գործնականում եղան ազգային մշակույթների «աղքատացման» պատճառը: Դրանք անիմացության, ապիկարության քաղաքական չարաշահումներ են, ինչպես նաև ուղղակի հետևանք այն բանի, որ դեմագոգիան, շարունակ կրկնվող բուրժուական պրոպագանդիստական առասպելները փաստարկված հակահարված չեն ստանում գիտական քննադատության կողմից, որը կոչված է պաշտպանելու պատմական ճշմարտությունը:

Լուրջ պրոբլեմների առջև է կանգնած **պատմակուսակցական գիտությունը:** Չնայած ՍՄԿԿ-ի և սովետական հասարակության պատմության մասնագետների մեծ թվին, հետազոտված չեն առաջնակարգ նշանակություն ունեցող կարևորագույն շատ հարցեր: Վերջին ժամանակներս ուժեղանում է կուսակցության պատմաբանների քննադատությունը ճշմարտության հանդեպ թույլ տրվող մեղանչումների համար: Պատմականության սկզբունքի խախտում, պատմական պրոցեսի դիմազրկում, «սպիտակ բծեր» ամբողջական ժամանակաշրջանների տարածքում, սխեմատիզմ և անգույն շարադրանք՝ ահա սոսկ մի քանիսը արդարացի կշտամբանքներից:

Հարկ կլինի նորովի մոտենալ կուսակցության պատմության կարևոր ու բարդ շատ ժամանակաշրջանների լուսաբանմանը, յուրաքանչյուրից քաղելով անհրաժեշտ դասեր, խստորեն պահպանելով պատմականության սկզբունքը,

ճշմարտության սկզբունքը: Վերակառուցման յուրատեսակ իրադրության մեջ անցյալի խոր իմացությունը անգնահատելի օժանդակություն է ներկային և ապագային:

Խնդիրները շատ են: Դրանք հսկայական են: Բայց որքանո՞վ հնարավոր է հասարակագիտության խոր վերակառուցումը ժամանակի ոգով հետազոտական աշխատանքի այն կազմակերպման, դրվածքի պայմաններում, բարոյական այն մթնոլորտում, որ գոյություն ունի գիտական հիմնարկներում: Սա այսօր ամենասուր հարցերից մեկն է:

Խոսքը ամենից առաջ **գիտության մեջ դեմոկրատիայի զարգացման մասին է և գիտական էթիկայի մասին:** Դեմոկրատիան գիտության մեջ հակասությունների քաղաքակիրթ, այլ ոչ թե ուժային լուծման բուժիչ ձևն է: Հանդուրժողականությունը, հարգանքը ուրիշ տեսակետի նկատմամբ ամենևին համանշանակ չեն սեփական դիրքի կորստյանը: Դրանք խարսխված են սեփական արժանապատվության զգացումի վրա, ուրիշների նույն այդ զգացումի հարգման վրա, պրոբլեմներն ու մարդկանց հասկանալու կարողության վրա: Եվ նշանակում է՝ բարձր բարոյականությունից անբաժան իսկական սկզբունքայնության վրա:

Հրապարակայնությունն այն գործիքն է, որով հասարակությունը վերահսկում է գործերի վիճակը կյանքի բոլոր ոլորտներում, ներառյալ և գիտությունը: Եթե այստեղ փոփոխություններ չլինեն, ապա գիտական հիմնարկների աշխատանքի բովանդակության մեջ արմատական բարելավումներ տեղի չեն ունենա: Չափից դուրս շատ են կուտակվել այնպիսի բաներ, որոնք չեն կարող տագնապ չառաջացնել: Չի կարելի հանդուրժել ճշմարտության չինովնիկական մենաշնորհը, երբ մտքի աշխատանքում վերջին խոսքը պատկանում է ոչ թե ճշմարտությանը, այլ պաշտոնին: Անարդարացի կլիներ կասկածի տակ առնել բոլոր ղեկավարներին՝ գիտական կառուցվածքների տարբեր մակարդակներում: Եվ այնուհանդերձ պաշտոնատար հեղինակությունների ճնշումը տարածված է լայնորեն: Քիչ չեն նաև ծառայողական դիրքի չարաշահումները՝ լինի դա անհիմն կերպով պարտադրվող հեղինակակցությունը, գիտական հարմարվողականության արմատավորումը ենթակաների շրջանում, համապարտ երաշխիքը, հանդուրժողականությունը, անպահանջկոտությունը «յուրայինների» նկատմամբ և անցանկալիների օստրակիզմը:

Անհրաժեշտ է դեմոկրատացնել գիտության կազմակերպման բուն ձևերը, բարձրացնել գիտական խորհուրդների, գիտական կոնֆերանսների, դիսկուսիաների դերը, աշխուժացնել գիտական քննադատությունը, պաշտոնի հեղինակությունը ենթարկել մտքի հեղինակությանը:

Բայց առանձնահատուկ նշանակություն ունեն գիտական էթիկան և վարվելակերպի էթիկան: Ստացվել է այնպես, որ մեր հասարակագետները բաժանվել են կարծես երկու մասի: Ոմանք աշխատում են, պրոբլեմներ առաջադրում: Իսկ մյուսները այդ ժամանակ ուշադիր հետևում են, սպասում, թե առաջինները երբ կսխալվեն կամ անհաջողություն կկրեն: Եվ այդ ժամանակ, հասնելով դրան, ձգտում են ցույց տալ, որ այդ ճշմարտությունն իրենց հայտնի է եղել սկզբից ևեթ:

Կան նաև այն կարգի մարդիկ, որոնք, ինչ-որ բանի համաձայն չլինելով, խուսափում են բացահայտ դիսկուսիաներից, ճշմարտությունը չեն պաշտպանում գիտավեճում: Բայց, հաստատ համոզված լինելով միայն սեփական ճշմարտացիությանը, նամակներ են գրում զանազան կազմակերպությունների, պահանջելով պատասխանատվության կանչել «սխալների մեղավորներին», նրանց կպցնելով պիտակներ, վիրավորական մեղադրանքներ: Հարկավոր է հասարակայնության ուշադրությունը հրավիրել այդ կարգի մարդկանց վրա, հետևողականորեն կյանքում արմատավորել գիտական և մարդկային բարձր կանոնավորության էթիկան:

Գիտությունը կարող է զարգանալ լոկ կոնստրուկտիվ դիսկուսիաների պրոցեսում, կարծիքների բախման ժամանակ: Այնպես է թվում, որ ոչ միայն ստեղծված ձևերն ու արարողությունները, այլև գիտական դիսկուսիաների բովանդակությունը քննադատական իմաստավորման կարիք են զգում: Հարկավոր են այնպիսի դիսկուսիաներ, որոնք ծնվում են գաղափարների մրցությունից, ճշմարտությունը, նոր գիտությունը պաշտպանելու ձգտումից, այլ ոչ թե այն-

պիսի դիսկուսիաներ, որոնցում ճշմարտությունը, ընդհանրապես, խեղդվում է ու զոհվում: Գիտական քննարկումները, դիսկուսիաները արագացման իրական գումարելիներ դարձնելու համար պետք է գիտակցել՝ ո՛չ նոր հարցերի դրվածքում, ո՛չ դրանց պատասխաններում ոչ ոք չպետք է ունենա ճշմարտության մենաշնորհ:

Օգտակար է հրաժարվել ոչ մասնագետների առաջարկությունների նկատմամբ եղած աղայական վերաբերմունքից: Վերակառուցումը կյանքի է կոչել միլիոնավոր սովետական մարդկանց քաղաքական որոնող միտքը: Պրոբլեմների նրանց ընկալումը հաճախ իր մեջ կրում է ճշմարտության իսկական ոսկե հատիկներ, մոտեցումների թարմություն և ինքնուրույնություն, աշխարհի այն յուրահատուկ ընկալումը, որը միշտ անակնկալ հայտնագործություններ է պարգևել մարդկությանը:

Թերևս, հասարակագիտության զարգացման ամենից սուր պրոբլեմն է դառնում նրա կապը կյանքի հետ: Այժմ, Լենինի խոսքերով ասած, «հասել է հենց այն պատմական մոմենտը, երբ տեսությունը վերածվում է պրակտիկայի, կենդանանում է պրակտիկայով, ուղղվում է պրակտիկայով, ստուգվում է պրակտիկայով...» (ԵԼԺ, հ. 35, էջ 237): Կենդանի գործը, իրական հասույթը դեմոկրատիզմի, հրապարակայնության, բուն գիտության մեջ առողջ մթնոլորտի միաժամանակ և՛ արդյունքն է, և՛ կարևորագույն երաշխիքը:

Ժամանակն է գիտությունը համապետական աշխատանքի համակարգի մեջ մտցնել որպես մշտական բաղադրամաս: Հարկավոր է լայնորեն արմատավորել տեխնիկական, տնտեսական, սոցիալական նախագծերի գիտական փորձաքննության պրակտիկան, ուժեղացնել խորհրդակցական հիմունքները գիտական կոլեկտիվների գործունեության մեջ: Եկել է ժամանակը լավագույնս մշակելու նաև կառավարման, սոցիալական պլանավորման, սոցիոլոգիական վերլուծության, էկոլոգիայի և այլ տնտհաշվարկային կոնսուլտացիոն կենտրոններ ստեղծելու հարցը: Պետք է այդ ուղղությամբ ընդլայնել նաև բարձրագույն դպրոցի գիտական պոտենցիալի հնարավորությունները:

Արմատական վերակառուցում է պահանջում գիտական հետազոտությունների պլանավորման համակարգը: Պլանների ամբողջ բովանդակությունն այժմ հանգեցվում է կոլեկտիվ մենագրությունների պատրաստմանը, որոնցից շատերը հետազոտական աշխատանքի արգասիք չեն, չեն պարունակում ոչ նոր ինֆորմացիա, ո՛չ նոր ընդհանրացումներ, ո՛չ նոր հետևություններ ու կանխատեսումներ: Շատ հետազոտություններ թելադրված չեն սոցիալական պահանջմունքներով: Գիտության պլանավորման և հաշվետվության ստեղծված համակարգը հրապարակումների կուտակման էքստենսիվ ուղի է: Այն շեղում-ցրում է հսկայական ստեղծագործական և նյութական ռեսուրսներ:

Արմատական դեմոկրատացման կարիք է զգում նրատարակչական գործը: *Գիտության մեջ գիտական էթիկայի, հրապարակայնության, բացահայտության վերածնման անհրաժեշտությունը ծայրահեղ սուր է նախ և առաջ գիտական հանդեսներում: Այստեղ հատկապես վտանգավոր են այնպիսի երևույթները, ինչպիսին են խմբակայնությունը, խմբագրական կոլեգիաների և խմբագրական խորհուրդների դերի ու նշանակության նսեմացումը: Գիտական մամուլը իր մեծագույն մասով մինչև հիմա իսկական շրջանառության մեջ չի դրել համագումարի տեսական գաղափարները: Տեղի է ունենում հանրահայտ բաների վերապատմում, երկչոտությամբ են ներգրավվում նոր հեղինակներ, պահպանվում է վախկոտ վերաբերմունքը սուր դիսկուսիոն արդյունավետ աշխատությունների լույսընծայման նկատմամբ: Հանդեսները առաջվա նման լեփ-լեցուն են բարեհոգի, իսկ երբեմն նաև ջատագովական տոնով գրված հաճոյախոսական գրախոսություններով:*

Ապրիլյան պլենումի, XXVII համագումարի կուրսը, Կենտկոմի հունվարյան պլենումի որոշումները մեծ հույսեր ծնեցին, նոր հեռանկարներ բացեցին: Հասարակությունը շարժման մեջ է մտել բոլոր ուղղություններով: Սկիզբը դրված է: Դեպի հետ ճանապարհ չկա:

Ով, եթե ոչ ստեղծագործական մարքսիզմ-լենինիզմը, կարող է և պետք է ապահովի ճեղքումը դեպի անծանոթ աշխարհը, ով, եթե ոչ հասարակագետ գիտնականները, կարող են և պետք է պատասխան տան ժամանակի, սոցիալիստական զարգացման բարդ հարցերին: Այլ ուղի տրված չէ:

«Коммунист», № 8, 1987 թ. մայիս

ՎԱՍՏԱՀԵԼ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋԵԼ

Դոնարա ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ՀԿԿ Կենտկոմի բյուրոյի անդամ,
ՀԿԿ Լենինականի քաղկոմի առաջին քարտուղար

ԱՅՍՕՐ «ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄ» ԵՎ «ԱՐԱԳԱՑՈՒՄ» հասկացությունները իմաստավորում և բնութագրում են կուսակցական կազմակերպությունների ողջ գործունեությունը, այդ թվում նաև կադրային աշխատանքը:

Կադրային քաղաքականությունը սերտորեն առնչելով վերակառուցման հետ՝ կուսակցությունը ելնում է այն իրողությունից, որ այդ քաղաքականության հաջողությունը պայմանավորված է նրանով, թե մեր կադրերը որքանով ընդունակ կլինեն խորությամբ ընկալելու ժամանակի պահանջներով թելադրված, հիրավի հեղափոխական վերափոխումների իմաստը, ինչքան ստեղծագործաբար ու նպատակասլացորեն կկենսագործեն կուսակցության գիծը: ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումին տված զեկուցման մեջ խոսելով կադրային աշխատանքի դասերի մասին՝ ընկ. Մ. Ս. Գորբաչովը դրանցից մեկը համարեց այն, որ ուժեղացվի կադրերի պատասխանատվությունը հանձնարարված գործի համար, ամրապնդվի կարգապահությունը, ստեղծվի փոխադարձ պահանջկոտության մթնոլորտ: Իսկ դա թելադրում է մեզ՝ մի կողմից, վստահել կադրերին, նրանց տալ իրենց կարողություններն ու հմտությունները պատշաճ կերպով գործադրելու, իրենց համակողմանիորեն դրսևորելու լայն հնարավորություններ, մյուս կողմից՝ ուժեղացնել պահանջկոտությունը նրանց նկատմամբ, բարձրացնել պատասխանատվությունը իրենց վստահված տեղամասերի գործերի վիճակի համար:

Նոր պահանջների ոգով աշխատանքի կազմակերպումն, անշուշտ, չի կարող հաշվի չառնել անցյալի դրական փորձը, գործունեության առաջավոր միտումները: Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի պլենումը գործարար մթնոլորտում քննարկեց Լենինականի քաղաքային կոմիտեի հաշվետվությունը կադրային աշխատանքի վերաբերյալ: Նշելով մեր գործունեության դրական կողմերը՝ պլենումը միաժամանակ քաղկոմի ուշադրությունը հրավիրեց այդ ասպարեզում եղած թերությունների ու բացթողումների, չլուծված հարցերի վրա, տվեց կոնկրետ հանձնարարականներ: Ղեկավարվելով այդ առաջադրանքներով ու ցուցումներով, ապա և հետագայում գործունեության ելակետ ընդունելով ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան պլենումի հիմնադրույթները, կուսակցության XXVII համագումարի որոշումները՝ քաղկոմը, շրջկոմները և սկզբնական շատ կազմակերպություններ որոշակի քայլեր արեցին կադրերի ընտրության, տեղաբաշխման և դաստիարակության բարելավման ասպարեզում:

Փաստարկված ու կոնկրետ սկզբունքային քննադատությունը, մի շարք ղեկավար աշխատողների գործունեության անկանխակալ և օբյեկտիվ գնահատումը, տնտեսության, գաղափարախոսական աշխատանքի և ներկուսակցական կյանքի վիճակի համակողմանի վերլուծությունը քաղաքի կուսակցական, սովետական, տնտեսական մարմիններին օգնեցին՝ ճշգրտելու իրենց անելիքները, վերացնելու սխալներն ու թերությունները: Բազմաթիվ օրինակներից նշեմ մեկը: Տևական ժամանակ անբարենպաստ էին գործերի վիճակը վերլուծական սարքերի փորձնական գործարանում: Այստեղ չէին կատարվում պետական առաջադրանքներն ու ստանձնած սոցիալիստական պարտավորությունները: Պատճառը, հիմնականում, ձեռնարկությու-

նում արտադրական ու աշխատանքային ցածր կարգապահությունն էր, գործի հանդեպ ինժեներատեխնիկական առանձին աշխատողների անբարեխիղճ մոտեցումը, կուսակցական ու հասարակական կազմակերպությունների դաստիարակչական ու կազմակերպչական թույլ աշխատանքը: Պետք էր քաղկոմի ակտիվ միջամտությունը: Ուսումնասիրությունները հանգեցրին այն համոզման, որ, արտադրական և դաստիարակչական մի շարք խնդիրների լուծման հետ մեկտեղ (որոնք, ի դեպ, կատարվեցին), անհրաժեշտ էր վերանայել գործարանի ղեկավարության հարցը: Ձեռնարկված միջոցները տվեցին որոշակի արդյունք: Արդեն երկրորդ տարին է, ինչ կոլեկտիվի աշխատանքը կարգավորվել է:

Ղեկավարման լենինյան նորմերի ու սկզբունքների հետևողական արմատավորումը դարձել է քաղաքի սոցիալ-տնտեսական առաջընթացի, պլանային առաջադրանքների կատարման ու գերակատարման կարևոր գրավականը: Առաջնորդվելով «ղեկավարից ավելի շատ է պահանջվում» լենինյան սկզբունքով՝ կուսակցության քաղաքային ու շրջանային կոմիտեները, կադրերի գործնական ու բարոյական հատկանիշների բազմակողմանի հաշվառմամբ, ընտրությանը զուգընթաց, մշտապես կատարելագործում են նրանց նկատմամբ հսկողության ձևերն ու մեթոդները: Այժմ լայնորեն կիրառվում է սկզբնական կուսկազմակերպություններում, քաղկոմի և շրջկոմների բյուրոներում ղեկավար կադրերի հաշվետվությունների քննարկման, տեղերում նրանց աշխատանքի ոճին մոտիկից ծանոթանալու, կառավարման առաջավոր եղանակներին նրանց հաղորդակից դարձնելու պրակտիկան:

Անցած տարվա նոյեմբերին, օրինակ, քաղկոմի բյուրոն քննարկեց հղկող հաստոցների գործարանի դիրեկտոր Հ. Հարությունյանի հաշվետվությունը արտադրական հզորությունների արդյունավետ օգտագործման, արտադրության մեքենայացման ու ավտոմատացման մակարդակի բարձրացման, ձեռքի աշխատանքի կրճատման վերաբերյալ: Այդ հարցի քննարկումն անհրաժեշտ էր, քանի որ հաստոցաշինարարների կոլեկտիվը նոր տնտեսական տարում աշխատելու էր արտադրանքի պետընդունման պայմաններում:

Նշելով այդ նպատակով գործարանում կատարված դրական աշխատանքը՝ բյուրոն միաժամանակ տնտեսական ղեկավարության և կուսկազմակերպության ուշադրությունը հրավիրեց դրա հետագա ծավալման, տեղ գտած թերությունների վերացման վրա: Հետևողականորեն իրականացնելով բյուրոյի հանձնարարությունները՝ գործարանի կոլեկտիվն ունեցավ որոշակի առաջընթաց: Անցած վեց ամսում տեղադրվեցին 12 նոր ռոբոտատեխնիկական կոմպլեքս, վեց մշակող կենտրոն, խառատային և գայլիկոնող հինգ թվածրագրային հաստոց, կոփող հոսքային գիծ: Դրանք հնարավորություն ընձեռեցին շուրջ 18 տոկոսով կրճատել ձեռքի աշխատանքը, բարձրացնել արտադրողականությունն ու արդյունավետությունը:

Ղեկավար կադրերի հաշվետվությունների քննարկումը լայն պրակտիկա է դարձել նաև շրջկոմներում, սկզբնական կուսկազմակերպություններում: Ընդ որում նրանք կիրառում են տարբեր ձևեր և մեթոդներ: Կուսակցության Մոսկովյան շրջկոմը, օրինակ, մինչև բյուրոյի նիստում քննարկելը, հանգամանորեն ուսումնասիրում է գործերի վիճակը տվյալ կազմակերպությունում, զրույցներ անցկացնում կոլեկտիվի անդամների հետ, բազմակողմանիորեն բացահայտում ղեկավարի գործնական, քաղաքական և բարոյական հատկանիշները, աշխատանքային ոճի ու մեթոդների դրական և բացասական կողմերը: Հաշվետվության նախօրյակին, որպես կանոն, անցկացվում է «Շրջկոմի օր» միջոցառումը, որը փաստորեն ի մի է բերում և ամփոփում ուսումնասիրությունների արդյունքները: Դրա հրապարակայնության ապահովման նպատակով ամփոփիչ խորհրդակցությանը մասնակից են դարձվում նաև հիմնարկ-ձեռնարկությունների կուսակցական, հասարակական և տնտեսական ղեկավարները:

Այդ կերպ են շրջկոմի բյուրոյում քննարկվել «Լենտեքստիլ» արտադրամիավորման գլխավոր դիրեկտոր Ա. Աղուզումցյանի հաշվետվությունը, որի առթիվ ընդունված որոշման կատարման ստուգմանը շրջկոմի բյուրոն անդրադարձավ ապրիլ ամսին, Ս. Լուկաշինի անվան մանվածքային ֆաբրիկայի գլխավոր ինժեներ Ռ. Ահրյանի, դարբնոցամամլիչային սարքավորումների արտադրամիավորման գլխավոր դիրեկտոր Հ. Գալոյանի, հղկող հաստոցների գործարանի կուսբյուրոյի քարտուղար Մ. Մովսիսյանի և այլ ղեկավարների հաշվետվությունները:

Շրջկոմում պրակտիկա է դարձել նաև կուսակցական ժողովներում արված քննադատական դիտողությունների և առաջարկությունների մասին աշխատավորու-

թյան առջև հաշվետու սպասարկման ոլորտի ղեկավարների հաշվետվությունների քննարկումը: Այդպիսի քննարկման արդյունքներով 1987 թ. ապրիլ ամսին աշխատանքից ազատվել է «Լենտեքստիլ» արտադրամիավորման բանվորական ճաշարանների միավորման դիրեկտոր Ս. Մելքոնյանը: Մայիս ամսին շրջկոմն անդրադարձավ նաև շրջանի բանվորական ճաշարանների միավորման դիրեկտոր Մ. Հարությունյանի հաշվետվության քննարկմանը: Սկզբունքային և խիստ գնահատական տրվեց միավորման դիրեկցիայի, կուսակցական ու հասարակական կազմակերպությունների և անձամբ դիրեկտորի այսօրվա պահանջներին չհամապատասխանող աշխատանքային ոճին և անբավարար գործունեությանը:

«Ստրոմմաշինա» գործարանի կուսակցական կազմակերպությունում 1986—1987 թթ. ընթացքում քննարկվել է 13 կոմունիստի հաշվետվություն: Ընդ որում ամեն մի քննարկում այստեղ ունի կոնկրետ շարժառիթ ու նպատակաուղղվածություն: Անցած տարվա երրորդ եռամսյակում նկատվեցին հիմնական արտադրամասերի կողմից դետալները ժամանակին չհանձնելու դեպքեր: Դա խոչընդոտում էր ռիթմիկ աշխատանքին: Հարկ եղավ պարզել պատճառները: Այդ առիթով կուսբյուրոն լսեց գլխավոր մեխանիկ, ՍՄԿԿ անդամ Հ. Գյունաշյանի հաշվետվությունը: Քննարկումից պարզվեց, որ դետալները ուշացումներով հանձնելու պատճառը հաստոցների պարապուրդներն են, որոնք հետևանք են դրանց ոչ որակյալ նորոգման: Բազմակողմանիորեն քննարկելով հարցը՝ կուսբյուրոն համապատասխան հանձնարարություններ տվեց գլխավոր մեխանիկին, գլխավոր ինժեների տեղակալին: Քննարկումից անցել է յոթ ամիս, արդյունքները շոշափելի են: Հաստոցների պարապուրդները կրճատվել են 70 տոկոսով, բարձրացել է նորոգումների որակը:

Տնտեսական ու կուսակցական ակտիվի տնտեսական ու մասնագիտական գիտելիքների բարձրացման, նրանց մեջ տնտեսական նոր մտածողության ձևավորման արդյունավետ միջոց է դարձել քաղաքային կոմիտեի նախաձեռնությամբ ստեղծված որակի և արդյունավետության հասարակական համալսարանը, ուր ընդգրկված են ձեռնարկությունների դիրեկտորները, գլխավոր ինժեներները, կուսկազմակերպությունների քարտուղարները, գլխավոր մասնագետները: Պարապմունքները, որոնք անցնում են մշակված թեմատիկ պլանին համապատասխան, շատ հաճախ վարում են Միության և հանրապետության անվանի մասնագետները:

Քաղաքի արդյունաբերական ձեռնարկությունների տնտեսական ղեկավարների համար գործունեության լավ ուղեցույց են դարձել քաղկոմի մշակած կառավարման և արտադրության կազմակերպման տարբեր խնդիրներին վերաբերող երաշխավորություններն ու հանձնարարականները: Մենք ձգտում ենք, որպեսզի պետական ու տնտեսական մարմինների, հիմնարկությունների ու հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարները ձեռք բերեն ձեռնհասություն, օժտված լինեն ստեղծագործաբար ու մասշտաբայնորեն դատելու, հեռանկարայնորեն գործելու, մարդկանց կազմակերպելու և նրանց դաստիարակելու կարողությամբ, զգայուն կերպով արձագանքեն գիտության ու տեխնիկայի նվաճումներին, աշխատանքի առաջավոր ձևերին ու մեթոդներին: Մի խոսքով, դառնան վերակառուցման ու արագացման կուսակցության ստրատեգիական կուրսի կրողներ և իրականացնողներ:

Այո՛, ղեկավարի դրական բնութագրի գումարելիները շատ են, որոնցից ամենակարևորը, թերևս, հանձնարարված գործի նկատմամբ բարձր պատասխանատվությունն է, իր հանդեպ տածած վստահության լիարժեք արդարացումը: Երկար ժամանակ չի անցել, ինչ Ս. Լուկաշինի անվան մանվածքային ֆաբրիկայի դիրեկտորի ղեկը վստահվել է տեքստիլագործների կոլեկտիվում աճած երիտասարդ մասնագետ Ա. Կիրակոսյանին: Սկզբնական շրջանում հեշտ չէր նրա համար ղեկավարել ավելի քան երկու հազարանոց կոլեկտիվը: Ասենք, հիմա էլ դյուրին չէ, առաջընթացը ձեռք է բերվում մեծ ջանքերով: Բայց նա, գործիմացությունը զուգակցելով բարձր պատասխանատվությանը, խորամուխ լինելով արտադրության կազմակերպման մեջ, կարողացավ արդարացնել մարդկանց վստահությունը, իր գործելակերպով ու անձնական հատկանիշներով արժանացավ կոլեկտիվի հարգանքին:

Իսկ ի՞նչ միջոցներով Կիրակոսյանը հասավ դրան: Քաղաքային կոմիտեն նրան հուշեց գործերի բարելավմանն ուղղված որոշակի ծրագիր: Նախ՝ բարձրացնել պահանջկոտությունը ենթակաների և սեփական գործունեության նկատմամբ, սկզբունքային գնահատական տալ թերացողներին, բարձրացնել ներքին օղակների ղեկավարների՝ բրիգադավարների, վարպետների, տեղամասերի և արտադրամասերի պետերի պատասխանատվությունը հանձնարարված գործի հանդեպ, կուսակցական ու

հասարակական կազմակերպությունների սերտ համագործակցությամբ կոլեկտիվում ստեղծել առողջ բարոյահոգեբանական մթնոլորտ: Այս հարցերի լուծմանն ուղղված սիստեմատիկ, հետևողական աշխատանքը, կուսակցական կոմիտեում և սկզբնական կուսկազմակերպություններում դրանց գործարար քննարկումը, ամենօրյա աշխատանքի արդյունքների վերլուծությունը, թերությունների բացահայտումը հանդիսացան գործուն միջոցներ ռիթմիկ աշխատանքի ապահովման, պլանային առաջադրանքների կատարման ու գերակատարման համար: Իրավիճակի բարելավմանը մեծ չափով նպաստեցին կուսակցական ազդեցության ուժեղացումը արտադրության ներքին օղակներում, կոմունիստների ուժերի ճիշտ տեղաբաշխումը: Այժմ ֆաբրիկայի 19 բրիգադներում ստեղծված են կուսակցական խմբեր, հաստատված են կուսկազմակերպիչներ: Կոմունիստների 80 տոկոսն աշխատում է անմիջականորեն արտադրությունում:

Կուսակցական, աշխատանքային ու կատարողական կարգապահության բարձրացումն, իհարկե, խիստ կարևոր է, բայց, հասկանալի է, դրանք բավական չեն արտադրական բոլոր խնդիրների լուծման համար: Ուստի և քաղաքային կոմիտեի ակտիվ աջակցությամբ ֆաբրիկայի ղեկավարությունը ձեռնամուխ եղավ կոլեկտիվի սոցիալական հարցերի կարգավորմանը: Արտադրական նոր մասնաշենքերի կառուցմամբ զգալիորեն բարելավվեցին բանվորների աշխատանքային պայմանները, նոր մեքենասարքավորումների տեղադրմամբ ապահովվեց աշխատանքի բարձր արտադրողականություն, նոր հանրակացարանների և սոցիալական նշանակության այլ օբյեկտների շահագործմամբ էապես լավացան կոլեկտիվի մեծ թվով բանվորների բնակարանային և կենցաղային պայմանները: Իսկ արդյունքում տնտեսական լավ ցուցանիշներն են. 1986 թ. և ընթացիկ տարվա անցած ժամանակաշրջանի պլանային պարտավորությունները կատարվել են լիովին, շուրջ 13 տոկոսով բարձրացել է մեքենասարքավորումների օգտագործման գործակիցը, եկամուտներն աճել են 95 տոկոսով, կրճատվել է կադրերի հոսունությունը. այն 1985 թ. 16-ի փոխարեն 1987 թ. առաջին եռամսյակում կազմեց 1,6 տոկոս:

Անտարակույս, այսօր էլ լուսաշինցիների կոլեկտիվում կան դժվարություններ, բայց ձեռք բերված արդյունքները իրավունք են տալիս հուսալու, որ դրանք նույնպես հաջողությամբ կհաղթահարվեն:

Վստահության արդարացման լավագույն օրինակ է նաև լոկոմոտիվային դեպոյի պետ Հ. Հակոբյանի, ճկող հաստոցների գործարանի, կահույքի ֆաբրիկայի դիրեկտորներ Հ. Հարությունյանի, Ս. Ունուպօղլյանի գործունեությունը: Նրանք, ճիշտ ընկալելով կուսակցության ժամանակակից պահանջները, կարողանում են համախմբել կոլեկտիվը, լուծել տնտեսական ու սոցիալական նշանակության կարևոր շատ հարցեր:

Ավելի կոնկրետ օրինակ: Խոշորապանել տնաշինական գործարանը չէր կատարում արտադրական առաջադրանքները: Ղեկավարության գործունեությանը պակասում էր կազմակերպվածությունը: Նախկին դիրեկտորը չէր կարողանում ընթանալ վերակառուցման արդի պահանջներին համաքայլ: Անհրաժեշտ եղավ նրան փոխարինել: Դիրեկտոր նշանակվեց շինարարների կոլեկտիվում երկար տարիներ աշխատած, այդ գործի հմուտ մասնագետ Բ. Նաքաթյանը: Նա կարողացավ խելամտորեն համագործակցել սկզբնական կուսկազմակերպության, նրա բյուրոյի հետ, համախմբել կոլեկտիվը, ուժեղացնելով պահանջկոտությունը, բարձրացնել ենթակաների պատասխանատվությունը: Տնտեսական նոր մտածողությունը դարձավ նրա գործելակերպի ելակետը: Այդ ամենի արդյունքը եղավ այն, որ բարելավվեց գործերի վիճակը, ինչպես ասում են, ձեռնարկությունը շտկեց մեջքը:

Այդ դրական տեղաշարժերի շուրջ հանգամանորեն խոսվեց քաղկոմի բյուրոյի նիստում, որտեղ քննարկվում էր դիրեկտոր Բ. Նաքաթյանի հաշվետվությունը: Միաժամանակ նշվեց, որ բոլոր պրոբլեմները չէ, որ լուծվել են, բոլոր դժվարությունները չէ, որ հաղթահարվել են: Ձեռնարկության ղեկավարության, կուսկազմակերպության, մասնագետների ուշադրությունը հրավիրվեց հատկապես արտադրական հզորությունների ընդլայնման, թողարկվող արտադրանքի որակի բարելավման հարցերի վրա:

Այս օրինակները եզակի չեն: Այսօր քաղաքի թե՛ ժողովրդական տնտեսության բնագավառում, թե՛ այլ ասպարեզներում կադրային թարմ հոսքը ստեղծում է հաստատուն նախադրյալներ աշխատանքում շոշափելի հաջողություններ ակնկալելու համար: Ի դեպ, 70 տոկոսով նորացվել և թարմացվել է կուսակցության քաղաքային կոմիտեի և ազատված կուսկազմակերպությունների քարտուղարների կազ-

մը: Իսկ նորաստեղծ շրջանային կոմիտեների և շրջանային սովետների գործկոմների ապարատները համալրվել են հիմնականում երիտասարդ կադրերով: Քաղաքային և շրջանային կոմիտեների պրակտիկայում հաղթահարվել են կադրերի անհարկի տեղափոխման դեպքերը:

Կուսակցության XXVII համագումարի և ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան և հունիսյան պլենումների պահանջներով առաջադրված նոր մոտեցումները, անցումը տնտեսավարման նոր մեթոդներին, տնտհաշվարկը, ինքնաֆինանսավորումը գործնական հողի վրա են դրել արտադրության կազմակերպման դեմոկրատացման և այդ առնչությամբ ձեռնարկությունների, արտադրամասերի, տեղամասերի ղեկավարների, վարպետների և բրիգադավարների ընտրովիության հարցը: Քաղաքի մի շարք ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների առանձին օղակներում անցկացվել են ղեկավարների ընտրություններ: Ընտրովիության պայմաններում են նշանակում ստացել տրիկոտաժի արտադրական միավորման գլխավոր դիրեկտորը, արտադրամասերի և տեղամասերի պետերը՝ բամբակագործվածքային, «Հայէլեկտրակոնդենսատոր» արտադրամիավորումներում, Լուկաշինի անվան մանվածքային ֆաբրիկայում, մի շարք վարպետներ և բրիգադավարներ՝ այլ ձեռնարկություններում: Մեկից ավելի թեկնածուների քննարկմամբ ընտրվեց ՀԼԿԵՄ Շիրակի շրջկոմի առաջին քարտուղարը:

Անշուշտ, այդ պրակտիկան առաջիկայում է՛լ ավելի կընդլայնվի և կզարգանա: Այս հարցում մենք կարևորում ենք մի հանգամանք: Արդեն ղեկավարների՝ կյանքի ուղեգիր ստացած մրցութային ընտրությունները, գաղտնիք չէ, նաև կարող են սասանել այն կադրերի հեղինակությունը, ովքեր դուրս կմնան մրցույթից: Որպեսզի այս գործում չլինեն նման մտայնություններ և բացառվեն սխալները, մենք ձգտում ենք ընտրությունների շուրջ ստեղծել բարոյահոգեբանական առողջ մթնոլորտ: Ինչպե՞ս է դա արվում. նախ՝ սկզբնական կուսակցական, արհմիութենական, կոմերիտական կազմակերպությունները կոլեկտիվում բացատրական լայն աշխատանք են տանում ընտրությունների դեմոկրատական բնույթի, նրա էության և նպատակի մասին, իսկ ապա՝ ժողովում, նախքան ընտրությունների անցկացումը, հանգամանորեն պարզաբանվում է այն հարցը, որ մրցույթից դուրս մնալը երբեք էլ չի նշանակում տվյալ անձի հեղինակազրկում, որ տվյալ ընկերոջ թեկնածության առաջադրման բուն փաստը ինքնին նշանակում է նրա հեղինակության բարձրացում:

Լենինականի կուսակցական կազմակերպությունները լավ են գիտակցում, որ այժմյան ժամանակը բարդ լուծումների, կոնկրետ գործերի ու գործողությունների ժամանակ է: Առաջ ընթանալու համար հարկավոր է, որպեսզի յուրաքանչյուրն իրեն պատասխանատու զգա այն բանի համար, ինչ տեղի է ունենում այժմ և ինչ պահանջում է կուսակցությունը: Բայց, ցավոք, դեռևս բոլորը չէ, որ հասկացել են այս իրողությունը: Քաղաքի տարբեր ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների առանձին ղեկավարներ ապրում ու գործում են հին պաշարով՝ կարծելով, թե պաշտոնն, ինքնին, կապահովի հեղինակություն: Եվ հարկ եղավ նրանց ասել դառը ճշմարտությունը, ճշմարտությունն այն մասին, որ նման մտայնությունը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ բյուրոկրատիզմ: Անցած մեկ և կես տարում կառավարման ժամանակակից պահանջները չբավարարող 21 ղեկավար կադրեր ազատվել են զբաղեցրած պաշտոնից: Ավելի վատն այն է, երբ ղեկավար աշխատողը համապատասխան եզրակացություն չի հանգում իր հասցեին արված քննադատությունից՝ դրա նկատմամբ դըրսևորելով անպատասխանատու վերաբերմունք:

Դեռևս 1983 թ. քաղկոմի բյուրոն քննարկելով «Կուսակցական և պետական կարգապահության դրվածքը № 41 պրոֆտեխնիկական ուսումնարանում» հարցը, նշել էր մի շարք լուրջ թերություններ ուսումնարանի դիրեկտոր Վ. Մկրտչյանի աշխատանքի ոճում: Ուսումնարանի սկզբնական կուսկազմակերպությունը ժամանակին քննարկեց քաղկոմի բյուրոյի որոշումը և դիմեց որոշ ձեռնարկումների՝ վիճակը շտկելու համար: Սակայն հետագայում մոռացության տրվեցին և՛ քաղկոմի բյուրոյի, և՛ սկզբնական կուսկազմակերպության որոշումները: Հետևանքը եղավ այն, որ ուսումնարանում սկսեցին ավելանալ անօրինականությունները: Այսպիսի պայմաններում հնարավոր դարձան 30 սովորողների հավելագրումը 1986 թ. ընդունելության պլանում, բացակայությունների մեծ թիվը, անկազմակերպվածությունը կոլեկտիվում և այլ խախտումներ: Քաղկոմի բյուրոն, անդրադառնալով ուսումնարանի աշխատանքի հարցին, ՍՄԿԿ անդամ Վ. Մկրտչյանին հեռացրեց դիրեկտորի պաշտոնից և նրան հայտարարեց խիստ նկատողություն՝ գրանցելով հաշվառման քարտում:

Նման փաստերը հանգեցնում են այն համոզման, որ չնայած գործնական ու բարոյական բարձր հատկանիշներով օժտված կադրերի մեծ ջոկատի առկայությանը, չնայած կադրերի ընտրության և տեղաբաշխման ասպարեզում մեր ձեռքբերումներին, այնուամենայնիվ, այս գործում փոքր սայթաքումն անգամ որոշակի բացասական հետք է թողնում: Այդպես ստացվեց, օրինակ, մեզ մոտ՝ տրիկոտաժի արտադրամիավորման, կոշիկի № 1, 9 ֆաբրիկաների, տնաշինական գործարանի դիրեկտորների նշանակման գործում: Ստիպված էինք հետագայում աշխատանքից նրանց ազատել և ենթարկել կուսակցական պատասխանատվության:

Նման դասերը զգաստացնում և ստիպում են միշտ հիշել, որ կարևորը ոչ թե այս կամ այն դիրեկտորին փոխելն է, այլև այն, թե նորը ինչքանով է տարբերվում նախորդից՝ իր հասունությամբ, կարողություններով ու ձեռներեցությամբ: Այստեղ խորհելու առիթները շատ են: Հայտնի է, որ երբ այս կամ այն կազմակերպության, աշխատանքի տվյալ բնագավառի ղեկավարման պոստում հայտնվել է գործի համար անհամապատասխան անձ, նա իր ապարատը համալրում է ըստ իր ոճի ու ճաշակի մարդկանցով: Իսկ նման փաստերին օբյեկտիվ և սուր կերպով արձագանքում է, առաջին հերթին, աշխատավորությունը:

Այո՛, հասարակական կարծիքը բավական սուր բարոմետր է: Այդ հանգամանքը յուրաքանչյուր ղեկավարից պահանջում է խստապահանջություն ցուցաբերել սեփական անձի նկատմամբ: Այս հարցում կարևոր է ամեն ինչ. և՛ աշխատանքը, և՛ վարքագիծը, և՛ կենցաղը: Մի խոսքով, ղեկավարի բարոյական նկարագիրը ոչ մի տարակուսանք չպետք է հարուցի: Իսկ այդ նկարագրի դրական իմաստով ամբողջացման գործում մենք դեռևս զգալի անելիքներ ունենք: Խոսքը նրանց դաստիարակության, անցանկալի գործողություններից զերծ պահելու, գաղափարապես զինելու մասին է:

Վերջերս, քաղաքային կոմիտեի պլենումում քննարկեցինք ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան պլենումի որոշումների կատարման ասպարեզում քաղաքի կուսակցական կազմակերպությունների խնդիրները: Այնտեղ խոր վերլուծական և հանգամանալից խոսակցություն ծավալվեց կադրային աշխատանքում տեղ գտած վերոհիշյալ թերությունների և բացթողումների մասին: Մենք այսօր անհանգստանում ենք, որ առանձին բնագավառների ղեկավարների որակական կազմի բարելավման գործում առկա են ստվերոտ կողմեր: Պլենումը կադրային քաղաքականության վերակառուցման առաջնահերթ խնդիրը համարեց ռեզերվի հետ տարվող կենդանի աշխատանքը, դրա կատարելագործումը այն հաշվով, որպեսզի հաղթահարվեն կադրերի ընտրության նկատմամբ տեխնոկրատական մոտեցման դրսևորումները, որպեսզի ստեղծվեն հնարավորություններ ղեկավար աշխատանքի առաջ քաշելու նաև առաջավոր բանվորների և անկուսակցականների, որպեսզի այդ գործում ևս հետևողականորեն իրականացվեն կուսակցության ազգային քաղաքականության պահանջները: Վերջին հաշվով, մեր ձգտումն է հասնել այն բանին, որ կենսագործունեության բոլոր ասպարեզներում աշխատանքի յուրաքանչյուր օղակ գլխավորեն գաղափարապես հասուն, կուսակցությանն ու համաժողովրդական գործին նվիրված, ազնիվ, սկզբունքային, նորովի մտածող, պրպտող ու գիտակ մարդիկ:

Ղեկավարի ակտիվության ու գործարարության չափանիշ է արտադրական խնդիրների լուծումը: Տնտեսական շատ ղեկավարներ և կուսկազմակերպությունների քարտուղարներ կարողացել են մոբիլիզացնել կոլեկտիվի ուժերը և արդյունավետ ու հստակ աշխատանքով ապահովել արտադրության համաչափությունը, կանխել գրոհայնությունը: Դրա շնորհիվ քաղաքի արդյունաբերության աշխատողները, ամբողջությամբ վերցրած, ընթացիկ տարվա առաջին հինգ ամիսներին թողարկեցին 3,5 միլիոն ռուբլու արտապլանային արտադրանք: Ընդ որում նախորդ տարվա նույն ժամանակամիջոցի համեմատությամբ աճը կազմեց 4,9 տոկոս: Որոշ առաջընթաց է նկատվում արտադրանքի պետական ընդունման անցած ձեռնարկություններում:

Եվ այնուամենայնիվ, չնայած այդ դրական տեղաշարժերին, դեռևս իրեն զգացնել է տալիս էքստենսիվ զարգացման իներցիան. յուրաքանչյուր հաջողություն ձեռք է բերվում մեծ դժվարությամբ: Անցած տարի, օրինակ, հինգ ձեռնարկություն չկատարեց արտադրանքի իրացման պլանը: Ընթացիկ տարվա առաջին հինգ ամիսներին հատկապես թերացան և երկրին զգալի պարտք մնացին կոմպրեսորների գործարանի և դարբնոցամամլիչային արտադրամիավորման կոլեկտիվները: Առանձին

ձեռնարկություններում դեռևս արմատական բեկում չկա արտադրանքի որակի բարելավման գործում: Նրանց ղեկավարների մոտ դժվար է ձևավորվում վերակառուցման և արագացման հիմք հանդիսացող տնտեսական մտածողությունը:

Հասարակության վերափոխման նյութական հիմքը, վերակառուցման գլխավոր օղակը էկոնոմիկան է: Հետևաբար, ամեն մի ղեկավար, առավել ևս կոմունիստը, պետք է ճիշտ ընկալի այն իրողությունը, որ կուսակցական մարմինները, իրեն վստահելով արտադրությունը գլխավորելու ծանրակշիռ, պատվավոր և պատասխանատու գործը, միաժամանակ մեծ հույսեր են կապում նրա հետ, հանդես բերում ամենայն պահանջկոտություն: Այս առնչությամբ պետք է առավել սթափ մտածեն և իրենց գործունեությունը վերակառուցեն վերը նշված ձեռնարկությունների դիրեկտորներ Ֆ. Հովհաննիսյանը, Հ. Գալստյանը և կուսբյուրոյի քարտուղարներ Մ. Անտոնյանն ու Մ. Թորոսյանը:

Նրանց և այս կամ այն հարցում թերացող մյուս ղեկավարների ուշադրությունը հրավիրում ենք այն բանի վրա, որ արտադրությունում վերակառուցման էությունը կազմում են լճացման երևույթների վճռական հաղթահարումը, գիտատեխնիկական առաջադիմության արագացումը, աշխատանքի արտադրողականության անընդհատ բարձրացումը, արտադրանքի որակի բարելավումը, աշխատանքային և նյութական ռեսուրսների խնայողությունը, տնտեսավարման ու կառավարման կատարելագործումը, պայքարը անկազմակերպվածության և անպատասխանատվության դեմ: Հետևաբար, նրանք պարտավոր են գտնվել կուսակցության այս պահանջների կատարման մակարդակի վրա:

Այլապես, ի՞նչ վերակառուցման մասին կարող է խոսք լինել, երբ ձեռնարկությունն այսօր էլ շարունակում է գրոհային աշխատանքը կամ դոփում է տեղում: Ընթացիկ տարվա առաջին եռամսյակի վերջում քաղկոմը այդ կապակցությամբ ուսումնասիրեց մի շարք արդյունաբերական ձեռնարկությունների գործունեությունը: Պարզվեց, որ առանձին կոլեկտիվներ վերջին տասնօրյակում թողարկում են ամսվա պլանի 42—46 տոկոսը: Այդ հանգամանքը դառնում է արտադրանքի ցածրորակության պատճառ: Միայն թեթև արդյունաբերության ձեռնարկությունները դրա համար վճարել են մեկ միլիոն ռուբլու վնասատուգանք:

Արտադրանքի որակի հարցը հատկապես լուրջ պրոբլեմ է էլեկտրակենցաղային և կոմպրեսորների գործարաններում: Կոմպրեսորների գործարանի շատ արտադրատեսակներ հնացած են, չեն համապատասխանում սառնարանաշինության այսօրվա պահանջներին: Փաստորեն արտադրանքի գրեթե մեկ երրորդը չունի համապատասխան սպառողներ: Անցած տարի, օրինակ, արտադրանքի 24 տոկոսը սպառողները խոտանել էին և թերությունները վերացնելու համար հարկ եղավ լրացուցիչ ծախսել 21,7 հազար ռուբլի: Կուսքաղկոմը և Շիրակի շրջկոմը վերադաս մարմինների հետ միասին միջոցներ են ձեռնարկում այս գործարանի վիճակը արմատապես կարգավորելու համար:

Այսօր կադրերի առջև ծառացած են ավելի բարդ, որակապես նոր խնդիրներ, որոնց լուծումը պահանջում է ոչ միայն եռանդ, այլև խոր գիտելիքներ: Արդյոք մեր բոլո՞ր կադրերն են բավարարում այս պահանջը: Ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառներում աշխատող 4.250 ինժեներների շարքում 810-ը չունեն համապատասխան կրթություն, այսպես կոչված՝ պրակտիկներ են: Նրանք արդյունաբերությունում կազմում են 18,6 տոկոսը, տրանսպորտում՝ 32,3, կապի ձեռնարկություններում՝ 40,2 տոկոսը: Ավելի կոնկրետ՝ վիճակը բարվոք չէ հացի, մսի պահածոների կոմբինատներում, գարեջրի ածիկի գործարանում: Մեզ պակաս անհանգստություն չի պատճառում նաև այն, որ քաղաքի կուլտուր-լուսավորական հիմնարկների ղեկավարների զգալի մասն իր ընդհանուր կարողություններով ընդունակ չէ խորությամբ ընկալելու և իրագործելու կուսակցության առաջադրած բարդ խնդիրները:

Կուսակցության պահանջներին համապատասխան, կադրային աշխատանքի վերակառուցման ընդհանուր համակարգում մենք պարտավոր ենք ուշադրության կենտրոնում պահել կին կադրերի լիարժեք ռեզերվի ստեղծման և նրանց առաջքաշման հարցը: Բանն այն է, որ կին ղեկավարները քաղաքի արդյունաբերական ձեռնարկություններում կազմում են չնչին տոկոս: Բարվոք չէ վիճակը նաև այլ բնագավառներում: Քաղաքի հանրակրթական, գիշերօթիկ և երաժշտական դպրոցների 53 դիրեկտորներից միայն 5-ն է կին:

Ժամանակակից հասարակական զարգացումն առանձնանում է արտակարգ դինամիկությամբ: Եվ այդ պայմաններում անտեսել հին պատկերացումների, ստերեոտիպների և լճացման դեմ հարձակողական պայքարը՝ նշանակում է կորցնել զարգացման պրոցեսների զարկերակը, վերակառուցման բուն ոգին վերածել սոսկ լոզունգի: Այդ առնչությամբ էլ, ինչպես պահանջում է կուսակցությունը, բոլոր դժվարությունների հաղթահարման, եղած թերությունների բացահայտման ու վերացման, կադրերի դաստիարակության հատու և օգտակար զենքը մենք դարձրել ենք քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը: Եվ ինչպես դիպուկ կերպով նշել է Մ. Ս. Գորբաչովը, «դրանք մեր ապրելակերպի նորմերն են, և հնարավոր չէ պատկերացնել դեմոկրատիա, առանց քննադատության: Բայց քիչ է խոսել քննադատության և դեմոկրատիայի մասին, մարդը, առավել ևս կոմունիստը, և, հատկապես, ղեկավարը պետք է դրա ներքին և ազնիվ պահանջն ունենա»: Ուստի այժմ քաղաքի կուսակցական կազմակերպությունները քննադատությունն ընկալելու կուլտուրա են դաստիարակում մարդկանց մեջ:

Կուսակցության Լենինականի քաղաքային և շրջանային կոմիտեներն այսօր իրենց կարևոր խնդիրն են համարում թափանցել արտադրության ամենաստորին օղակները, տեսնել ամեն ինչ, խորանալ կադրերի գործունեության մեջ, ուղղություն տալ նրանց: Ղեկավարվելով ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1987 թ. հունվարյան և վերջերս տեղի ունեցած հունիսյան պլենումների որոշումներով՝ մենք մշտական ուշադրության կենտրոնում ենք պահում կադրերի գաղափարական ու քաղաքական դաստիարակությունը այն հաշվով, որպեսզի մարքս-լենինյան աշխարհայացքին, կառավարման արդիական պահանջներին ու մեթոդներին տիրապետելը, խոսքի և գործի միասնությունը, մարդկանց հետ տարվող կենդանի աշխատանքի ըստ ամենայնի զարգացումը յուրաքանչյուր ղեկավար աշխատողի համար դառնան կենսական պահանջմունք:

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՈԳԻՆ

Ս. ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՄԵԾ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ ՊԱՆԾԱԼԻ ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆԱՄՅԱԿԸ սովետական ժողովուրդը դիմավորում է երկրում իրականացվող հեղափոխական վերակառուցման պայմաններում, որի նպատակն է արագացնել սոցիալիստական հասարակության առաջընթացը: 1985 թվականի ապրիլից է սկսվել վերակառուցումը, երբ ընդունվեց սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու՝ երկրի բախտի համար վճռական կուրսը: Կուսակցության առաջադրած իրենց բնույթով հեղափոխական նոր ստրատեգիական նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է հասարակության կյանքի բոլոր կողմերի վերափոխման անդուլ աշխատանք: Եվ ՍՄԿԿ Կենտկոմը կուսակցությանն ու ժողովրդին նպատակամղում է մշտական որոնման, որը բացառում է այնպիսի վիճակը, երբ, ազատագրվելով մեկ դոգմայից, հնարավոր լինի ընկնել այլ դոգմաների գերիշխանության տակ:

Կուսակցությունը խիստ գնահատական տվեց լճացման միտումներին, մեր հասարակության մեջ լենինյան սկզբունքներից կատարված շեղումներին: Կուսակցությունը վճռականություն ցուցաբերեց ըմբռնելու բացասական պրոցեսների պատճառները և մշակելու այնպիսի միջոցառումներ, որոնք արագացնում են մեր շարժումը, բացառում սխալների կրկնությունը, թույլ են տալիս ընթանալ առաջ, հաստատելով մշտապես ինքնակատարելագործվելու սոցիալիզմին օրգանապես ներհատուկ օրինաչափության իրողությունը:

Ընդամենը երկու տարուց մի քիչ ավելի է, ինչ սկսվել է վերակառուցումը, սակայն ակնհայտ են նրա առաջին արդյունքները, հասարակական մթնոլորտում կատարված փոփոխությունները: Եթե լրիվ չի հաղթահարվել, ապա հիմնովին վերափոխվել է վերաբերմունքը անտարբերության, պասիվության, ծուլության նկատմամբ: Ժողովրդական լայն զանգվածները շահագրգիռ կերպով լծվել են նորացման ստեղծագործական աշխատանքին: Ավելի ու ավելի մեծ չափով են աշխատավոր մարդիկ իրենց զգում կյանքի տերեր, պատասխանատու հարազատ պետության ներկայի ու ապագայի, սոցիալիզմի բախտի համար: Հիրավի, նրանք վերակառուցումն ընկալել են ամբողջ հոգով, որպես իրենց հարազատ գործը: Սովետական երիտասարդությունը խանդավառությամբ ընդունեց կուսակցության առաջադրանքները և միահամուռ ձեռնամուխ է եղել այդ վիթխարի կանխագծումների իրականացմանը: Ինչպես վկայեց ՀամԼԿԵՄ XX համագումարը, վերափոխման հսկայածավալ աշխատանքում երիտասարդությունը մտցնում է պատանեկան ավյուն ու եռանդ, անձնվեր պատրաստակամություն է ցուցաբերում իր ուսերին առնելու այն ամենամեծ, ամենապատասխանատու գործերը, որ մեզ սպասում են XXI դարի նախաշեմին: Իրոք, երիտասարդներն են շարունակելու կուսակցության սկսած վերակառուցման գործը:

Թափանցելով հասարակության խորքը, վերակառուցումն ընդգրկել է նրա բոլոր խավերը, շարժման մեջ են դրվել ստեղծագործական նոր ուժեր, թեև տակավին չկա այն որակական բեկումը, որին մենք հետևողականորեն ձգտում ենք (դրա համար անշուշտ ժամանակ է հարկավոր), բայց քաղաքական, հոգևոր ու բարոյական մեծ նշանակության վերափոխումներ կատարվում են:

Հասարակության կյանքում իրականացվող խոշորագույն վերակառուցման մեջ կուսակցությունն առանձնացնում է այն գլխավոր ուղղությունները, հանգուցային տեղամասերը, որտեղ անհրաժեշտ է առավելագույն չափով կենտրոնացնել ջանքերը: Դրանցից կարևորագույնը էկոնոմիկան է, երկրի հզորության հիմքը: Ժողովրդական տնտեսության մեջ վերակառուցման ամբողջ ընթացքը նպատակամղված է նրա պո-

տենցիալի ուժեղացմանը, քաղաքական և սոցիալական նոր, առավել մասշտաբային խնդիրների լուծման համար պայմանների ստեղծմանը:

Վերակառուցումը էկոնոմիկայի բնագավառում նախ և առաջ տնտեսական հարաբերությունների ամբողջ համակարգի արմատական վերակազմումն է, որն ասպարեզ է բացում աշխատավորական զանգվածների նախաձեռնության և ստեղծագործության համար: Դա դինամիկ զարգացումն է ինտենսիվացման ուղիներով, աճի տեմպերի տոգորումը որակապես նոր բովանդակությամբ: Էկոնոմիկայի բնագավառում իրականացվող արմատական, արագ ու կշռադատված վերակառուցմամբ է մեծապես պայմանավորվում հեղափոխական նորացումը հասարակության կյանքում:

ՍՄԿԿ Կենտկոմի 1985 թ. ապրիլյան պլենումից և կուսակցության XXVII համագումարից հետո անցած ժամանակաշրջանը դարձավ վերակառուցման ծավալուն ծրագրի մշակման, արտադրողական ուժերին, արտադրական հարաբերություններին վերաբերող քաղաքական, տնտեսական և կազմակերպական խոշոր միջոցառումների հիմնավորման ժամանակաշրջան: Այսօր մարդիկ սկսել են սովորել մտածել ու գործել նորովի, կուտակվում է փորձ, մշակվում են տնտեսագիտական մեթոդներ, հետևողականորեն ընդլայնվում են դրանց կիրառման բնագավառները: Այժմ խնդիր է դրվում, շարունակելով վերակառուցման պրոցեսը, կենսագործել այն ամենը նեռդնելու աշխատանքը, ինչ մտահղացվել է, ստուգվել ու փորձարկվել, որի համար այժմ բացված է գործնական իրականացման լայն ճանապարհ:

Օրեցօր ընդլայնվում է խոր վերափոխումների շրջագիծը, տնտեսական շինարարության բոլոր տեղամասերում կատարվում են բազմազան աշխատանքներ: Վերակառուցման ոգեշունչ առավել մեծ չափով է զգացվում կոնկրետ աշխատանքներում ու մասշտաբային արարումներում: Վերակառուցումը տիրաբար մուտք է գործում կոլեկտիվների կյանքի մեջ, փշրում արգելակման մեխանիզմը և հնացած ստերեոտիպները: Տեղի է ունենում տնտեսական իրավիճակի ընդհանուր բարելավում, ծավալվում են դրական միտումները: Օրինակ, անցյալ տարի արդյունաբերության զարգացման տեմպերը ամենաարագն էին անցած հինգ տարում: Առավել մեծ չափերով են դրսևորվում էկոնոմիկայի զարգացման ինտենսիվ գործոնները: Արդյունաբերության մեջ 1986 թվականին աշխատանքի արտադրողականության աճի տեմպերը 1,5 անգամ գերազանցեցին տասնմեկերորդ հնգամյակի միջին տարեկան տեմպերը:

Տեղի են ունեցել դրական վերափոխումներ ժողովրդական տնտեսության այնպիսի ճյուղերի աշխատանքում, որոնք դեռ վերջերս գտնվում էին հետ մնացողների թվում, ինչպես, օրինակ, սև մետալուրգիան, նավթի և ածխի արդյունաբերությունը: Որոշակի դրական փոփոխություններ կան ագրոարդյունաբերական համալիրում: 1986 թվականին ստացվեց վերջին ութ տարում հացահատիկի ամենաբարձր բերքը: Աճում է անասնապահական մթերքների արտադրությունը: Տեղաշարժեր են կատարվում սոցիալական ոլորտում:

Վերակառուցման ընթացքը համգամանորեն քննարկեց ՍՄԿԿ Կենտկոմի այս տարվա հունվարյան պլենումը: Պլենումի որոշումները նշանավորեցին արմատական վերափոխման նոր փուլի սկիզբը, որը տեղի է ունենում երկրի տնտեսական և հասարակական-քաղաքական կյանքի բոլոր ոլորտներում: Սովետական մարդիկ գոհունակությամբ են նշում, որ մեր կյանքում ծագող հակասությունները այժմ լուծվում են գիտականորեն հիմնավորված եղանակով, հրապարակայնության, քննադատության ու ինքնաքննադատության ծավալման պայմաններում:

Հավանություն տալով կուսակցության ստրատեգիական կուրսին՝ Հայաստանի կոմունիստները, հանրապետության բոլոր աշխատավորները ակտիվորեն ներգրավվել են հասարակական կյանքի բոլոր կողմերի վերակառուցմանը: Հանրապետության կուսակցական կազմակերպության աշխատանքում է՛լ ավելի են ուժեղացել ինքնաքննադատությունը, կուսակցական սկզբունքայնությունը, նպատակասլացությունն ու հաստատակամությունը նախատեսված պլանների կատարումն ապահովելու գործում: Ամենուրեք պայքար է ծավալվել գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացման, արտադրության արդյունավետության ու արտադրանքի որակի բարձրացման, նյութական և աշխատանքային ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման համար: 1986 թ. արդյունքները վկայում են, որ տնտեսական և սոցիալական ոլորտի զարգացման առանձին ուղղություններում ապահովվել է ռեալ արագացում: Արդյունաբերության աշխատողները սահմանված պլանից ավելի թողարկել են 142,8 միլիոն ռուբլու արտադրանք, որը 103,5 մլն ռուբ. գերազանցում է նրանց ստանձնած սոցիալիստական պարտավորությունները: Գրեթե երկու անգամ գերակատարվել է

աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման պլանը: Գերակատարվել են նաև հողագործական և անասնապահական բոլոր տեսակի մթերքների արտադրության պլանները: Ակտիվորեն լուծվում են սոցիալական զարգացման հարցերը:

Կատարվածը իրոք միայն սկիզբն է: Անհրաժեշտ է վճռականորեն ընթանալ առաջ, վերակառուցման գաղափարները վերածել պրակտիկ գործերի: Նկատենք, որ այստեղ դեռևս պետք է հաղթահարել ոչ քիչ դժվարություններ, մանավանդ ամեն ինչ չէ, որ ընթանում է այնպես, ինչպես ցանկալի կլիներ: Մամուլում հրապարակվող տեղեկություններից իմանում ենք, որ նախատեսվածից շատ բան դանդաղ է իրականացվում, իսկ երբեմն էլ կիսատ-պռատ և անհետևողականորեն: Լճացման իներցիան, որը տիպական էր անցյալ տարիներին, դեռևս ամենուրեք չէ, որ հաղթահարված է: Ժողովրդական տնտեսության մի շարք ճյուղերում շարունակվում են խաղաղ գոյակցել, միախառնվել նորն ու իր դարն ապրածը, հինը: Հանրապետության թեթև արդյունաբերության շատ ձեռնարկություններում առաջվա պես թույլ են օգտագործվում արտադրական կարողությունները, չեն կատարվում մատակարարումների պայմանագրային պարտավորությունները, որի հետևանքով չեն կրճատվում պատժատուգանքները, ավելանում են ապրանքանյութական արժեքների գերնորմատիվային մնացուկները և վնասաբեր ու քիչ շահութաբեր արտադրանքի թողարկումը:

Մ. Ս. Գորբաչովը կոմերիտմիության XX համագումարում նշեց, որ մեզ համար բարդ կլինի տասներկուերորդ հնգամյակը և ամենից առաջ մոտակա 2—3 տարիները, երբ անհրաժեշտ է արմատական խոր տեղաշարժերի հասնել ժողովրդական տնտեսության մեջ վերակառուցման յուրաքանչյուր որոշիչ ուղղությունում: Ընթացիկ հնգամյակին առանձնահատուկ տեղ է հատկացվում: Անհետաձգելի խնդիրների լուծման, տնտեսական նոր մեխանիզմի և կառավարման համակարգի մշակման հետ մեկտեղ պետք է դրվի կուսակցության XXVII համագումարի ընդունած երկարաժամկետ ծրագրի կատարման հիմքը:

Արագացումը տնտեսական աճի կայուն օրինաչափության վերածելու համար՝ հարկավոր է լիովին տիրապետել նրա երկարաժամկետ գործոններին, գիտատեխնիկական առաջընթացի նվաճումներին: Պետք է գործով ապացուցել, որ սոցիալիզմն օժտված է անսահմանափակ հնարավորություններով՝ աշխարհում նվաճելու ամենաառաջավոր բնագծերը արդյունավետությամբ, արտադրանքի որակով, աշխատանքի արտադրողականությամբ:

Կուսակցության XXVII համագումարը հստակորեն սահմանեց, որ այսօր գլխավորը վերակառուցման, արտադրական ապարատի տեխնիկական վերազինման կուրսը հետևողականորեն վարելն է: Այդ կուրսը կամպանիա չէ, այլ աշխարհում տեղի ունեցող գիտատեխնիկական հեղաշրջումը երկրի էկոնոմիկայի խոր վերափոխումների հետ օրգանապես շաղկապելու կուսակցության հետևողական անշեղ գիծը: Ժամանակի հրամայականն է՝ համարձակ և հաստատակամորեն շարժվել գիտատեխնիկական առաջընթացի կարևորագույն ուղղություններով:

Այստեղ առաջին հերթին կարևորվում են գիտատար արտադրությունները, այդ թվում մեքենաշինությունը, որակապես նոր հաշվողական տեխնիկայի, առաջադիմական տեխնոլոգիական պրոցեսների, բարձրարտադրողական մեքենաների ու սարքավորումների ամբողջական համակարգերի, նյութերի նոր տեսակների ստեղծումը:

Գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացման խնդիրները լուծելու համար առկա է գլխավորը՝ սովետական ժողովրդի ստեղծած գիտական հզոր պոտենցիալը: Փաստ է սակայն, որ հասարակության վիթխարի մտավոր ուժերը բնավ էլ լիովին չեն օգտագործվում: Իրոք, դա ազգային հարստության, մեր հսկայական սեփականության անթույլատրելի վատնում է: Հրամայական պահանջ է ըստ ամենայնի ակտիվացնել գիտական նվաճումների կիրառումը ժողովրդական տնտեսության մեջ:

Սովետական ժողովուրդը հիմնարար գիտություններից ակնկալում է բարձր հատույց, որպեսզի նրանց մշակումները արգասավոր լինեն, հետազոտությունների օգտակար արդյունքները անգործության չմատնվեն տարբեր տիպի հաշվետվություններում և հրապարակումներում: Պետք է անհապաղ գործի դրվի գիտական արտադրանքը:

Արդ, կենսագործվում է հիմնարար, բուհական, ճյուղային գիտության վերակառուցում, դրանց ջանքերի միավորում, մրցողականության սկզբունքների լայն օգտագործում: Ուժեղանում է արտադրողական ուժերի արմատական վերափոխումների

գործում ներդրվող ավանդի համար յուրաքանչյուր գիտական կոլեկտիվի և յուրաքանչյուր գիտնականի պատասխանատվության բարձրացման միտումը: Հրատապ խնդիր է գիտության և արտադրության միասնականացումը: Հարկ է նկատել, որ ոչ միայն գիտությունն է պարտք արտադրությանը, այլ նաև արտադրությունը՝ գիտությանը: Գիտատեխնիկական առաջընթացի կարևորագույն նպատակն է համակողմանիորեն բարձրացնել արտադրանքի տեխնիկական մակարդակն ու որակը: Մեր բոլոր նվաճումների հանրագումարը պետք է դառնա որակը: Բնականաբար, դա վերաբերում է տեխնիկական մտահղացումներին և նախագծային մշակումներին, մեքենաների և նյութերի կոնստրուկցիաներին, աշխատանքի կազմակերպմանը և գիտելիքների ու որակավորման բարձրացմանը: Հիրավի, որակի պրոբլեմը տնտեսականից վերաճել է քաղաքականի, սոցիալիզմի ստեղծարար կարողություններին վերաբերող հարցի: Կուսակցության ձեռնարկած կազմակերպական, քաղաքական ու տնտեսական միջոցները պատնեշ են դնում հնացած, անորակ արտադրանքի առջև, խրախուսում բարեխիղճ աշխատանքը:

Կոմունիստական կուսակցության հումանիստական քաղաքականությունը ելնում է ժողովրդի բարեկեցության անշեղ բարձրացումից, անհատի զարգացման ու բարգավաճման ապահովման ազնիվ նպատակից: Այդ ծրագրային հիմնադրույթն է կանխորոշում արագացման ամբողջ իմաստը:

Արդի փուլում որպես խոր վերափոխումների կարևորագույն գործոն են հանդես գալիս սոցիալական ոլորտի առաջնային զարգացումը, նրա նյութատեխնիկական բազայի ըստ ամենայնի ամրապնդումը, դրան արդիական տեսք հաղորդելը, որը համապատասխաներ աշխարհի առաջավոր հասարակարգին: Այստեղ գլխավորը արտադրության զարգացման և սոցիալական ոլորտի միջև գոյացած խզումը ամենակարճ ժամկետում վերացնելն է: Հարկավոր է հաղթահարել այդ անհամամասնությունը, որն արգելակում է առաջընթացը:

Հրատապ խնդիր է ուժեղացնել սոցիալական ուղղվածությունը կառավարման բոլոր մակարդակներով տարվող աշխատանքում: Ժամանակն է այդ հարցերի նկատմամբ ցուցաբերել պատշաճ վերաբերմունք: Անհրաժեշտ է գործել հաստատակամորեն, նպաստավոր պայմաններ ստեղծելով ինչպես արտադրողական աշխատանքի, այնպես էլ աշխատավորների կյանքի ու կենցաղի համար: Դա ամենուրեք պետք է օրենք լինի յուրաքանչյուր ղեկավարի համար:

Կոմունիստական կուսակցությունը և սովետական կառավարությունը հետևողականորեն ու հաստատակամորեն ձգտում են այն բանին, որ մեր մարդիկ հնարավորին չափ արագ զգան վերակառուցման արդյունքները, սոցիալական կյանքի բարեփոխումները: Անցած տարի ավելի շատ բնակելի տներ, մանկապարտեզներ, հիվանդանոցներ կառուցվեցին, քան երբևէ: Նկատի առնելով պրոբլեմի սրությունը, պետք է, անշուշտ, ավելին անել: Այս առնչությամբ ՍՄԿԿ Կենտկոմը վերջերս որոշում ընդունեց էապես արագացնելու բնակարանների, սոցիալ-կուլտուրական հիմնարկների կառուցման տեմպերը ընթացիկ հնգամյակի մնացած տարիներին:

Այսօր բոլոր մակարդակներով անհրաժեշտ է ցուցաբերել նախաձեռնություն, աշխատանքի գիտական կազմակերպում, որը, ցավոք, հաճախ պակասում է: Անշուշտ, որոշ դրական տեղաշարժեր այս ասպարեզում նկատվում են, բայց և այնպես չի կարելի ասել, թե ամենուրեք վճռական շրջադարձ է կատարվել սոցիալական ոլորտի զարգացման բնագավառում: Տեղական կուսակցական կազմակերպությունների, սովետական ու տնտեսական մարմինների հաշվետվություններից կարելի է բերել բազում փաստեր, որ չեն կատարվել սոցիալ-կուլտուրական օբյեկտների շինարարության պլանները, լիովին չեն յուրացվում կապիտալ ներդրումները, ցածր որակով են հանձնվում բնակարանները, մանկապարտեզները և շատ այլ օբյեկտներ: Ակներև է, որ այստեղ տակավին բոլորը չէ, որ վերակառուցվել են:

Ինչ խոսք, այսօր ամենասուր պրոբլեմը բնակարանն է: Այդուհանդերձ, դեռևս լուրջ տեղաշարժեր չկան: Ինչպե՞ս բացատրել, որ հանրապետության տեղական արդյունաբերության մինիստրության բնակարանային շինարարության օբյեկտներում 1986 թ. իրացվել է կապիտալ ներդրումների տարեկան ծավալի ընդամենը 11 տոկոսը: Վիճակը չի փոխվել նաև այս տարի: Բնակարանային շինարարության օբյեկտներում հունվար-ապրիլ ամիսներին իրացվել է տարեկան լիմիտի միայն հինգ տոկոսը: Կուսակցությունը մեծ պարտավորություն է ստանձնել ժողովրդի հանդեպ, որոշելով 15 տարում լուծել բնակարանային հարցը: Հարկավոր է գործի դնել բոլոր հնարավորությունները, առավելագույնս օգտագործել եղած բոլոր ռեսուրսները, պե-

տական կապիտալ ներդրումները, աշխատավորական կոլեկտիվների միջոցները, ընդլայնել կոոպերատիվ և անհատական բնակարանների շինարարության մասշտաբները: Հիրավի, այս համաժողովրդական խնդիրը հնարավոր է լուծել աշխատավորական զանգվածների եռանդագին մասնակցությամբ:

Անհրաժեշտ է ամենուրեք մշակել գործողությունների հստակ ու կոնկրետ ծրագիր, սահմանել դրա իրականացման փուլերը: Առկա խնդիրների լուծման միջոցներից է բազմահերթափոխային աշխատակարգին անցնելը ժողովրդական տնտեսության ամենատարբեր ճյուղերում: Դա հնարավորություն է ընձեռում գործող կարողությունների առավել լրիվ հատույցի հաշվին հրաժարվել նոր արտադրական շինարարությունից, ռեսուրսները վերաբաշխել աշխատավորական կոլեկտիվների հասունացած սոցիալական պրոբլեմների լուծման համար:

Սոցիալական ոլորտում կատարվող էական տեղաշարժերից է սպառողական ապրանքների արտադրության ու սպասարկումների ավելացումը, դրանց տեսականու և որակի բարելավումը: Ժողովրդական սպառման կառուցվածքում տեղի ունեցած էական տեղաշարժին նպաստեց ոգելից խմիչքների արտադրության կրկնակի կրճատումը երկու տարում: Դրանով է պայմանավորվում առողջ ապրելակերպի հաստատումը, որը դրական ներգործություն ունի սովետական մարդկանց աշխատանքի ու կենցաղի, բարեկեցության վրա:

Ժողովրդի բարօրության, կենսամակարդակի հետագա բարձրացման միակ աղբյուրը աշխատավորների հարանուն ներդրումն է ընդհանուր գործում, հանրային հարստության բազմապատկման բնագավառում: Հասարակության յուրաքանչյուր անդամի աշխատանքը անհրաժեշտ է գնահատել ըստ նրա կատարածի կոնկրետ արդյունքի: Սա է մեր սոցիալական արդարության հիմքը: Վերջինս անհամատեղելի է համահավասարեցման հետ և ենթադրում է բարձր հատույց ստեղծագործաբար աշխատողներին: Սոցիալական արդարության սկզբունքը հարկավոր է կենսագործել ամբողջովին, մարդու բոլոր պահանջմունքների հաշվառմամբ, այլ ոչ միայն աշխատանքի վարձատրման առումով:

Անձնավորության շահերին, ձեռներեցության զարգացմանը համապատասխանում է աշխատանքային գործունեության կոոպերատիվ և անհատական ձևերի ընդլայնումը: Կուսակցությունն այսօր ավելի խորն է իմաստավորում, զարգացնում և գործնականում կիրառում կոոպերացման մասին լենինյան գաղափարները: Չէ՞ որ դրան կարևոր դեր է հատկացվում ապրանքների և սպասարկման նկատմամբ բնակչության հետզհետե ավելի բազմազան պահանջմունքների ապահովման գործում: Կոոպերատիվ ձևերը էական լրացում կլինեն սովետական մարդկանց պահանջմունքների բավարարման պետական համակարգին: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է վերացնել բոլոր անհիմն սահմանափակումները:

Արդի պայմաններում հույժ կարևոր է, որ մեր կյանքում մուտք գործող նորը ամենուր արժանանա աջակցության և լայնորեն տարածվի, որպեսզի մարդու բարօրության մասին հոգատարությունը միշտ լինի հասարակական ուշադրության կենտրոնում:

Սովետական հասարակության առջև ծառացած խնդիրների լուծումը պահանջում է աշխատավորական բոլոր կոլեկտիվների, յուրաքանչյուր աշխատավորի լիակատար ինքնանվիրում, պլանային առաջադրանքների և պարտականությունների անշեղ կատարում:

1985 թվականի ապրիլից կուսակցության գործունեությունը հիմնվում է մարդկային գործոնի ակտիվացման, ժողովրդի սոցիալիստական ինքնակառավարման կատարելագործման, հրապարակայնության ընդլայնման վրա: Հասարակության նորացման կոչ անելով, կուսակցությունն իր օրինակով, սեփական գործունեությամբ ցույց է տալիս, թե ինչպես պետք է վերակառուցվել: Կուսակցությունը ձգտում է, որ իր բոլոր օղակների գործունեությունը՝ սկզբնական կազմակերպություններից մինչև Կենտրոնական կոմիտե, տոգորված լինի կուսակցական կյանքի լենինյան նորմերի, ղեկավարման, կոմունիստական բարոյականության սկզբունքների խստիվ պահպանմամբ, ներկուսակցական դեմոկրատիայի համակողմանի ծավալմամբ:

Ավելի շատ դեմոկրատիա հիմնադրույթը հնարավոր դարձավ սովետական ժողովրդի գաղափարաքաղաքական մեծ հասունության պայմաններում, երբ սոցիալիզմի սկզբունքներն ու արժեքները ամուր կերպով հաստատվեցին որպես հասարակական գիտակցության որոշիչ հիմքեր: Այս առումով ՍՄԿԿ Կենտկոմի հունվարյան պլենումի գաղափարներն ու որոշումները հենվում են ինչպես վերջին ժամա-

ռակներս կատարված աշխատանքի արդյունքների, այնպես էլ սոցիալիզմի բոլոր նվաճումների վրա: Նա աշխատավորների երբեմնի հնազանդ, նվաստացած զանգվածներին վերածեց կրթված, քաղաքականապես գրագետ ժողովրդի, որը գիտի քաղաքացիական գիտակցականության ու պատասխանատվության գինը:

Ըստ էության սոցիալիստական դեմոկրատիան հասարակության մեջ գոյություն ունեցող կարծիքների, դիրքերի, շահերի արտահայտման ու հաշվառման համապարփակ մեխանիզմ է: Դա կառավարման փորձված միջոց է, որն ընդունակ է ժամանակին արձագանքել մարդկանց պահանջներին, ներգրավելով նրանց քաղաքացիական հարաբերությունների ոլորտը:

Կենտկոմի հունվարյան պլենումում ամենայն որոշակիությամբ շեշտվեց, որ սովետական հասարակության զարգացման արգելակ դարձած շատ դժվարությունների ու վրիպումների համար պատասխանատվություն են կրում կուսակցության ու պետության ղեկավար մարմինները: Կուսակցության այդ սկզբունքային դիրքորոշումը աշխատավորների կողմից արդարացիորեն ընկալվեց որպես սոցիալիզմի ստեղծարար հնարավորությունների բացահայտմանը խանգարող ամեն մի խոչընդոտ վճռականորեն վերացնելու՝ կուսակցության ունակության ու պատրաստակամության արտահայտություն: Դա կուսակցության խիզախության ու հասունության վկայությունն է: Միայն զորեղ, վստահորեն առաջ ընթացող կուսակցությունը կարող է բացահայտորեն ընդունել թերությունները, դրանց մասին խոսել առանց թաքցնելու:

Ջերմորեն հավանություն տալով վերակառուցման կուրսին, սովետական մարդիկ ուզում են վստահ լինել, որ նախանշված ուղիով առաջընթացը կանգ չի առնի, որ շեղումներ չեն լինի: Դա կուսակցության վրա սկսված վերափոխումների անշրջելիության հուսալի երաշխիքների ապահովման պատասխանատվություն է դնում: Հետևողականորեն ձգտելով սոցիալիստական դեմոկրատիայի ընդլայնմանն ու խորացմանը, կուսակցությունը այդպիսի երաշխիքներ ստեղծում է, դրանք դարձնում առավել հաստատուն ու ամուր:

Իրականացվող վերակառուցումը կուսակցության կյանքում պարտավորեցնող օրինակ է սովետական քաղաքական սիստեմի բոլոր օղակներում դեպի դեմոկրատիա վճռական շրջադարձ կատարելու համար: Ժողովրդական դեպուտատների, կառավարման ապարատի աշխատողների, գերատեսչությունների, հիմնարկությունների, ձեռնարկությունների ղեկավարների, հասարակական կազմակերպությունների ակտիվիստների քաղաքացիական պարտքն է նույնքան խստապահանջորեն ու ինքնաքննադատաբար գնահատել սեփական գործունեությունը:

Կուսակցությունը բոլոր միջոցները ձեռնարկում է սովետների եռանդը ձերբազատելու, նրանց ինքնագործունեությունը զարգացնելու համար: Դրան են նպատակամղված նաև ժողովրդական դեպուտատների սովետների ընտրությունների հետագա դեմոկրատացման նոր որոշումները:

Դեմոկրատացման պաթոսով էին տոգորված վերջերս կայացած արհմիությունների ու կոմերիտմիության, ստեղծագործական միությունների, մյուս հասարակական կազմակերպությունների համագումարները: Նրանք կոչված են ծանրակշիռ ավանդ մուծելու վերակառուցման մեջ, ակտիվացնելու աշխատավորների մասնակցությունը սոցիալիզմի կատարելագործման նպատակով ծավալված հիրավի հեղափոխական արարումներին:

Այժմ, երբ էկոնոմիկան լայն ծավալներ է ընդունել, կատարելագործվում է նրա կառավարումը, երկրի առջև սկզբունքորեն նոր խնդիրներ են ծառանում, չափազանց բարձրացել է կադրային պոտենցիալի մակարդակը, որակապես փոխվում է ցենտրալիզմի բովանդակությունը: Ելնելով ստեղծված իրողությունից, կենտրոնը կոչված է ջանքերը բևեռել ժողովրդական տնտեսության ստրատեգիական պրոբլեմների, համապետական շահերի պահպանման վրա, վճռականորեն ազատվելով ստորին օղակների աշխատանքի կանոնակարգումից: Առաջ են մղվում ղեկավարման տնտեսագիտական մեթոդները, որոնք ապահովում են նրա ճկունությունն ու արդյունավետությունը, ամենայն արժեքավորի համակողմանի պաշտպանությունը, ինչ որ հայտ է գալիս զանգվածների շրջանում, աշխատանքային տեղամասերում:

Նման մոտեցումը ենթադրում է կենտրոնական տնտեսագիտական գերատեսչությունների և առաջին հերթին միութենական պետպլանի արմատական վերակառուցում: Վերջինս անհրաժեշտ է կատարել նաև կառավարման ճյուղային ու տերիտորիալ մարմինների գործունեության մեջ: Իրոք, դեմոկրատիզմը պետք է դառնա նրանց ներքին կյանքի նորմը, որոշի ամբողջ աշխատանքի ոճն ու մեթոդները:

Նորովի է դրսևորվում դեմոկրատական ցենտրալիզմի երկրորդ կողմը՝ դեմոկրատիան տեղերում, աշխատավորական կոլեկտիվներում: Մարդկային գործոնի դերի բարձրացման պայմաններում, երբ յուրաքանչյուր կոլեկտիվից ու աշխատողից գործի նկատմամբ ստեղծագործական, շահագրգիռ վերաբերմունք է պետք, էկոնոմիկայի ոլորտում դեմոկրատիան հառնում է իր նոր ձևերով. ինքնակառավարում, ընտրովիություն, արտադրական ու սոցիալական խնդիրների լուծման վրա ներգործելու աշխատավորների ռեալ հնարավորություն: Այս ամենը պահանջում է այստեղ առաջացած ստերեոտիպերի հիմնովին բարենորոգում, հեղափոխական վերափոխում, որոնք արգելակման վիճակի են հանգեցրել էկոնոմիկան:

Կառավարման վերակառուցումը սկսվել է արտադրության հիմնական օղակից՝ ձեռնարկությունից: Լայնամասշտաբ տնտեսափորձերը ուղի հարթեցին էկոնոմիկայի կարևորագույն ճյուղերը տնտեսավարման նոր պայմանների փոխադրելու համար, հիմք նախապատրաստեցին լրիվ տնտհաշվարկի ու ինքնաֆինանսավորման անցնելու համար:

Պետական ձեռնարկության մասին օրենքի նախագծում արտացոլված են կուսակցության տնտեսական ստրատեգիայի սկզբունքները: Այն ձեռնարկություններին լայն հնարավորություններ է ընձեռում և միևնույն ժամանակ նրանց վրա պատասխանատվություն դնում գործունեության արդյունքների համար, լրիվ որոշում տընտհաշվարկի ու կառավարման իրականացման տնտեսագիտական ու իրավական պայմանները:

Հարկ է շեշտել, որ օրենքի նախագիծը շոշափում է աշխատավորական կոլեկտիվների կյանքի արմատական հարցերը, աշխատավորների անձնական շահերը: Այդ փաստաթղթի բովանդակած նոր մոտեցումների պաշտպանության ցայտուն վկայությունն է այն փաստը, որ նրա որոշ կարևորագույն դրույթներ, օրինակ, տնտեսական ղեկավարի ընտրովիության դրույթը, սկսվել է կիրառվել արտադրական կոլեկտիվներում:

Վերակառուցման հաջողությունը պայմանավորված է համոզված, իրազեկ, զանգվածներին ոգևորող և իրենց հետևից տանել կարողացող մարդկանց առկայությամբ: Դա կրկին վկայում է կադրերի հետ տարվող քաղաքական, դաստիարակչական, կազմակերպչական աշխատանքի հսկայական կարևորության մասին: Այժմ, երբ հարկ է լինում դեն նետել այն, ինչին վարժվել էինք տասնամյակներ շարունակ, սովորել ընթացքում, փոխել աշխատանքի եղանակները, առանձնակի արժեք են ստանում այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսին է ամեն տեսակ, ամենաբարդ իրավիճակները կշռադատված վերլուծելու, որոշումների նորությունից չվախենալու, շփոթության մեջ չընկնելու, նույնիսկ բացասական փորձից դրական դասեր քաղելու ունակությունը: Անշուշտ, այս ամենը բարձր պահանջներ է ներկայացնում ղեկավարին, որին պետք է բնորոշ լինեն կուսակցականությունը, պրոֆեսիոնալիզմը, նորի սուր զգացումը, բարոյական վսեմ հատկանիշները, պետության, կոլեկտիվի հոգսերով ապրելու օրգանական պահանջմունքը:

Հոկտեմբերը և վերակառուցումը չնայած յոթ տասնամյակով են բաժանված, սակայն նրանք միասնական են, ամբողջական: Վերակառուցումը, որն ընդգրկում է հասարակական կյանքի բոլոր կողմերը, հեղափոխական գործի շարունակությունն է: Հիրավի, վերակառուցումը ինքնամաքրման ու հիմնարար տեղաշարժերի ժամանակաշրջան է, միաժամանակ և մեր հասարակության մեջ կատարվող պրոցեսների, ինչպես և ամբողջ աշխարհում տեղի ունեցող երևույթների օբյեկտիվ բնութագրման վկայությունն է: Կուսակցության կոլեկտիվ ստեղծագործական միտքը մշակել է երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արագացման և այդ հիմքի վրա հասարակության որակական նոր վիճակի հասնելու նորարարական կոնցեպցիան:

Սոցիալական քաղաքականության նկատմամբ նոր մոտեցումը կոնկրետացնում է մարքս-լենինյան տեսության հումանիստական ավանդույթը, սահմանում սոցիալ-տնտեսական ու հոգևոր արժեքների ժամանակակից համակարգը, որի առանցքը մարդկային գործոնն է:

Կադրերի, նրանց քաղաքական և քաղաքացիական դիրքորոշման գնահատման վճռական չափանիշներն են վերաբերմունքը վերակառուցման նկատմամբ, երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու խնդիրների հանդեպ, ռեալ գործերը դրանց իրականացման ասպարեզում: Կուսակցությունը պաշտպանում է այն աշխատողներին, որոնք ոչ միայն համամիտ են վերակառուցման կուրսին, այլև ակ-

տիվորեն, ստեղծագործաբար ներգրավվել են նորացման պրոցեսի մեջ, իրենց բոլոր ուժերը նվիրաբերում են ընդհանուր գործին:

Վերակառուցման պրոցեսը անխզելիորեն կապված է սոցիալիստական հասարակության սովետական ապրելակերպի բարոյական հիմքերի ամրապնդման հետ: Կուսակցությունն անդուլ պայքարում է իր շարքերում հաստատելու գաղափարական խոր համոզվածություն, երկրի բախտի համար մեծագույն քաղաքական և բարոյական պատասխանատվություն, բոլշևիզմի լենինյան էթիկայի անշեղ հետամտում:

Գոհունակությամբ ենք նշում, որ ապրիլյան պլենումի մշակած կուրսը աշխատավորներն ընկալեցին որպես իրենց կենսական գործը: Կուսակցության մեջ վերածնվող խիստ քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը, քաղաքականության մեջ անկեղծությունը, ստեղծված իրավիճակը շտկելու համար անհրաժեշտ միջոցառումներ մշակելու, առանց հապաղման դրանց իրագործմանը ձեռնամուխ լինելու ունակությունն արժանացել են ժողովրդի լայն պաշտպանությանը: Կուսակցությունը խորապես, լենինաբար իմաստավորեց ընթացիկ ժամանակը, իր որոշումներում միավորեց նպատակների մեծությունն ու հնարավորությունների ռեալիզմը: ՍՄԿԿ XXVII համագումարը դարձավ ճշմարտության մի դաս, որը քաղաքական ու բարոյական անանց արժեք ունի: Առաջընթացին, վերակառուցմանը խանգարող ամեն ինչի անզիջում, բացահայտ գնահատումը սկզբունքային, լենինյան դիրքորոշում է, կուսակցության ուժի ցուցանիշ:

Նոր կյանքի հաստատման 70 տարիները վկայում են սոցիալիստական կարգերի կենսական հզոր ռեսուրսները: Սոցիալիզմը հասել է վիթխարի սոցիալական հաղթանակների, տնտեսական ու մշակութային ակնհայտ ձեռքբերումների, ոգեշնչող պատմական հեռանկարների: Այդուհանդերձ, կուսակցության ու ժողովրդի առջև խնդիր է դրված լիովին բացահայտել սոցիալիզմի բոլոր առավելություններն ու հնարավորությունները, նրա նյութական ու բարոյական արժեքները:

Ասելով ավելի շատ սոցիալիզմ, ենթադրվում է, որ մեզ հարկավոր է մշտապես նորացող, զարգացող սոցիալիզմ, որն ընդունակ է տնտեսական, մշակութային ու բարոյական առումներով լինելու մարդկային քաղաքակրթության ավանգարդում: Ավելի շատ սոցիալիզմ,— շեշտում է **Մ. Ս. Գորբաչովը**,— նշանակում է դինամիզմ և ստեղծագործություն, առավել կազմակերպվածություն ու կարգուկանոն, գիտականություն և նախաձեռնություն՝ տնտեսավարման մեջ, արդյունավետություն՝ կառավարման գործում: Ավելի շատ սոցիալիզմ՝ նշանակում է ավելի շատ սոցիալական արդարություն, աշխատանքի՝ սոցիալիստական հասարակության ամենաառաջնային արժեքի հեղինակության բարձրացում:

Ավելի շատ սոցիալիզմ, նշանակում է մեր համակեցության մեջ ավելի շատ դեմոկրատիզմ, հրապարակայնություն, կոլեկտիվիզմ, ավելի շատ կուլտուրա, մարդկայնություն մարդկանց փոխհարաբերություններում, անհատի ավելի մեծ արժանապատվություն և ինքնահարգում:

Ավելի շատ սոցիալիզմ, նշանակում է ավելի մեծ ձգտում դեպի հայրենասիրական վեհ նպատակները, ավելի շատ քաղաքացիական անհանգստություն երկրի գործերի համար և հոգածություն խաղաղության մասին: Մեր ընդհանուր պարտքը, սովետական մարդկանց բոլոր սերունդների պարտքն է Հայրենիքը XXI դար հասցնել որպես բարգավաճ, հզոր տերություն:

ՖՈՏՈՍԻՆԹԵԶ. ԱԿՆՀԱՅՏՆ ՈՒ ԱՆՀԱՎԱՆԱԿԱՆԸ

ՎԱՂՈՒՑ ԱՆՑԵԼ ԵՆ այն ժամանակները, երբ մարդիկ կարծում էին, թե էներգիայի օգտագործվող աղբյուրները գործնականում անսահման ու անսպառ են: Արդեն տասը տարուց ավելի է, ինչ գիտնականները նախազգուշացնում են. բնական վառելիքի պաշարներն անհատնում չեն, և իզուր չէ, որ դրանք կոչվում են անվերականգնելի բնական ռեսուրսներ:

Եվ ահա գիտնականների առջև դրվել է կարևորագույն պրոբլեմ. գտնել էներգիայի առատ, անսահմանափակ և համեմատաբար էժան աղբյուրներ, որոնց օգտագործումը վնաս չհասցնի շրջակա միջավայրին, այսինքն՝ դրանք էկոլոգիական տեսակետից ընդունելի լինեն: Ընդհանուր առմամբ, աշխարհը պետք է դիտել ոչ թե որպես նախնիներից ստացած ժառանգություն, այլ որպես գալիք սերունդներից վերցրած փոխառություն:

Որոնումներն ընթանում են ամբողջ աշխարհում: Թեպետ մեր երկիրը բնական վառելիքի պաշարներով համարվում է աշխարհի ամենահարուստ տերություններից մեկը, այդուհանդերձ սովետական գիտնականները ևս ակտիվորեն միացել են այդ որոնումներին: ՍՍՀՄ երկարաժամկետ էներգետիկ ծրագրի հիմնական դրույթներով նախատեսվում է ստեղծել նյութատեխնիկական բազա՝ էներգիայի ոչ-ավանդական աղբյուրների լայն օգտագործման համար:

Դրանցից մեկի զարգացման հեռանկարներին է նվիրված ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի ֆոտոսինթեզի պրոբլեմների և բույսերի ֆոտոկենսաբանության գիտական խորհրդի գիտքարտուղար, կենսաբանական գիտությունների դոկտոր Ն. Վ. Կարապետյանի հետ լրագրող Լ. Մանասյանի զրույցը:

Թղթ.— Նատալյա Վահանովնա, հիշեցրեք, խնդրեմ, ֆոտոսինթեզի՝ որպես «հավերժական» պրոցեսի, հիմնական սկզբունքները:

Ն. Կարապետյան.— Վաղուց հայտնի է, որ Արևը էներգիայի առաջնային աղբյուրն է Երկրի բոլոր էակների համար: Նրա էներգիայի սկզբնային յուրացումը տեղի է ունենում եզակի պրոցեսի՝ ֆոտոսինթեզի ընթացքում: Այդպես է կոչվում բույսերի կողմից լույսի ազդեցության տակ օրգանական միացությունների ստեղծումը ջրից ու ածխաթթու գազից:

Բույսերը կանաչ են, որովհետև նրանց բաղադրության մեջ կա քլորոֆիլ կոչվող գունանյութը (պիգմենտ): Այն մտնում է վերերկրյա ու ջրային կանաչ բույսերի, այդ թվում նաև անզեն աչքով անտեսանելի կանաչ ջրիմուռների բաղադրության մեջ: Գոյություն ունեն նաև ֆոտոսինթեզող մանրէներ, որոնք ունեն իրենց գունանյութը, որը կոչվում է մանրէաքլորոֆիլ: Քլորոֆիլ պարունակող օրգանիզմները մեր մոլորակի միակ էակներն են, որոնք ընդունակ են յուրացնելու Արեգակի էներգիան:

Արեգակնային էներգիայի սկզբնային, քվանտային փոխակերպումը տեղի է ունենում ֆոտոսինթեզի, այսպես կոչված, ռեակցիոն կենտրոններում: Այդ ռեակցիային ընդունակ է քլորոֆիլի 300—400 մոլեկուլներից միայն մեկը: Քլորոֆիլի մնացած մոլեկուլները սոսկ կլանում են արեգակնային էներգիան և փոխանցում ռեակցիոն կենտրոններին: Սկզբնային լուսափոխակերպումն ունի առավելագույն արդյունավետություն և հասնում է 100 տոկոսի: Հետո, սկզբնային ֆոտոպրոցեսների ընթացքում, երբ տեղի է ունենում էլեկտրոնների անցումը ջրից պիրիդիննուկլեոտիդներին, արդյունավետությունն իջնում է մինչև 30 տոկոսի:

Հետագայում՝ ֆոտոսինթեզի կայուն արդյունքների կազմավորման մակարդակում, այն ընկնում է մինչև կլանված լուսային էներգիայի մեկ տոկոսի: Իսկ եթե ելնենք Երկրի մակերևույթի վրա ընկնող ամբողջ լուսային էներգիայից, ապա ֆոտոսինթեզի ժամանակ ամբարվում է դրա միայն 0,1 տոկոսը: Այնուամենայնիվ, ինչպես տեսնում ենք, այդ քանակությունն էլ բավական է պահպանելու համար կյանքի բոլոր ձևերը մեր մոլորակի վրա:

Թ·ղթ.— Արդի հասարակության կյանքն աներևակայելի է առանց էներգիայի անընդհատ աճող սպառման: Պատմեցեք, խնդրեմ, մարդկությանը էներգիայով ապահովելու գործում ֆոտոսինթեզի դերի մասին:

Ն. Կարապետյան.— Մեր օրերում էներգասպառման 95 տոկոսը կազմում են հանածո նյութերը՝ նավթը, բնական գազը, քարածուխը: Ատոմային էներգետիկային և հիդրոէլեկտրակայաններին, որքան էլ դա տարօրինակ հնչի, բաժին է ընկնում էներգաապահովման միայն 5 տոկոսը: Ըստ որոշ կանխագուշակումների, 2000 թվականին մարդկության համար պահանջվող էներգիայի մոտ 80 տոկոսը բավարարվելու է հանածո վառելիքի այրման հաշվին:

Իսկ ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում նավթը, քարածուխը, գազը: Դրանք ֆոտոսինթեզի արդյունքներ են՝ հնադարյան օրգանիզմների կուտակած արեգակնային էներգիան: Մենք չենք էլ պատկերացնում, թե ինչպիսի կայուն տեղ են գրավում ժամանակակից կյանքում էներգիայի հանածո աղբյուրները, որքանով են մեր կյանքի բոլոր կողմերը օրգանապես դրանցով ներթափանցված: Այդ հանածո վառելանյութերը մեր մոլորակի վրա միլիոնավոր տարիներ առաջ աճած բույսերի մնացորդներն են: Քարածուխ ու նավթ են դարձել մինչսառցային շրջանում գոյություն ունեցած հսկայական պտերազգի ծառերը, ժամանակին համաշխարհային օվկիանոսում բնակվող ջրիմուռները ու մանրէները: Ֆոտոսինթեզի արդյունքների որևէ նյութի վերածվելը կախված էր այն երկրաբանական կառուցվածքից, որտեղ դրանք պահպանվում էին:

Մինչև մարդու եռանդուն շահագործման օբյեկտ դառնալը՝ հանածո վառելանյութը հազարամյակների ընթացքում կուտակվում էր Երկրի ընդերքում: Իսկ ահա դրա սպառման տեմպերը ապշեցուցիչ են: Եթե, օրինակ, նավթի պաշարների ստեղծման համար պահանջվեց մոտ 5 միլիոն տարի, ապա նրա ինտենսիվ հանույթից անցել է հարյուր տարուց քիչ ավելի և արդեն սկսել են խոսել այդ պաշարների մոտալուտ սպառման մասին:

Թ·ղթ.— Ընդ որում բնորոշ է, որ այդ հանածոները գլխավորապես օգտագործվել և օգտագործվում են ամենապարզ ու ամենահեշտ ճանապարհով՝ որպես սովորական վառելանյութ: Չէ՞ որ դեռևս Մենդելեևն է ասել, որ «վառարանում նավթ վառելը նույնն է, ինչ թղթադրամներ վառելը», իսկ Ցիոլկովսկին այն կարծիքն է հայտնել, թե մարդու տգիտությունն է, որ ստիպում է նրան օգտագործել հանածո վառելանյութը...

Ն. Կարապետյան.— Եվ, չնայած դրան, այսօր էլ գործնականում բոլոր էներգետիկ պահանջմունքները բավարարվում են գլխավորապես ֆոտոսինթեզի այդ հանածո արդյունքների «պարզ» այրման միջոցով: Ընդ որում էական տարբերություններ կան զարգացած և զարգացող երկրների էներգետիկ հաշվեկշռի կառուցվածքում: Եթե զարգացած երկրները օգտագործում են հիմնականում նավթ (45 տոկոս), քարածուխ (28 տոկոս) և գազ (23 տոկոս), ապա զարգացող երկրներում նավթի օգտագործման բաժինը կազմում է ընդամենը 24 տոկոս, քարածխինը՝ 26, իսկ գազինը՝ 4 տոկոս:

Թ·ղթ.— Երկրների ոչ առաջին և ոչ էլ երկրորդ խմբերում Ձեր բերած թվերը չեն կազմում 100 տոկոս...

Ն. Կարապետյան.— Այդ էներգետիկական դեֆիցիտը (1 տոկոս զարգացած երկրներում և մոտ 45 տոկոս զարգացող երկրներում) ծածկվում է կենսազանգվածի՝ փայտանյութի, գյուղատնտեսական բույսերի թափոնների և օրգանական քիմիայի այլ տեսակների օգտագործման հաշվին:

Արեգակնային էներգիան ապագայի համար խիստ հեռանկարային ու հրապուրիչ էներգիայի աղբյուր է: Բայց այն ունի իր թերությունները, որոնցից գլխավորը, հավանաբար, այն է, որ մեր լուսատուի էներգիան ցրված է և հավասարապես չի հասնում մեզ՝ կախված տարվա եղանակից ու օրվա ժամից: Այսպիսով, այդ էներգիայի հավաքման ու կուտակման հետ կապված ծախսերը դեռևս բավական բարձր են: Մինչ մարդը դեռ փորձեր է անում տիրելու ցրված արեգակնային ռադիացիային, բնությունը վաղուց սովորել է դա անել կանաչ գունանյութերի օգնությամբ:

Այդ առումով ֆոտոսինթեզող բույսերը ամենահզոր մարտկոցն են երկրագնդի վրա, որոնք հավաքում ու ամբարում են Արեգակի էներգիան: Համեմատության համար ասեմ նաև, որ եթե, ըստ որոշ հաշվարկների, բույսերի ընդհանուր կենսազանգվածը կազմում է մոտ 800 մլրդ տոննա, ապա երկրի ընդերքում գտնվող ֆոտոսինթեզի արդյունքների՝ հանածո վառելիքի, քանակը հասնում է մոտ 900 մլրդ տոննայի: Բերված թվերը ակնհայտորեն բացահայտում են կենսազանգվածի էներգիայի օգտագործման անսահման հեռանկարները: Ընդ որում նույնքան անսահման են կենսազանգվածի արտադրությունն ավելացնելու մեր հնարավորությունները:

Կենսահամակարգերը «գործում են» այնպիսի անսահմանափակ բնական ռեսուրսներով, ինչպիսիք են արեգակնային ճառագայթումը, ածխաթթու գազը և ջուրը: Բացի այդ, բույսերն իրենցից ներկայացնում են էներգիայի անընդհատ վերականգնվող աղբյուրներ, քանի որ որպես սնունդ կամ վառելիք օգտագործված դրանց կենսազանգվածը վաղ թե ուշ կրկին վերածվում է սկզբնական նյութերի՝ ջրի ու ածխաթթու գազի: Բույսերի երրորդ կարևորագույն առավելությունն այն է, որ որպես վառելիք օգտագործելիս դրանք գրեթե չեն աղտոտում շրջակա միջավայրը վնասակար թափոններով:

Թ·ղթ.— Բայց մարդը վաղուց ի վեր օգտագործել է փայտանյութը, գոմաղբը, գյուղատնտեսական թափոնները և կենսազանգվածի այլ տեսակներ: Եվ այն փաստը, որ մարդկանց ճնշող մեծամասնությունն այսօր իրենց տները չի տաքացնում վառելափայտով, հավանաբար վկայում է վառելիքի այդ տեսակին բնորոշ թերությունների մասին, այդպես չէ՞:

Ն. Կարապետյան.— Փայտանյութի օգտագործումը որպես վառելիք նվազեցվել է նախ այն պատճառով, որ այն աչքի է ընկնում ցածր կալորիականությամբ: Համեմատեք. եթե 1 գրամ նավթի այրման էներգետիկ արժեքը, այսինքն այրման ջերմությունը, կազմում է 10 կալորիա, քարածխինը՝ 6—7, ապա չոր փայտանյութի մեկ գրամը տալիս է ընդամենը 3—5 կալորիա: Հենց այս, ինչպես նաև փայտանյութի պաշարները խիստ սահմանափակ լինելու պատճառով, դեռևս անցյալ դարում նախ քարածուխը, ապա նավթը և բնական գազը աստիճանաբար դուրս մղեցին այդ կենսազանգվածը մարդկության էներգետիկ «տեսականուց»:

Այսօր առաջարկվում են այդ թերության վերացման բազմազան ուղիներ: Օրինակ, փայտանյութը կարելի է մանրացնել և մամլել աղյուսների ձևով, որը թույլ կտա բարձրացնել էներգիայի պարունակությունը քաշի միավորում և հասցնել քարածխին: Սակայն այդ ուղին, ինչպես կարելի է նկատել, կրկին հիմնված է ցելյուլոզի՝ կենսազանգվածի հիմնական վառելիքային բաղկացուցչի, ուղղակի այրման վրա:

Գիտնականներն այսօր առաջարկում են կենսազանգվածի օգտագործման առավել արդյունավետ միջոցներ: Մենք գիտենք, որ կենսազանգվածը պետք է վերամշակել վառելիքի այլ տեսակների: Այն կարող է լինել պինդ, ինչպես, օրինակ, փայտածուխը, կարող է լինել հեղուկ. դա փայտանյութից ստացված մեթանոլն ու էթանոլն են: Եվ, վերջապես, կենսազանգվածից կարելի է ստանալ գազանման վառելիք՝ ջրածին և մեթան: Փայտանյութի վերամշակված բոլոր այդ տեսակների այրման ջերմությունը զգալիորեն ավելի բարձր է, քան ելակետային նյութինը: Այդ գերազանցումը չվերամշակված փայտանյութի նկատմամբ երբեմն հասնում է 1,5—4 անգամի: Վերամշակված փայտանյութի որոշ տեսակներ, քաշի միավորին բաժին ընկնող էներգիայի քանակով, գերազանցում են անգամ նավթին:

Գիտության այսօրվա ձեռք բերած մակարդակը հնարավորություն է տալիս փոխելու ֆոտոսինթետիկ նյութափոխանակության ուղին դեպի անհրաժեշտ արդյունքների նպատակային սինթեզը: Մեր օրերում առանձնահատուկ հետաքրքրություն է հարուցում ջրածնի ֆոտոանջատումն ու ազոտի ֆոտոյուրացումը բույսերի կողմից:

Թ·ղթ.— Ներեցեք, ես ընդհատեմ Ձեզ: Հիշո՞ւմ եք Ժյուլ Վեռնի «Խորհրդավոր կղզին». «Ես համոզված եմ, որ մի գեղեցիկ օր ջուրը կօգտագործվի որպես վառելիք, որ ջրածինն ու թթվածինը, որոնցից այն բաղկացած է, միասին կամ առանձին-առանձին կդառնան լույսի ու ջերմության անսպառ աղբյուրներ»— գրել է նա դեռևս 1874 թվականին:

Ն. Կարապետյան.— Ժյուլ Վեռնի ինչպես բազմաթիվ այլ, այնպես էլ այս կան-

խագուշակումը կարող է իրականանալ: Եթե ջրածինն ավելի հեշտությամբ ստացվեր, ապա այն կարող էր դառնալ էներգիայի հիմնական և գործնականում անսպառ աղբյուր: Օգտագործելով այն վառելիքային մարտկոցներում՝ հնարավոր կլիներ էլեկտրականություն ստանալ: Հեղուկ ջրածնի պոտենցիալ էներգիան 2,5 անգամ ավելի է, քան բենզինինը: Իսկ որքա՞ն մեծ է այդ վառելանյութի էկոլոգիական առավելությունը, որի այրման արդյունքը ոչ թե թունավոր գազեր են կամ ուրիշ վնասակար միացություններ, այլ... սովորական ջուրը:

Կանաչ բույսերի բնական ֆոտոսինթեզի ժամանակ անջատվում է թթվածին: Դրա հետ մեկտեղ, որոշ ջրիմուռներ ու մանրէներ անաերոբ, այսինքն թթվածնի բացակայության պայմաններում, ընդունակ են անջատելու ջրածին՝ բայց ոչ անմիջապես ջրից: Հայտնի է, որ ջրիմուռների ու մանրէների կողմից ջրածնի անջատումը տեղի է ունենում հիդրոգենազի ֆերմենտի մասնակցությամբ, որը չի պարունակվում կանաչ բույսերի բջջի բաղադրության մեջ: Սակայն եթե բարձրագույն բույսերից առանձնացված քլորոպլաստներին ավելացնենք մանրէներից անջատված հիդրոգենազ և քլորոպլաստները լուսավորենք թթվածնի բացակայության պայմաններում, ապա դրանք կանջատեն ջրածին:

Ֆոտոսինթեզի մոլեկուլյար մեխանիզմների ճանաչումը հնարավորություն կտա մշակելու «արհեստական» լուսահամակարգ, որը կվերարտադրի բույսերի և ջրիմուռների ֆոտոսինթետիկ ռեակցիաները: Ընդ որում այդ համակարգը զերծ է բնական ֆոտոսինթեզի ֆիզիոլոգիական և ագրոնոմիական սահմանափակումներից: Նման հետազոտություններ կատարվում են ՍՍՀՄ ԳԱ մի շարք գիտական կենտրոններում (Ա. Ն. Բախի անվան կենսաքիմիայի ինստիտուտում, քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտում) և Մոսկվայի համալսարանում:

Իսկ ինչպե՞ս են գործերը լույսի էներգիայի կուտակման բնագավառում: Այդ նպատակի համար որպես որսիչներ են օգտագործվում տարբեր գունանյութեր, առանձնացված կառուցվածքներ և ֆերմենտներ: ՍՍՀՄ ԳԱ Ա. Ն. Բախի անվան կենսաքիմիայի ինստիտուտում վերջին քառասուն տարիների ընթացքում հետազոտվում են լուսային էներգիայի փոխակերպման սկզբունքները և լույսի էներգիան կուտակելու ունակ մոդելները: Առաջարկվել են մոդելային ֆոտոկենսաքիմիական համակարգեր, որտեղ կիրառվում են քլորոֆիլ և այլ միացություններ պարունակող լիպոսոմներ: Այդպիսի լիպոսոմների օգնությամբ, մանրէական հիդրոգենազի առկայության պայմաններում, մոդելավորվել է ջրածնի ֆոտոփոխակերպումը:

Ֆոտոսինթեզի ժամանակ ընթացող ֆոտոքիմիական պրոցեսներն այսօր հաջողվում է մոդելավորել նաև անօրգանական կիսահաղորդիչների օգնությամբ, որոնք կատարում են ինչպես լուսազգայագրգռիչի, այնպես էլ կատալիզատորի դեր, որոնց մակերևույթի վրա տեղի են ունենում ֆոտոպրոցեսները: Այդ կիսահաղորդիչները հնարավորություն տվեցին մոդելավորելու թթվածնի ֆոտոանջատումը: Իսկ երբ թթվածնի բացակայության պայմաններում համակարգ է մտցվում մանրէական հիդրոգենազ, դիտվում է ջրածնի ֆոտոկազմավորում: Պետք է ավելացնել, որ որոշակի պայմաններում, երբ համակարգն ընդունակ է արտադրելու ուժեղ վերականգնման պոտենցիալ, ջրածնի ֆոտոանջատումը հնարավոր է անգամ հիդրոգենազի բացակայության դեպքում: Մոդելային համակարգերում ընթացող լուսապրոցեսներն առայժմ բավարար չափով արդյունավետ չեն: Խիստ հրապուրիչ հեռանկարներ ունի արդյունավետ արհեստական ֆոտոթաղանթների ստեղծումը, որոնք ունակ կլինեն վառելիքի արտադրության համար վերականգնվող նյութեր արտադրել: Ուզում եմ մեկ անգամ էլ կրկնել՝ սովետական գիտնականների ձեռք բերած հաջողությունները հիմք են տալիս ենթադրելու, որ գործնական օգտագործման համար ջրածնի և թթվածնի ստացման արդյունավետ ու էժան եղանակների ստեղծումը յոթը սարի հետևում չէ:

Թղթ.— Ձեր ասածն արդյո՞ք նշանակում է, որ ֆոտոսինթեզի օգնությամբ վառելիքի ստացումը, այնուամենայնիվ, ապագայի գործ է: Թե՞ մարդկությունն արդեն այսօր օգտագործում է կենսազանգվածի վերամշակման այլ եղանակներով ստացված վառելիք:

Ն. Կարապետյան.— Անշուշտ, մենք արդեն օգտվում ենք կենսազանգվածից ստացված որոշ նյութերից: Խոսքն, առաջին հերթին, էթանոլի մասին է, որի հետ առանձնահատուկ հույսեր են կապվում:

Կան բույսեր, որոնք կուտակում են մեծ

քանակությամբ ածխաջրեր, այսինքն՝ շաքար: Ածխաջրերի ամենաարդյունավետ արտադրողներից է շաքարեղեգը: Որոշ երկրներում, օրինակ, Բրազիլիայում, շաքարից ստանում են էթանոլ, որը որպես վառելիք ավելացվում է բենզինին: Դեռևս երկրորդ համաշխարհային պատերազմից առաջ եվրոպական մի քանի երկրներում ավտոմեքենաներն աշխատում էին էթանոլի, մեթանոլի և բենզինի այդպիսի խառնուրդով: Ե՛վ այն ժամանակ, և՛ այժմ էթանոլը հիմնականում ստանում են խմորիչների ներգործությամբ ածխաջրերի խմորման հետևանքով: Այս եղանակը հեռանկարային է միայն շաքար արտադրող երկրների համար: Շաքարեղեգի վերամշակումից հետո մնում է մածուցիկ զանգված՝ կերամաթ, որի 60 տոկոսը կազմված է բուսաշաքարից և այլ շաքարաշատ նյութերից: Կերամաթի խմորումից ստացվում է էթանոլ:

Էթանոլ կարելի է ստանալ նաև քիմիական ճանապարհով՝ ցելյուլոզը գլյուկոզայի վերածելու և վերջինս խմորելու միջոցով: Այս «էկզոտիկ» եղանակը կիրառվում է, օրինակ, Ավստրալիայում, որտեղ ցելյուլոզի աղբյուր է ծառայում էվկալիպտի փայտանյութը: Այդ բույսը, ինչպես և մյուս արագ աճող ծառերը, օրինակ, ակացիայի որոշ տեսակներ, շատ արդյունավետ կերպով կուտակում են արեգակնային ճառագայթման էներգիան: Այդ ծառերը 3—4 տարվա ընթացքում այնպիսի չափերի են հասնում, որ դրանք կարելի է կտրել ու օգտագործել որպես վառելիք: Հատելուց հետո դրանց տեղում տնկվում են նոր ծառեր:

Թղթ.— Եթե վառելիքը կարելի է ստանալ ամբողջ ծառի կենսազանգվածից, ապա, հավանաբար, ոչինչ չի խանգարում նաև թափոնների, այսպես կոչված՝ երկրորդական հումքի օգտագործմանը, այնպես չէ՞:

Ն. Կարապետյան.— Այստեղ պետք է վերապահում անել. «կենսազանգված» հասկացությունը մեկնաբանվում է ավելի լայն առումով, քան մենք օգտագործել ենք մինչև այժմ: Կենսազանգված են համարվում ոչ միայն բույսերը, այլև դրանցից ստացվող երկրորդական հումքը, մասնավորապես, արդյունաբերական ու կենցաղային թափոնների որոշ տեսակներ: Այսպես, էներգիայի կարևոր աղբյուր կարող են ծառայել փայտամշակման և ցելյուլոզի, թղթի արդյունաբերության թափոնները: Էներգիայով պակաս հարուստ չեն այնպիսի օրգանական թափոնները, ինչպիսիք են բավական շատ ցելյուլոզ պարունակող կենցաղային աղբ-թուղթը, բուսական սննդի մնացորդները, անասնապահության թափոնները: Դրանցից կարելի է ստանալ կենսագազ (բիոգազ): Սրա հիմնական բաղկացուցիչը՝ մեթանը. օգտագործվում է որպես վառելանյութ, իսկ մնացորդը, որ պարունակում է ազոտային սնուցանյութեր, կարող է օգտագործվել որպես պարարտանյութ: Հարկ է ավելացնել, որ կենսագազի արտադրության նկատմամբ հետաքրքրություն են դրսևորում հիմնականում զարգացող երկրները. այդ վառելանյութի ստացման կայանքները նախատեսվում է օգտագործել գլխավորապես փոքր բնակավայրում, որոնք հեռու են էներգամատակարարման մայրուղիներից:

Թղթ.— Հայաստանը հաճախ կոչում են «արևոտ» հանրապետություն: Ինչպե՞ս եք Դուք գնահատում այդ բնական «հարստության» օգտագործման հեռանկարները մեր հանրապետությունում:

Ն. Կարապետյան.— Արեգակնային էներգիայի փոխակերպման հետազոտությունները Հայաստանում ընթանում են երեք ուղղություններով: Առաջինը կիսահաղորդչային ֆոտոէլեկտրոդների օգնությամբ արեգակնային էներգիայի ֆոտոէլեկտրական փոխակերպման բնագավառում տարվող աշխատանքներն են: Ներկայումս գոյություն ունեցող կիսահաղորդչային էլեկտրոդների արդյունավետությունը հասնում է բավական բարձր մեծության՝ 28 տոկոսի, սակայն դրանք չափազանց թանկ են: Հետևաբար, շատ գիտնականների, այդ թվում նաև Երևանի համալսարանի գիտնականների աշխատանքները նվիրված են արդյունավետ, բայց էժան կիսահաղորդչային համակարգերի որոնումներին:

Հաջորդ ուղղությունը հայելիների համակարգի օգնությամբ արեգակնային ճառագայթման կենտրոնացմանն ուղղված աշխատանքներն են: Կենտրոնացված արեգակնային լույսը (մինչև 1000 «արև») ուղղվում է կիսահաղորդչային ֆոտոէլեկտրոդի վրա, որ շատ ավելի էժան է, քան այնպիսի համակարգերը, երբ մեծ մակերևույթները ծածկվում են արեգակնային էներգիան հավաքելու ու փոխակերպելու համար նախատեսված թանկարժեք էլեկտրոդներով: Բացի այդ,

կենտրոնացված արեգակնային լույսը կարելի է օգտագործել նաև ջերմաքիմիական ռեակցիաների անցկացման համար:

Վերջապես, պետք է նշել այն աշխատանքները, որոնք տարվում են ՀՍՍՀ ԳԱ մանրէակենսաբանության ինստիտուտում անասնապահության թափոններից կենսագազի ստացման տեխնոլոգիայի մշակման ուղղությամբ, ինչպես նաև գործնական կարևորություն ունեցող ջրիմուռների աճեցմանը նվիրված աշխատանքները: Այնպիսի ջրիմուռները, ինչպես սպիրուլինան, պարունակում են շատ սպիտակուցներ ու վիտամիններ, թունավոր չեն և կարող են օգտագործվել որպես լրացուցիչ պարարտանյութ: Ինստիտուտում արդեն կան այդ ջրիմուռի մեծ քանակությունների անընդհատ ստացման կայանքներ: Հաջորդ փուլը արդյունաբերական կայանքների կարգավորումն է: Դունալիելլայի ջրիմուռները կարող են կուտակել մեծ քանակությամբ գլիցերին: Տեղական հումքի հիման վրա այդ ջրիմուռի աճեցման պայմանների ստեղծումը հնարավորություն կտա ստանալու զգալի քանակությամբ համեմատաբար էժան գլիցերին:

Հանրապետության գիտնականների աշխատանքները ճանաչում են գտել ամբողջ երկրում: Այդ մասին խոսվեց Երևանում անցկացված «Էներգիայի վերականգնելի աղբյուրները» համամիութենական կոնֆերանսում, ուր զեկուցումների մի մասը նվիրված էր արեգակնային էներգիայի ֆոտոսինթետիկ փոխակերպման պրոբլեմներին: Հայաստանի մայրաքաղաքում նման ներկայացուցչական համաժողովի անցկացման փաստն արդեն վկայում է հայ գիտնականների ծառայությունների ճանաչման և նրանց աշխատանքների հեռանկարայնության մասին:

Հանձնված է շարվածքի՝ 16. 06. 87 թ.: Ստորագրված է տպագրության 16. 07. 87 թ.: ՎՖ 02504:
Ֆորմատ՝ 70×108 1/16: Տպագրությունը՝ բարձր,, 8,4 պայմանական տպ. մամ., 9,4 հրատ. մամ.:
Տպաքանակը՝ 18032: Պատվեր 1380:

ՀԿԿ Կենտկոմի հրատարակչության տպարան, Երևան—23, Օրջոնիկիձեի պողոտա № 2: